

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

ERBİL TÜRKMEN AĞZI
(İNCELEME-METİN)

Zana BİLAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

ERBİL TÜRKMEN AĞZI
(İNCELEME-METİN)

Zana BİLAL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

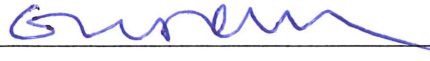
Ankara, 2015

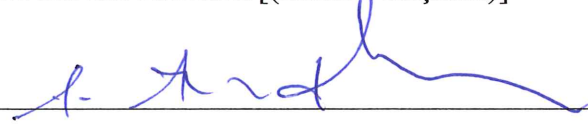
KABUL VE ONAY

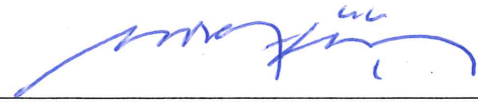
Zana BİLAL tarafından hazırlanan “Erbil Türkmen Ağzı (İnceleme-Metin)” başlıklı bu çalışma, 23 Haziran 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

_____
Prof. Dr. Emine YILMAZ (Başkan)

_____
Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Danışman)

_____
Doç. Dr. Mevlüt ERDEM [(İkinci Danışman)]

_____
Doç. Dr. İ. Ahmet AYDEMİR

_____
Yrd. Doç. Dr. Murat KÜÇÜK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23 Haziran 2015

Zana BİLAL

TEŞEKKÜR

Öncelikle Yüksek Lisans eğitim sürecine başlamamıza yardımcı olan ve bu hususta bizi motive eden, sürekli yanımızda olan bölüm başkanımız sayın Prof. Dr. Emine YILMAZ'a teşekkür ederim.

Akademik hayatım boyunca üzerimde emeği olan, kişisel gelişimime ve eğitimime katkı sağlayan, bir hocadan ziyade bir baba ve arkadaş gibi hep yanımda olan tez danışmanım sayın Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e teşekkür ederim.

Bu süreçte bizi her konuda bilgilendiren, yardımcı olan, destekleyen çok sevgili hocam ders danışmanım sayın Doç. Dr. Mevlüt ERDEM'e teşekkür ederim.

Tüm akademik hayatım boyunca beni geliştiren, kişisel gelişimime katkı sağlayan üzerimde sonsuz emekleri olan bütün öğretmenlerime çok teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında yanımda olduğu gibi tez sürecinde de hep yanımda olan, beni her zaman motive eden ve zor zamanlarımda beni destekleyen annem Necat OSMAN'a, eşim Dimen MEVLÜT ve biricik kızım Aya'ya teşekkür ederim.

Son olarak, Türkiye'ye geldiğimizden beri yardımlarını esirgemeyen bizleri en iyi şekilde ağırlayan üniversite dostum ve kardeşim Enes Turgay KUNDUR ve eşi Melike KUTER KUNDUR'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

ÖZET

BİLAL, Zana. *Erbil Türkmen Ağzı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bu çalışmada Erbil Türkmen ağzı ele alınmıştır. Birinci bölümde Erbil Türkmenlerinin tarihi, dili, Irak Türkmenlerinin ağızları üzerine yapılan araştırmalar, Erbil şehrinin genel özellikleri ve Erbil şehrinin nüfus özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Erbil ağzının dilbilgisi özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Üçüncü bölümde biçim bilgisi ele alınmıştır. Üç ek olarak Erbil Türkmen ağzından örnek metinlere ve ayrıca Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya anlamı ya da yapısı farklı olan kelimelerden oluşan kısa bir sözlüğe yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Türk Dili, Irak, Erbil Türkmen Türkçesi, Erbil Ağzı, Ses Bilgisi, Biçim Bilgisi, Oğuzlar, Türkmenler

ABSTRACT

BİLAL, Zana. *Erbil Turkmen`s Dialect (Analysis-Text)*, Master`s Thesis, Ankara, 2015.

In this study Erbil Turkmen's Dialect has been discussed. First chapter composed of the history, language of Erbil Turkmen, researches had done on the Iraqi turkmen`s dialect, general properties of Erbil city and properties of city's population. In the second chapter the properties of Erbil dialect`s grammer has been examined in detail. Third chapter morphology has been addressed. In addition to third chapter, places have been given to text examples from Erbil Turkmen`s dialect and also a brief word dictionary has been composed for the words that unused, meaning or structure are different from Turkey`s Turkish.

KeyWords:

Turkish Language, Iraq, Erbil Turkmen Turkish, Erbil Dialects, Phonology, Morphology, Oguz`s, Turkmen`s

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. KONU VE KAPSAM	1
1.2. ÖNEM	1
1.3. AMAÇ	1
1.4. YÖNTEM	2
1.5. OĞUZLAR	2
1.6. TÜRKMENLER	3
1.7. IRAK TÜRKMENLERİ	3
1.7.1. Tarihleri.....	4
1.7.2. Dilleri	5
1.8. MEVCUT ÇALIŞMALAR	6
1.9. ERBİL	12
1.9.1. Genel Bilgi	12
1.9.2. Nüfus.....	15
1.9.3. Bazı Aile Adları	16
1.10. ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	17
2. BÖLÜM	20
SES BİLGİSİ	20
2.1. TEMEL SES ÖZELLİKLERİ	20
2.2. ÜNLÜLER	21
2.3. ÜNSÜZLER	23
2.4. SES OLAYLARI	27
2.4.1. Ünlülerde.....	27

2.4.1.1. Uyumlar	27
2.4.1.2. Nöbetleşme.....	27
2.4.1.3. Düşme	28
2.4.1.4. Türeme	29
2.4.1.5. Gerileyici Benzeşme	29
2.4.1.6. İlerleyici Benzeşmesi	29
2.4.1.7. Değişme	30
2.4.1.7.1. Öndamaksıllaşma	30
2.4.1.7.2. Artdamaksıllaşma	30
2.4.1.7.3. Yuvarlaklaşma	30
2.4.1.7.4. Düzleşme.....	31
2.4.1.7.5. Daralma.....	31
2.4.1.7.6. Genişleme	31
2.4.1.8. Uzunluk.....	32
2.4.1.9. Kısalma	33
2.4.2. Ünsüzlerde	34
2.4.2.1. Değişmeleri	34
2.4.2.2. Ötümlüleşme	36
2.4.2.3. Ötümsüzleşme	36
2.4.2.4. Aykırılışma.....	36
2.4.2.5. Tekleşme	36
2.4.2.6. İkizleşme	37
2.4.2.7. Düşme	37
2.4.2.8. Türeme	38
2.4.2.9. Göçüşme.....	39
2.4.2.10. Gerileyici Benzeşmesi.....	39
2.4.2.11. İlerleyici Benzeşmesi	39
3. BÖLÜM.....	40
BİÇİM BİLGİSİ.....	40
3.1. İSİM ÇEKİMİ	40
3.1.1. Çoğul.....	40
3.1.2. Soru.....	40

3.1.3. Hâl.....	40
3.1.4. İyelik	42
3.2. FİİL ÇEKİMİ	42
3.2.1. Şimdiki Zaman.....	43
3.2.2. Geniş Zaman	44
3.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	45
3.2.4. İstek.....	46
3.2.5. Gereklilik	46
3.2.6. Görülen Geçmiş Zaman	48
3.2.7. Şart Kipi	49
3.2.8. Emir Kipi	49
3.3. ZAMİRLER	50
3.3.1. Şahıs Zamirleri.....	50
3.3.2. İşaret Zamirleri.....	51
3.3.3. Dönüşlülük Zamiri	52
3.3.4. Soru Zamirleri	52
3.3.5. Belgisiz Zamirleri	52
3.4. ZARFLAR.....	52
3.4.1. Durum Zarfları	52
3.4.2. Zaman Zarfları	52
3.4.3. Yer-Yön Zarfları	53
3.4.4. Miktar Zarfları	53
3.4.5. Soru Zarfları.....	53
3.5. EDATLAR.....	53
3.5.1. Ünlemler	53
3.5.2. Bağlaçlar	53
3.5.3. Soru Edatları	53
3.5.4. Cevap Edatları.....	53
3.5.5. Gösterme Edatları	54
3.5.6. Kuvvetlendirme Edatları	54
3.5.7. Seslenme Edatları.....	54
3.6. EK-FİİL.....	54

3.6.1. Ek Fiilin Şimdiki Zaman.....	54
3.6.2. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman	55
3.6.3. Ek Fiilin Şart Kipi.....	56
3.7. BİLEŞİK ZAMANLI FİİLLER.....	56
3.7.1. Hikâye Birleşik Zaman	56
3.7.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	56
3.7.1.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Hikâyesi.....	57
3.7.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	57
3.7.1.4. Dilek-Şartın Hikâyesi.....	58
3.7.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi	58
3.7.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi	59
3.7.2. Rivayet Birleşik Zaman	59
3.7.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	59
3.7.2.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Rivayeti.....	60
3.7.3. Şart Birleşik Zamanı	60
3.7.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı	60
3.7.3.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Şartı.....	61
3.7.3.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı.....	61
3.7.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	62
3.8. FİİLİMSİLER.....	62
3.8.1. Sıfat-Fiil Ekleri	62
3.8.2. Zarf-Fiil Ekleri	62
3.9. TÜRETME.....	63
3.9.1. İsimden İsim Yapım Eki	63
3.9.2. İsimden Fiil Yapım Eki.....	63
3.9.3. Fiilden İsim Yapım Eki.....	63
3.9.4. Fiilden Fiil Yapım Eki	64
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	66
EK 1: METİNLER.....	70
Ek 2: SÖZLÜK.....	104
EK 3: RESİMLER	129

EK 4: ORJİNALLİK RAPORU	135
EK 5: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	136
ÖZGEÇMİŞ.....	137

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. KONU VE KAPSAM

Bu Yüksek Lisans tezinin konusunu, Irak'ın Erbil şehrinde yaşamakta olan Türkmenlerin konuşmakta olduğu Erbil Türkmen ağızı oluşturmaktadır. Çalışmamız kapsam olarak Erbil şehrinin tarihi, şehrin demografik özellikleri, Irak Türkmenlerinin tarihi, Irak Türkmenlerinin dili ve bu kapsamda yapılan çalışmaları içermektedir. Araştırmamızda kaynak kişilerden derlenerek transkribe edilen metinler üzerinde eşzamanlı dil bilgisi incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla derlenen metinler birçok defa dinlenmiş, bu sayede dinlemeden kaynaklı olası hatalar asgari seviyeye indirilerek yazıya aktarılmaya çalışılmıştır. Tez kapsam olarak bir dil incelemesi olmakla birlikte aynı zamanda sosyolojinin ilgi alanına giren konularda da bilgiler içermektedir..

1.2. ÖNEM

Kerkük Türkmen ağızlarıyla ilgili çalışmalar 1979'dan beri yapılmaktadır. Ancak Erbil Türkmen ağızıyla ilgili tez, bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Irak'taki siyasi gelişmeler ve nüfus hareketlerinden Erbil Türkmenleri yoğun olarak etkilenmektedir. Hızlı değişimler, mevcut yayınlardaki bilgilerin günümüzdeki durumu yansıtmaktan uzaklaşmaktadır. Bu nedenle tezimiz, Türk dili ve lehçeleri incelemelerinde ihmal edilmiş, yoğun değişimlerin yaşandığı bir alan hakkında güncel veri ve bilgi ortaya koyacaktır. Erbil Türkmen ağızından sadece ses kayıtlarının yapılıp yazıya geçirilerek kullanıma sunulması bile, bu ağızlardan akademik çalışmalarda kullanılacak hemen hemen hiç veri olmaması nedeniyle, önemlidir.

1.3. AMAÇ

Çalışmamızın amacı örnek metinler yardımıyla, Türk dili çalışmalarında ihmal edilmiş olan Erbil Türkmen ağızının kısa bir eşzamanlı gramerini hazırlamaktır. Bu amaca dönük

olarak alan araştırmaları sırasında derlenen veriler yardımıyla Erbil Türkmen ağızları incelenmesi planlanmış ve büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Ağız araştırmalarının temelini, araştırılacak ağızdan derlemeler oluşturduğu için tezimiz Erbil Türkmen ağızından kendi alan araştırmalarımızla elde edilen metinlere dayanır. Çalışmaya konu ağızları sesli ve yazılı olarak belgelenmiş; Erbil ağızının ses bilgisi özellikleri ve biçim bilgisi verilmiştir.

1.4. YÖNTEM

Çalışmamız çerçevesinde Erbil Türkmen ağızını konuştuğunu bildiğimiz kaynak kişilerle temas kurulmuş, daha sonra kaynak kişilerden ses kayıt cihazları yardımıyla derleme yapılmış, ses kayıtları yazıya geçirilmiştir. Ortaya çıkan metinler üzerinde eşzamanlı betimlemeli bir dil bilgisi çalışması yapılmıştır. Ağırlık sesbilgisi ve biçimbilgisine verilmiştir. Çalışmanın ekinde ayrıca söylenenleri tanımlayacak metin örnekleri yer almaktadır. Kendim de Erbil Türkmen ağızı konusu olduğundan açıklamalarda verilen örneklerin ayrıca tanıklanmasına gerek duyulmamıştır.

1.5. OĞUZLAR

Tezimizin inceleme kısmına geçmeden önce Irak Türkmenleri hakkında kısa bilgi vermek, bölgedeki Türkmenlerin durumun anlamak için yararlı olacaktır. Irak Türkmenleri, Türklerin Oğuz diye bilinen koluna mensuptur. Oğuz isminin anlamı hakkındaki bilgilere eski eserlerde rastlanmaktadır. Orta Asya'nın en kalabalık Türk boylarından biri sayılan Oğuzlar, *Divanü Lügati't-Türk'e* göre 22, *Oğuz Kağan Destanı'na* göreyse 24 boydan oluşmaktadırlar. Türk kültürü ve Türk dili tarihi için hiç şüphesiz en önemli ve hatta en temel kaynaklardan biri sayılan *Divanü Lügati't-Türk*, Oğuzlar hakkında bir çok bilgi ihtiva etmekte, eserde Oğuzlar, Oğuz bölgesi ve Oğuz Türkçesi hakkında oldukça fazla bilgiye yer verilmektedir. *Divanü Lügati't-Türk'te* ilk süt *ağuj/ağuz* şeklinde geçmektedir. Daha sonra *Oğuz Kağan Destanı'nda* ilk süt anlamına gelen *oguz* ve *ağız* sözcüklerinin *oğuz* anlamına geldiğini dile getirenler olmuşsa da bunun imla hatasından kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir (bk. Sümer

1992: 13). Oğuz kelimesinin manası hakkındaki başka görüşler de vardır. Örnek olarak G. Németh, *Oğuz* kelimesinin *ok+uz* (“boy+[z] çokluk eki”) olduğunu belirtir. D. Sinor, *Oğuz* sözcüğünün (“öküz”), L. Bazin ise (“tosun”), J. Marquart *Oğuz* sözcüğünün *ok+uz* (“ok+adam”), P. Pelliot, *oq-uz* (“okun, yayın sahibi”), J. Hamilton ise *Oğuz* kelimesinin *oğuş*’tan geldiğini ileri sürmüştür. (bk. Sümer 1999: 19).

1.6. TÜRKMENLER

Türkmen adı; her şeyden önce Türkmenistan Cumhuriyeti’nde ve Irak’ta yaşayan Türk dili konuşan bir halk ve bu halktan olan kimse anlamında kullanılır. Ayrıca Türkiye’nin bazı bölgelerinde, Suriye’de yaşayan ve Türkmen olarak adlandırılan gruplar da vardır. Türk tarihi araştırmalarının en önemli uzmanlarından P. Golden, Birûnî’de Oğuzların “İslam’a giren Oğuz” Türkmen dediklerini, Kaşgarlı Mahmut’ta ise “Turkmân, Onlar Oğuzdur” sözlerinin geçtiğini belirtir ve “Onlar [Oğuzlar] İslam ülkeleriye temasa geçtiklerinde, bazıları İslam’ı benimsedi; bunlara Türkmenler denir” ifadelerini yazar (2013: 224). Türkmen adının ortaya çıkışı hakkında, *Türk men* “ben Türküm”, *Türk men* “Türk insanı”, *Tyurkman*, *Tyurkban* > *Türkmen* “Türkler’in yurdu”, *Türk iman* > *Türkmen* “İmanlı Türk”, *Tirkeman* > *Türkmen* “ok atıcı halk”, *Türkmen* “Türklerin esası, hakiki Türk”, *Türk-manend* > *Türkmen* “Türk’e benzer” gibi değişik açıklama denemeleri yapılmıştır (bk. İlliye 2010: 12). Tezimizin konusu olmadığı için bunların ayrıntısına girilmeyecektir.

1.7. IRAK TÜRKMENLERİ

Irakta yaşayan Türkçe konuşanlara resmi olarak Türkmen denmesiyle ilgili olarak kaynaklarda şu şekilde bir açıklama vardır: “1959 yılından sonra, Bağdat yönetimi tarafından Türkler ‘Türkmen’ diye isimlendirilmiş, Lozan Konferansı sıralarında İngiliz heyeti tarafından da ‘Türkmenler’ olarak ifade edilmişlerdir. O zaman Türk heyeti başkanı İsmet İnönü Türkmen ile Türk’ün eş anlamlı olduğunu ve Türkiye Türkleri’nin de Türkmen olduklarını söylemiştir” (Saatçi 2003a: 15-16). Bugün Irak sınırları içinde yaşayan ve Türkmenler olarak tanımlanan grubun nüfusu hakkında kesin bilgi olmasa da sayılarının iki buçuk milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Irak

Türkmenlerinin yerleşim bölgeleri, Irak'ın kuzeyindeki *Telafer* bölgesinden başlayıp, Musul etrafındaki köyler, *Erbil*, *Altunköprü*, *Kerkük*, *Dakuk*, *Tuzhurmatı*, *Kifri*, *Hanekin*, *Bedre*'ye kadar uzamaktadır (Bayatlı 1996: XX).

1.7.1. Tarihleri

Irak Türkmenlerinin tarihini yedi farklı döneme ayırarak incelemek mümkündür.

Birinci Dönem: Emevilerin hilafeti döneminde ordu kumandanı olan Ubaydu'l-Lâh'ın 657 yılında Buhara kuşatmasında Türkmenlerin yiğitlikleri ve iyi silâh kullanmalarını tespit etmesi ve bu özelliklerinden istifade etmek için Türkmenleri Basra şehrine yerleştirmesiyle başlamıştır. Türkmenlerin savaş gücü olarak İslam ordularında yer alışı artarak devam etmiş ve bu Türkmen savaşçılar bir çok önemli zaferin kazanılmasında kritik roller üstlenmişlerdir.

İkinci Dönem: Bu dönem Abbasilerin Hilafet yıllarına denk gelmektedir. Özellikle Büveyhiler'in 950-1050 yılları arasında bölgede hakim olduğu yıllarda Türkmenlerin güçleri bir miktar zayıflasa da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Büveyh hükümdarı Muizül-Devle'nin 945-967 yılları arasındaki iktidarında ordusunun çoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktaydı.

Üçüncü Dönem: Bu dönem Bağdat ve Irak'ın büyük kısmının Selçuklu kontrolüne girdiği 1092-1194 yılları arasındaki dönemi kapsar. Türkmenler bu hakimiyetle Irak'a yığınlar halinde gelerek yerleşmiş oldular. Bu dönemde bir çok Türk beyliği kurulmuş ve Erbil şehrinde Zeyneddin Küçük, Musul şehrinde Atabeyler ve Kerkük ilinde ise Kıpçaklar yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Dördüncü Dönem: Çoğunlukla Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın önünden kaçan Harzemşah ordusu unsurları olan Türkmenlerin 1220-1250 yılları arasındaki yerleşimlerini kapsamaktadır. Bu bölgedeki varlıklarını günümüzde de sürdürmekte olan ve Sultan Alaaddin'in annesi Türkan Hatun'un aşiretinden olan Bayatların bu dönemde bölgeye yerleştikleri tahmin edilmektedir.

Beşinci Dönem: Bu dönem Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edildiği 1258 yılından itibaren başlatılabilir. Moğol devleti Türk olmasa da içerisinde bir çok Türk unsur barındıran ve zamanla Türkleşmiş bir devlettir. İşgal yıllarında yerleşen bu Türk unsurlar günümüze kadar Karatepe ve Sarlu Aşiretleri ismiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Altıncı Dönem: Bu dönem 1370-1500 yılları arasındaki Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerinin hakimiyet yıllarını kapsamaktadır. Çoğunluğu göçmen yörük Türkmen unsurlardan oluşan bu iki dönemde Irak'tan Azerbaycan'a kadar çok geniş bir coğrafya Türkmenlerin hakimiyeti altında olmuştur.

Yedinci Dönem: Osmanlı Devleti'nin özellikle 1514 Çaldıran Savaşıyla başlayan Bağdat ve Irak'taki hakimiyet yıllarını kapsamaktadır. Bölgenin Türkleşmesindeki önemli evrelerden biridir. Etkileri günümüze kadar devam eden ve özellikle Erbil, Musul, Kerkük, Altunköprü gibi şehirlerin Türklerin önemli yerleşim alanları olduğu dönem olarak değerlendirilebilir.

1.7.2. Dilleri

Türk dili ile ilgili çalışmalar yapan dil bilimciler, Türk dilini tarihi dönemlere ayırırken çoğunlukla dört başlık altında tasnif yoluna gitmişlerdir. Bunlar 1. İlk Türkçe, 2. Ana Türkçe, 3. Eski Türkçe ve 4. Orta Türkçe şeklindedir. Irak Türkmenlerinin konuştukları ağız Oğuzca sahası içerisinde Azeri Türkçesi içinde değerlendirilir. Irak Türkçesi bu iki dilin izlerini taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Irak'tan ayrılmasıyla birlikte Türkmenler yalnız bırakılmışlardır. Türkmenler bölgelerde okullar ve resmi dairelerde asimilasyona uğrayıp Arapçanın etkisi altına girmiştir.

İbrahim Dâkûkî Irak Türkmen Ağızlarını beş başlık altında sıralamıştır. Bunlar şöyledir:

1. Tella'fer ve etrafındaki köylerin lehçesi.
2. Altunköprü ve civarı lehçeleri.
3. Kerkük, Dakuk ve komşu çevrelerin lehçesi.
4. Beyat, Kifri, Karatepe lehçeleri.
5. Hanekin Kizlerbat, Şehrbân, Mendeli, Karağan lehçeleridir (Dâkûkî 1970: 21).

Abdüllatif Benderoğlu (1989) ise Irak Türkmen Ağızlarını altı başlık altında vermiştir.

1. Kerkük ve Tavuğ ağzı.
2. Tuzhurmatı ağzı.
3. Telafer ağzı.
4. Kifri ve Karatepe ağzı.
5. Hanekin ve Kızlarbat ağzı.
6. Erbil ve Altunköprü ağzıları.

İkisi arasında çok az bir fark olduğunu görmekteyiz. Ama İbrahim Dâkûkî, Kerkük ağzılarını diğer diyalektlerden daha saf ve Azerbaycan ve Türkiye Türkçesine yakın olduğunu söylemiştir (bk. Dâkûkî 1970: 21).

1.8. MEVCUT ÇALIŞMALAR

Irak Türkmenleri halk edebiyatı geleneğine çok önem vermiş ve bu geleneğe ait ürünler günümüze değin aktarılmıştır. Bunlar; hoyratlar, deyimler, ninniler, maniler, atasözleri, destan ve masallardır. Dil alanı ise bilimsel anlamda daha az çalışılmış sahalardan biri olarak kalmıştır. Irak Türkmenlerinin ağzları hakkında en fazla derleme ve araştırma yapılan bölge Kerkük'tür. Diğer bölgeler ihmal edilmiştir.

Irak Türkmenlerinin ağzları hakkındaki kapsamlı çalışmalarını alfabetik olarak şu şekilde sırayabiliriz:

Benderoğlu, Abdüllatif (1977). *Irak Türkmen Dili*, Bağdat: Kültür Yayınları.

Haydar, Çoban Hıdır (1979). *Irak Türkmen Ağızları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi.

Bayatlı, Hidayet Kemal (1979). *Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmış Doktora Tezi.

Bayatlı, Hidayet Kemal (1996) *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 664.

Şahbaz, Hüseyin (1979) *Kerkük Ağzı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Nuri, Muhsin Kevser (1987) *Erbil ve Amirli Ağzları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Hürmüzlü, Habib (2003) *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınevi.

Sabır, Firas (2013) *Irak-Erbil Türkmen Ağzı*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ata Terzibaşı Irak Türkmenleri ve özellikle de Kerkük Türkmenleri hakkında derleme yapanların başında gelmektedir. Dil ve halk edebiyatı alanlarında önemli derlemeleri vardır. Derleme ve araştırmalarının pek çoğu halk edebiyatıyla ilgili olmasına rağmen dilcilik alanında da önemli bir yere sahiptir. Ata Terzibaşı'nın Türk Dil Kurumu ile sıkı ilişkileri olmuştur. Bu ilişkiler neticesinde *Derleme Sözlüğü*'ne katkıda bulunmuştur. 1932-1934 ve 1952-1959 tarihleri arasında Türk Dil Kurumu, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde halk ağzından derlemeler yapmış ve bu tarihler arasında yapmış oldukları derlemeleri birleştirerek büyük bir çalışma ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonucunda *Derleme Sözlüğü*'nün 11 cildi 1963-1979 tarihlerinde Ankara'da yayımlanmıştır. 1982 yılında ise 12 cilt (ve Ek-1 cildi) basılmıştır. Terzibaşı, Kerkük ağzından derlenen 1375 adet fişi *Derleme Sözlüğü*'ne göndermiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde Kerkük ağzından yaklaşık 1230 kelime yer almıştır (H. Hürmüzlü 1999: 35). Ancak *Derleme Sözlüğü*'nde bulunan Kerkük ağzından derlenmiş kelimelerde anlam ve telâffuz hataları da yapılmıştır (H. Hürmüzlü 1999: 36-38).

Kerkük ağzıyla ilgili çalışmalar, ilk olarak Kerkük'te 1959 yılında *Beşir* gazetesinde yayınlanan "Irak Türkmen Ağzında Kullanılan Türkçe Sözcükler" adlı makaleyle başlamıştır. 1961 yılında Azerbaycanlı H. Mirzazâde *Irak Arazisinde Yaşayan Azerbaycanlıların Dili Hakkında Bazı Mülâhazalar* adlı çalışmasını yapmıştır. Daha sonra Bağdat'ta 1961-1977 yılları arasında *Kardeşlik* dergisi tarafından çıkarılan "Türkmen ağzları ve halk edebiyatı metinlerinin derlenmesi"yle ilgili araştırmalar devam etmiştir.

Akademik açıdan önem taşıyan Sadettin Buluç 1966 yılında *Kerkük Hoyrat ve Mânilerinde Başlıca Ağız Özellikleri* adlı makalesinde Irak'ta Türkler ve Türkçenin

tarihi hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra hoyrat ve manilerde en tipik ses ve şekil özelliklerine değinmiştir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- a- ünlüler, örneğin; /e/ sesi pek açık ve yayvan söylenir. Bu sesi /e/ sesini /ä/ sesi ile göstermiştir. *yähä* < *yaka*,
- b- ses düşmesi, örneğin; *selä-* < *söyle-*,
- c- yapım ekleri, örneğin; *yolçı* < *yolcu*, *kötülüğ* < *kötülük*, *qurtul-* < *kurtul-*,
- d- şahıs zamirleri, örneğin; *onı* < *onu*, *bunı* < *bunu*,
- e- iyelik ekleri, örneğin; *özi* < *özü*, *qolum* < *kolum*,
- f- fiil çekimleri, örneğin; *gördi*, *ossın* < *olsun*, *yohtı* < *yoktur*,
- g- ünsüz değişimleri örneğin; *muncuğ* < *boncuk*, *cüt* < *çift*, *kösk* < *göğüs*,
- h- ünsüzlerin yer değiştirmeleri, örneğin; *kiprik* < *kirpik*, *torpak* < *toprak*,
- i- zarflar, örneğin; *indi* < *şimdi*, *nişin* < *niçin*.

Ata Terzibaşı 1971 yılında *Arzı-Kanber Matalı (Kerkük Ağzı)* kitabını çıkarmıştır. Bu kitapta sadece metinler verilmiştir. Metinlerde transkripsiyon işaretlerine yer verilmemiştir.

Dilcilik açısından önemli *Hanekin (Irak) Türk Ağzı Üzerine* adlı makalesinde Sadettin Buluç (1973) Hanekin Türkçesinin bazı dil özelliklerini tanıtmış, o ana kadar Hanekin Türkçesi üzerine çalışma yapılmadığından bahsetmiştir. Buluç çalışmasında küçük bir paragrafta Hanekin hakkında bilgi de verdikten sonra “Ünlüler” ve “Ünsüz Değişimleri” konularına yer vermiş, araştırmasını örneklerle zenginleştirmiştir. Son olarakta, Hanekin ağzından derlediği mâniyi örnek olarak yayımlamıştır.

Sadettin Buluç ayrıca 1973-1974 yılında *Tellâfer Türkçesi* üzerine adlı bir çalışma yapmıştır. Buluç araştırmasında, Tellâfer tarihine kısaca değinmiş ve sırayla şu konuları ele almıştır. 1. “Ünlüler” (8 ünlüden başka uzun *a*, kapalı *a*, kapalı *e*, *u* ile *ü* arasında bir ses, kısa *i* ve kısa *u* sesleridir), “Ünlü Uyumu”, “Ünlü Değişimleri” ve “Yabancı Sözcüklerde Ünlü Uyumu”. 2. “Ünsüzler”, “Ünsüz Değişimleri”, “Ünsüz Benzeşmesi”,

Ünsüz ve Kesit Düşmesi”, “Ünsüz İkileşmesi”, “Orta Kesit Ünlüsünün Düşmesi” ve “Bâzı Yapım ve Çekim Eklerinde Ünlü Uyumu”. Buluç ele aldığı konuları örneklerle desteklemiştir.

Hüseyin Şahbaz 1974 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde *Kerkük ve Yöresi Ağzlarından Derlenmiş Sözler* adlı bir lisans bitirme tezi hazırlamıştır. Şahbaz, önsözde Irak Türklerinin ağzı üzerinde yapılan araştırmaları, Kerkük ve yöresi ağzlarının başlıca ses ve şekil özelliklerinden kısaca söz edip Kerkük ve yöresinde kullanılan kelimelerden örnekler sunmuştur.

Sadettin Buluç 1975 yılında *Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri* adlı çalışmasını yapmıştır. Bu çalışmasında Mendeli ağzının tipik özelliklerini tanıtmıştır.

a- ö yerine o ve ü yerine u dur. *Dort* < *dört* , *uç* < *üç* ,

b- Artlık-önlük ve düzlük-yuvarlaklık bakımından ünlü uyumsuzluğu. *Didâğ* < *dudak* , *eyâğ* < *ayak* ,

c- η sesinin y ve v olması. *çeyye* < *çeşe* , *eliy* < *elin* “senin elin”, *gevil* < *gönül* .

Hüseyin Şahbaz 1979 yılında *Kerkük Ağzı* adlı doktora tezini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Dr. Muharrem Ergin danışmanlığında tamamlanmıştır. Çalışma; “Önsöz”, “Giriş”, “Kısaltmalar ve Transkripsiyon İşaretleri”, “Metinler”, “İndeks”, “Gramer”, “İngilizce Özet”, “Biyografi ve Bibliyografya” bölümlerinden oluşmaktadır. Bahse konu tez basılmamıştır. Şahbaz, derlemiş olduğu metinlerde özellikle okuryazar olmayan ve Irak Türkmen ağzından başka dil bilmeyen kaynak kişilerden veri derlemiştir. Metinler teybe kaydedilmiştir. Özellikle de Kerkük merkez, Tavuğ (Dakuk), Altunköprü, Tuzhurmatı, Tisin ve Karatepe bölgelerinde derleme yapmıştır.

Irak Türkmen ağzları hakkındaki bir başka doktora tezi de Çoban Hıdır Haydar’a aittir. Tez 1979 yılında Prof. Dr. Sadettin Buluç danışmanlığında hazırlanmıştır. Basılmamış olan tez; “Önsöz”, “Giriş”, “Kısaltmalar ve Transkripsiyon İşaretleri”, “Metinler”, “İnceleme”, “Sözlük”, “İngilizce Özet”, “Biyografi ve Bibliyografyaları” bölümlerinden

oluşmaktadır. Haydar, Irak Türkmen ağızlarını 2. tekil ve çoğul kişi iyelik eklerinde görülen -Xv ve -Xy değişikliğini temel alarak iki gruba ayırmıştır:

1. Grup -Xv Erbil, Kerkük, Hanekin, Mendeli, Bedre, Tavuğ (Dakuk), Karahan, Kızrabat vb.
2. Grup -Xy Musul, Telafer, Altunköprü, Tuzhurmatı, Kifri bölgeleri.

Hidayet Kemal Bayatlı 1979 yılında *Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi* adlı doktora tezini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Dr. Muharrem Ergin yönetiminde hazırlamıştır. Çalışma; “Önsöz”, “Giriş”, “İşaretler ve Kısaltmalar”, “Metinler”, “İndeks”, “Gramer”, “Türkiye Türkçesinden Irak Türkmen Ağzına Geçen Kelimeler”, “İngilizce Özet”, “Biyografi ve Kaynaklardan” bölümlerinden oluşmaktadır. Tez basılmıştır.

Muhsin Kevser Nuri 1987 yılında *Erbil ve Amirli Ağzları* isimli çalışmasını İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Faruk Timurtaş danışmanlığında yapmıştır.

Abdüllatif Benderoğlu 1989 yılında *Irak Türkmen Dili-Dil Bilgisi Karşılaştırma* adlı kitabını çıkarmıştır. Kitapta dil bilgisini iki ana başlıkta toplamıştır. 1) *İlmü's-Savt* (ses bilgisi) bölümünde, “Sesler”, “Ses Yolu”, “Sesbilgisi”, “Elifba”, “Ünlüler”, “Ünsüzler”, “Hece”, “Ünlü Uyumu”, “Ünsüz Uyumu” konuları ele almıştır. 2) *Es-Sarf* (morfoloji) bölümünde ise, kök ve ek köklerin hece bakımından bölümleri, “Kökün Türleri”, “Eklerin Çeşitleri”, “Yapım Eki”, “Çekim Eki”, “İkilemeler”, “Sözcük”, “Ad”, “Sıfat”, “Sayılar”, “Zamirler”, “Fiiller”, “Zarflar”, “Edatlar ve Bağlaçlar” konuları ele alınmıştır.

Hidayet Kemal Bayatlı 1996 yılında *Irak Türkmen Türkçesi* kitabını çıkarmıştır. Kitap şu bölümlerden oluşmaktadır; “Önsöz”, “Giriş”, “Irak Türkmenlerinin Tarihçesi”, “Metin”, “Dizin”, “Dilbilgisi”, “Irak Türkmen Türkçesi”, “Irak Türkmenlerinin Kullandıkları Alfabe”, “Irak Türkmenlerinde İmlâ Durumu”, “Ünlüler”, “Ünsüzler”,

“Sadalılaşma”, “Benzeşme Olayı”, “Soru Edatı”, “Çokluk Eki”, “Aidiyet Eki”, “İsimler”, “Yapım Ekleri”, “Zarflar”, “Zamirler”, “Edatlar”, “Fiiler ve Kaynaklar”.

1996 yılında Çoban Hıdır Haydar *Irak-Türkmen Ağzlarında Birleşik Kelimeler* adlı bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında “Anlam Kayması Yolu İle Birleşik Kelimeler”, “Baş Kelime İle Kurulan Birleşik Kelimeler”, “Sıfat Tamlamalarında Oluşan Birleşik Kelimeler”, “Sıfat Fiillerin Birleşmesinden Oluşan Birleşik Kelimeler”, “Ses Kayması Yolu İle Kurulan Birleşik Kelimeler ve Görülen Geçmiş Zaman İle Kurulan Birleşik Kelimeler” konularını ele almıştır.

Önder Saatçı 1999 yılında *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağzlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesi* adlı yüksek lisans tezini, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Y. Doç. Dr. Fatma Özkan danışmanlığında tamamlamıştır. Tez 210 sayfadır.

Fatma Sibel Bayraktar 2002 yılında *Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler* adlı makalesinde, “Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler”, “Yapım Ekleri”, “Cevher Fiili”, “Fiilimsiler”, “Edatlardan” bahsetmiştir.

Habib Hürmüzlü 2003 yılında *Kerkük Türkçesi Sözlüğü* isimli kitabını hazırlamıştır. Kitapta, giriş bölümünde Irak Türkmenleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra dilbilgisi bölümünde fonoloji ve morfoloji konularına geniş bir şekilde değinilmiş, Kerkük ağzı başta olmak üzere Erbil, Kifri, Tuzhurmatı, Hanekin, Tavuğ, Tellafer, Sellamiye, Altunköprü, Tisin vs. bölgelerine dair örnekler vererek çalışmasını zenginleştirmiştir. Sonraki bölümde detaylı bir şekilde sözlük yer almaktadır. Sözlükte Kerkük ağzı bölgesi örneklerine yer verilmiştir. Fakat sözlükte zaman zaman Irak'taki diğer bölgelerden örnekler de yer almaktadır.

Hamza Zülfikar 2003 yılında *Irak Türkmen Türkçesi ve Sorunları* adlı bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında Irak Türkmenleri hakkında bilgi verdikten sonra ünlüler ve hoyratlara değinmiştir.

Mehmet Hazar 2007 yılında *Irak Türkmenlerinin Dünü ve Türkçesi* adlı makalesinde “Irak Türkmenlerinin Dünü”, “Irak Türkmen Türkçesinin Dil Özellikleri” ve “Sonuç” bölümlerinde konuyu ele almıştır.

Habib Hürmüzlü 2009 yılında *Irak Türkmen Ağzı ve Yazılı Metinlerde İmla Sorunları* adlı çalışmasında “Türkmen Ağzı İle İlgili Çalışmalar”, “Irak Türkmen Ağzının Özellikleri”, “Konuşma Dilinin Özellikleri”, “Yazılı Dilinin Özellikleri”, “Eski Yazıda İmla Güçlüğü Tartışmaları”, “Osmanlı İmlası Değişirme Çabaları”, “Devlet Eliyle İmla Değişikliği”, “Yeni Harflerin Kullanılması Denemesi” ve “Yeni Harflere Geçiş Süreci” konularını ele almıştır.

2012 yılında Mehmet Hazar “*Irak Erbil Türkmen Ağzında g>c Ünsüz Değişmesi*” başlıklı çalışmasında Erbil Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri ve Erbil’in meşhur aileleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Erbil Türkmen ağzındaki $g > c$, $\check{g} > c$, $g > \check{c}$ ve $k > \check{c}$ değişmelerini örneklerle açıklamıştır.

Son olarak Firas Sabır, 2013 yılı Aralık ayında Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hazar danışmanlığında *Irak-Erbil Türkmen Ağzı* adlı yüksek lisans tezi sayılabilir. Sabır’ın tezini özetleyecek olursak girişte “Erbil’in Tarihçesi, Eski Yapılar, Coğrafya, Nüfus, İklim, Türkmen Kelimesinin Anlamı, Irak Türkmenlerinin Tarihi, Irak Türkmenlerinin Yerleştikleri Bölgeler ve Irak Türkmenlerinin Ağız Haritası” hakkında bilgi vermiştir. Çalışmanın asıl konusu ses bilgisidir. Çok geniş bir şekilde ses olaylarına değinmiş, her sesi detaylı bir şekilde anlatmış ve örneklendirmiştir. Daha sonra derlediği metinleri yazıya aktarmıştır.

1.9. ERBİL

1.9.1. Genel Bilgi

Erbil şehri tarihi bir Türkmen şehridir. Kerkük’ten sonra en fazla nüfusa sahip ikinci Türkmen ili kabul edilir. Irak’ın kuzeyinde yer almakta olan Erbil; Bağdat’tan 360 km., Musul’dan 93 km. ve Kerkük’ten 86 km. uzaklıktadır. Erbil’in yedi ilçesi vardır,

bunlar; Köysancak, Revanduz, Diyana (Soran), Şaklava, Mergesur, Kelek ve Erbil Ovası ilçeleridir. Erbil şehrinin nüfusunun bir milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kent Kürt, Türkmen, Arap, Keldani ve Hıristiyan Süryanilerden oluşmaktadır. Erbil nüfusunun çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Kürtlerden sonra Türkmenler, geri kalan kısmı Arap, Keldani ve Süryani unsurlardan meydana gelmektedir. Erbil’de eğitim ve öğretim dili çoğunlukla Kürtçedir. Arapça eğitim veren çok az sayıda okul bulunmakta, bu okullarda da öğrencinin baba ya da annesinden birinin Arap olması koşuluyla eğitim alınabilmektedir. Erbil’de 15 civarında Türkmen okulu vardır. Bu okullarda dersler Türkiye Türkçesiyle okutulmaktadır. Yani Türkmen okullarının sadece adları Türkmencedir, okullarda Türkiye Türkçesi dersleri verilmektedir. Bu sebeple Türkmence sadece konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Bunlardan başka Türkçe ve İngilizce eğitim veren iki özel okul bulunmaktadır. Bunlar İhsan Doğramacı Bilkent Erbil College, diğeri ise Türkiyeden gelen eğitimcilerin kurduğu Erbil Işık Koleji’dir. Erbil’de devlete bağlı Selahattin Üniversitesi dışında yaklaşık sekiz tane özel üniversite bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri ise yine Türkiye’den gelen eğitimcilerin kurdukları Işık ve Cihan üniversiteleridir.

Şehrin toprakları ziraata elverişlidir, ayrıca hayvancılık sektörü gelişmiştir. Tarım ürünlerinden en önemlileri; buğday, arpa, pamuk, pirinç ve tütündür. Meyve ürünleri; nar, kavun, üzüm ve incirdir. Hayvancılık önemli geçim kaynaklarından biridir; özellikle Erbil’in kırsal ve köylerinde yaşayan insanlar için hayvansal ürünlerinden yararlanarak yoğurt, peynir, lor, kaymak üretimi önemli bir geçim kaynağıdır. Üreticiler Erbil’in en eski ve tarihi çarşılarından olan Kayseri Çarşısı’na sabah erkenden gelip ürünlerini orada satmaktadırlar. Bu ürünler Irak’ın genelinde ün yapmışlardır. Yemeklerden ise dolma ve kebab Erbil’in en meşhur yemeklerinden sayılmaktadır.

Erbil’in dağlık bölgeleri, Irak’ın en önemli yazlık bölgelerinden birisi sayılır. Bunlardan en önemlileri ise; Masif Selahaddin, Şaklava, Cundiye, Gelialibeg ve Behal şelaleleri vs. özellikle yazın sıcak olduğu zamanlarda Erbil ve Irak’ın çeşitli bölgelerinden insanlar bu dağlık bölgelere gelerek buralarda gezinti ve piknik yaparak vakit geçirmektedirler. Bu dağlık bölgelerin en büyük özelliği yaz aylarında son derece serin olmalarıdır. Özellikle hafta sonları insanlar bu bölgelere akın ederler, bunun sonucunda

gidiş-dönüş güzergahlarında izdiham olur. İnsanlar ormanlık alanlarda şelalerin yanında ve yol kenarında yemek yaparlar. En çok yapılan yemekler ise mangal üzerinde kebab ve kuşbaşı, biryani pilavı ve dolmadır.

Erbil şehrinin ismi ilk olarak, Sümerler dönemine ait kitabelerde Urbilum veya Erbilum adıyla karşımıza çıkmaktadır. Fakat Babil ve Asur yazıtlarında *Erba-iylu* “dört tanrıça” anlamına geliyor. Şehrin adını günümüzde yeni nesil Türkmenler *Erbil*, yaşlılar ise *Erwil* biçiminde telaffuz ederler. Kürtler, *Hawler* ismini kullanmaktadır.

Erbil 1190-1233 yılları arasında hüküm sürmüş olan Muzaffereddin Gökbörü zamanında altın çağını yaşamıştır. Muzafferedin Gökbörü her yıl Peygamber Efendimiz Muhammed’in (SAV) doğum gününü kutlamış, *mevlid* törenine her yıl yurt içinden ve yurt dışından önemli âlimler, bilginler, sufiler vs. katılmış misafirler muhteşem sofralarında ağırlanmıştır. Bu kutlu doğum günü geleneği günümüzde de devam etmektedir. Erbil’de her yıl Hazreti Muhammed’in (SAV) doğumunu Erbil Türkmen meslek gruplarından bakkallar, attarlar, kasaplar, hayyatlar “terziler”, naccarlar “marangozlar”, altunçılar “kuyumcular”, bezzazlar “manifaturacı” vs. ayrı ayrı camilerde tören düzenleyip insanlara şeker, lokum, şerbetler ve içecekler ikram etmek suretiyle kutlamaktadırlar.

Erbil’in bilinen en eski Türkmenler çarşısı Kayseri Çarşısının, Muzaffereddin Gökbörü zamannında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Erbil kalesi ve Erbil minaresi Erbil şehri’nin başka önemli tarihi simgelerindedir. Erbil kalesi Saray, Tophane ve Teçiye “Tekke” olmak üzere üç mahalleden oluşmaktaymış. Bunlardan en önemlisi Saray mahallesiymiş, çünkü bu mahallede zenginler ve ağalar otururlarmış. Kale’nin içinde Camiler, Tekkeler, Medreseler ve hamamlar bulunmaktadır. Erbil kalesinde günümüzde insanlar barınmaz. Erbil Minaresinin ise yine Gökbörü dönemine ait olduğu kaynaklarda geçmektedir. Minare’ye çıkabilmek için iki ayrı merdiven bulunmaktadır. Minare sonradan restore edilmiş günümüzdeki görünümünü kazanmıştır. Eskiden Erbil’de Kale’den başka Arap mahallesi, Ta’cil İslâm

ve Ta'cil Yahud, Teyrawa ve Hanekah mahalleleri de varken günümüzde başka mahalleler ortaya çıkmıştır.

Erbil birçok alim ve şair yetiştirmiştir. En önemlilerden birisi Yusuf Garibi'dir. Türk divan edebiyatı şairidir. 1756 yılında Erbil'de doğmuştur. Hayatını geçim sıkıntısı içinde geçirip yine Erbil'de 1818 yılında vefat emiş, Erbil'in meşhur Çırağ mezarlığında defnedilmiştir (daha fazla bilgi edinmek için bk. Saatçi 2009: 88-98).

1.9.2. Nüfus

Irak'ın genelinde 1927, 1935, 1947 ve son olarak 1957 yılında olmak üzere dört kez resmi sayım yapılmıştır.

Planlama Bakanlığı Devlet İstatistik Yayınlarının verdiği bilgiye göre Erbil şehrinin nüfusu 1947 yılından itibaren sürekli artmıştır.

1947 ve 1987 yılına kadar Erbil şehrinin nüfusu

Yıllar	Nüfus
1947	27.036
1957	39.913
1965	90.320
1977	193.558
1987	353.248

(Fettah 2000: 13).

1.9.3. Bazı Aile Adları

- 1- *'ellaf* “Pamukçu”
- 2- *Ağalar* “ağalar”
- 3- *Allawerdî* “Allahverdi”
- 4- *Altıbarmaq* “Altıparmak”
- 5- *Arsalan* “Aslan”
- 6- *Bahçâcî* “Bahçıvan”
- 7- *Baqqal* “Bakkal”
- 8- *Bazırgan* “Manifaturacı”
- 9- *Benna* “İnşaat ustası”
- 10- *Bezzaz* “Manifaturacı”
- 11- *Çahmâhçî* “Çakmakçı”
- 12- *Çaycî*
- 13- *Çelâbî* “Çelebi”
- 14- *Çürēçî* “Kerpiç alıp satan kimse”
- 15- *Dēmîrçî*
- 16- *Doğramaçî* “Doğramacı”
- 17- *ħaffaf* “Ayakkabıcı”
- 18- *ħayyât* “Terzi”
- 19- *İlhanlı*
- 20- *Kababçî*
- 21- *Kapkapçî* “takunyacı - nalıncı”
- 22- *Kababçî* “Kebapçı”
- 23- *Qassab* “Kasap”
- 24- *Mallaefendî* “Mollaefendi”
- 25- *Müftî* “Müftü”
- 26- *Naćcar* “Marangoz”
- 27- *Otrağçî* “Yorgancı”
- 28- *Pambuğçî* “Pamuk alıp satan kimse”
- 29- *Pendîrçî* “Peynirci”
- 30- *Sarrać* “Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse”
- 31- *Sebzēçî* “Zerzevatçı-Manav”

32- *Seyyidler* “Seyitler”

33- *Tütünçî* “Tütün alıp satan kimse”

34- *Uzeyiragali*

1.10. ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ā: Uzun “a” ünlüsü.

ē: Uzun “e” ünlüsü.

è: Kapalı “e” ünlüsü.

î: “ı-ı” arası “i” ünlüsü, yarı kalın “ı” ünlüsü.

’: Hemze ünsüzü.

˘: Sızıcı patlayıcı ünsüzü.

é: Sert, yarı-sızıcı, tonlu, dişeti ünsüzü.

ê: Sert, yarı-sızıcı, tonsuz, dişeti ünsüzü.

ğ: Hırıltılı “ğ” ünsüzü.

h: Sert, sızıcı, tonsuz, art damak “h” ünsüzü.

ħ: Sert, sızıcı, tonsuz, art damak hırıltılı “h” ünsüzü.

q: Sert, patlamalı, tonsuz, art damak “k” ünsüzü.

w: Sert, sızıcı, tonlu, çift dudak “v” ünsüzü.

<http://www.joaoleitao.com/iraqikurdistan/map-erbil-google-map-iraq-erbil-map-hawler>

<http://www.worldmapfinder.com/Tr/Asia/Iraq/Irbil>

2. BÖLÜM

SES BİLGİSİ

2.1. TEMEL SES ÖZELLİKLERİ

Erbil Türkmen ağzının ses bilgisi açısından ne tür özellikler taşıdığı konusunda bir fikir vermesi için standart Türkiye Türkçesi ile karşılaştıracak olursak, Erbil ağzının en belirgin özelliklerini şöyle sıralayabilir:

1. Türkiye Türkçesindeki /g/ sesine karşılık Erbil ağzında /c/ bulunur, Erbil ağzında sözbaşı g- > c- değişmesi gerçekleşmiştir.
Celmeğ < gelmek, cün < gün, cüzel < güzel, cül < gül, cöz < göz.
2. İkinci olarak geniş yuvarlak ünlüler olan /o/ ve /ö/’den önce Türkçedeki söz başı /g/ sesine /ç/ karşılık gelmektedir. *Çöyneç < gömlek, çösîç < göğüs, çölce < gölge.*
3. Üçüncü olarak Türkçede söz içinde /ğ/ harfi ile gösterilen ve söyleyişte y sesi gibi söylenen sese, ön damak ünlüleriyle birlikte /c/ sesi karşılık gelir. *dēci < değil, dec- < değ-, ēcri < eğri, cîcer < ciğer, öcrenmeğ < öğrenmek, icne < iğne, lecen < leğen.*
4. Erbil ağzının ses bilgisi alanındaki dördüncü dikkat çekici özelliği ise, Türkçe /k/ sesine, sözcüğün her yerinde /ç/ sesinin karşılık gelmesidir. *Bēwîç ~ Bēwîc < büyük, çöbeç < göbek, Çērçüç < Kerkük, çilim < kilim, çimse < kimse, çöppeç < köpek.*
5. Erbil Türkmen ağzında g > c , g > ç , ğ > c ve k > ç’ye değişirken c > ċ ve ç > ç̇’ye dönüşmektedir, Örn. *cam < cam , çay < çay.*
6. Erbil Türkmenlerin en önemli ağız özelliklerinden fiil çekiminde kullanılan iyelik kökenli ikinci tekil kişi eki -(I)w ve ikinci çoğul kişi eki -(I)wIz’dır, örn. *cēldîw? < geldin mi?, hestēydîwîz? < hasta mıydınız?*
7. Diğer bir özellik de Erbil Türkmen ağzında, Ana Türkçedeki aslî uzun ünlülerin korunmasıdır, örn. *ādî “adı”, ēt “et”, ēlîw “elin”, sārî “sarı”, yārîm “yarım”, āğîr “ağır”, ārî “arı”, çābîn “nişan”, nēsî “nesi”, cēlîn “gelin”, mēnîm “benim”, ēsçî “eski”.*

8. Erbil Türkmen ağzında dış-dudak ünsüzü /v/ yoktur. Onun yerine çift-dudak ünsüzü /w/ kullanılmaktadır.
9. Erbil Türkmen ağzında ünlü uyumları ileridir, örn. *Mahana* “bahane”, *barabar* “beraber”, *bahça* “bahçe”, *halaw* “alev”, *nene* “anne”, *samawar* “semaver”, *hefif* “hafif”.
10. Erbil Türkmen ağzında ünsüz benzeşmesi oldukça yaygındır, örn. *Enni* “enli”, *azannan* “ezandan”, *ossın* “olsın”, *qalillar* “kalırlar”.
11. Erbil Türkmen ağzında /ğ/ ünsüzü yoktur.

2.2. ÜNLÜLER

Erbil Türkmen ağzında kullanılan ünlüler *a, ā, e, é, ē, ı, i, ĩ, u, ü, o, ö* biçimindedir.

	Düz			yuvarlak		
	geniş		yarı geniş	dar	geniş	dar
art	normal	uzun		ı	o	u
	a	ā				
ön	e	ē	é	i	ö	ü

Erbil ağzının ünlü tablosu

Tabloda da görüldüğü üzere Erbil Türkmen ağzında, Türkçenin sekiz temel ünlüsü yanında şu ünlüler de yer almaktadır.

ā “uzun a”,

ē “uzun e”,

é “kapalı e”,

ĩ “ı-i” arası “ı” bir fonemi , nötür “ı” ünlüsü. Belli durumlarda ortaya çıkıyor.

1- a: Geniş, düz, bir art ünlü (normal “a” sesi):

la/: *ağac* ~ *ağaç* “ağaç”, *ağşam* “akşam”, *ağ* “ak”, *altun* “altın”, *annamağ* “anlamak”.

2- ā: Geniş, uzun, düz, art ünlü (uzun “a” sesi):

/ā/: *ādī* “adı”, *āğır* “ağır”, *āsār* “tarihi eser”, *ārī* “arı”, *āyınmağ* “ayılmak”.

3- e: Geniş, düz, ön ünlü (normal “e” sesi):

/e/: *eşşēç* “eşek”, *ennī* “enli”, *essüç* “eksik”, *eçmēç* “ekmek”.

4- ē: Yarı geniş, uzun, düz, ön ünlü (uzun “e” sesi):

/ē/: *ērūç* “erik”, *ēcrī* “eğri”, *ēsçī* “eski”, *ēt* “et”, *ēndirmeğ* “indirmek”.

5- ê: Yarı geniş, kapalı, düz, ön ünlü (kapalı “e” sesi). Yalnız ilk hecede görülür.

/ê/: *cētmeğ* “gitmek”, *pēndir* “peynir”, *yēw* “ev”, *cēce* “gece”, *mēwe* “meyve”.

6- ĩ: Dar, düz, art ünlü (“ı-i” arası “ı” sesi). /i/ sesinden gelişmiştir.

/ĩ/: *nēçī* “niçin”, *dellī* “deli”, *hērħız* “hırsız”, *çīmīn* “kimin”, *içērī* “içeri”.

7- ı: Dar, düz, art ünlü (normal “ı” sesi):

/ı/: *yırtığ* “yırtık”, *yığla-* “ağla-”, *yārın* “yarın”, *yuğārı* “yukarı”, *yāzı* “dışarı”.

8- i: Dar, düz, ön ünlü (normal “i” sesi):

/i/: *icīt-icīd* “yiğit”, *imşaq* “yumuşak”, *icne* “iğne”, *ittī* “keskin”, *ifirmeğ* “üfleme”.

9- o: Geniş, yuvarlak, art ünlü (normal “o” sesi):

/o/: *oğlan* “oğlan”, *ottız* “otuz”, *oyın* “oyun”, *olaşmağ* “ulaşmak”, *olar* “onlar”.

10- ö: Geniş, yuvarlak, ön ünlü (normal “ö” sesi):

/ö/: *öc* “ön”, *öz* “kendi”, *ölīm* “ölüm”, *öcey* “üvey”, *ösçirme* “öksürme”.

11- u: Dar, yuvarlak, art ünlü (normal “u” sesi):

/u/: *ucız* “ucuz”, *uzın* “uzun”, *uşag* “çocuk”, *ustıra* “jilet”, *utmağ* “yutmak”.

12- ü: Dar, yuvarlak, ön ünlü (normal “ü” sesi):

/ü/: *ürec* ~ *üreç* “yürek”, *üşçēç* “yüksek”, *üz* “yüz”, *üzim* “üzüm”, *üzüç* “yüzük”.

2.3. ÜNSÜZLER

Erbil Türkmen ağzındaki ünsüzler şunlardır.

ء: ء	d	j	r	w
ء: ع	f	k	s	y
b	g	q	ş	z
c	ğ	l	ş	
é	h	m	ş	
ç	h	n	t	
ç	h	p	t	

	Ötümlü Ünsüzler			Ötümsüz Ünsüzler	
	Akıcı	Sızıcı	Patlayıcı	Sızıcı	Patlayıcı
Çift-dudak	m, w		b		p
Diş-dudak				f	
Diş-dişeti	n	z	d	s, ş, ş	t, t
Dişeti-ön damak		j	c, é	ş	ç, ç
Ön damak	l		g		k
Art damak			ğ		q
Gırtlak		h, h	ء, ’	h	
Yarım ünlü	y				

Titreyici	r				
-----------	---	--	--	--	--

1- b: Ötümlü, patlayıcı, çift dudak ünsüzü

/b/: *bābıç* “papuç”, *bağ-* “bak-”, *barmağ* “parmak”, *bāwıl* “büyük çanta”, *bağçācı* “bahçıvan”.

2- c: Ötümlü, patlayıcı, diş-ön damak ünsüzü. Türkiye Türkçesinin yazı dilindeki /c/ sesidir.

/c/: *cöz* “göz”, *cül* “gül”, *cencer* “harman döver”, *cēwıl* “gönül”, *céce* “gece”.

3- c̣: Ötümlü, patlayıcı, yarı sızıcı, dişeti ünsüzü. Başta Karadeniz’in Rize ve Trabzon olmak üzere Türkçenin ağızlarında da görülen bu ses uluslararası fonetik alfabede /dz/ ile gösterilir.

/c̣/: *cāhıl* “genç”, *carrah* “cerrah”, *cūt* “çift”, *cāmı* “cami”, *cüm’e* “cuma”.

4- ç: Ötümsüz, patlayıcı, diş-ön damak, ünsüzü. Türkiye Türkçesinin yazı dilindeki /ç/ sesidir.

/ç/: *çifte* “köfte”, *çipriç* “kirpik”, *çimse* “kimse”, *çöbeç* “göbek”, *çösiç* “göğüs”.

5- ç̣: Ötümsüz, patlayıcı, yarı sızıcı, dişeti ünsüzü. Türkiye Türkçesinin Doğu ağızlarında da görülen bu ses uluslararası fonetik alfabede /ts/ işaretiyle gösterilir.

/ç̣/: *çāmır* “çamur”, *çoh* “çok”, *çöl* “çöl”, *çerşembe* “çarşamba”, *çömçe* “kepçe”.

6- d: Ötümlü, diş, patlayıcı ünsüz.

/d/: *dabban* “topuk”, *dēcī* ~ *döcī* “değil”, *dolka* “sürahi”, *dünen* “dün”, *döşşēç* “döşek”.

7- f: Ötümsüz, diş-dudak, sızıcı ünsüz.

/f/: *fıçır* “fikir”, *fil*, *wafa* “vefa”, *feqir* “fakir”, *fişeç* “fişek”, *fellah* “fellaah, çiftçi”.

8- g: Ötümlü, ön damak, patlayıcı ünsüz.

/g/: *gāwir* “hıristiyan”, *gılas* “bardak”, *günorta* “öğle”, *garaç* ~ *garaç* “garaj”, *gulabaroja* “çekirdek”.

9- ğ: Ötümlü, art damak, patlayıcı ünsüz.

/ğ/: *gāz* “gaz”, *ğeybet* “dedikodu”, *ğér* “gayri”, *ğérsi* “başkası”, *ğurfe* “oda”.

10- ‘: Ötümlü, gırtlak, patlayıcı ünsüz.

/‘/: *‘aba* “kadınlara özgü siyah bir giysi, çarşaf”, *‘af* “af”, *‘ayran* “ayran”, *‘ālem* “herkes, halk”, *‘ayile* “aile”.

11- h: Ötümsüz, gırtlak, sızıcı ünsüz.

/h/: *hara* “nereye”, *harda* “nerede”, *hazaman* “ne zaman”, *halaw* “alev”, *he* “evet”.

12- ħ: Ötümlü, gırtlak, sızıcı ünsüz.

/ħ/: *ħısab* “hesap”, *ħel* “çözüm”, *ħez etmeğ* “hoşlan-”, *ħaras* “bekçi”, *ħakat* “laf-söz”.

13- ħ: Ötümlü, gırtlak, sızıcı ünsüz.

/ħ/: *ħeste* “hasta”, *ħiřim* “akraba”, *ħaħ* “halk”, *ħınna* “kına”, *ħıyanat* “ihamet”.

14- k: Ötümsüz, ön damak, patlayıcı ünsüz.

/k/: *kitab*, *kınar* “kenar”, *kék* “pasta”, *kāři* “karo”, *kere* “kez-defa”, *kıçık* “küçük”.

15- q: Ötümsüz, art damak, patlayıcı ünsüz.

/q/: *qāpı*, *qıç* “bacak”, *quş*, *qāzi* “kadı”, *qelem* “kalem”, *qāşuğ* “kaşık”, *qere* “kara”.

16- l: Ötümlü, ön damak, akıcı ünsüz.

/l/: *lal* “dilsiz”, *leççe* “leke”, *luqum* “lokum”, *lellüç* “salıncak”, *lêwîn* “renk”.

17- m: Ötümlü, çift-dudak, akıcı ünsüz.

/m/: *mihâcîr* “göçmen”, *me'ide* “mide”, *men* “ben”, *malla* “molla”, *meğsel* “lavabo”.

18- n: Ötümlü, diş, akıcı ünsüz.

/n/: *nêçe* “kaç”, *nağada* “ne kadar”, *nişî* “niçin”, *nefer* “kişi”, *nene* “anne”.

19- p: Ötümsüz, çift-dudak, patlayıcı ünsüz.

/p/: *pak* “temiz”, *pêndîr* “peynir”, *pay* “hisse”, *pençere*, *pâyız* “son bahar”.

20- r: Ötümlü, dil ucu ünsüz.

/r/: *reħmet* “rahmet”, *reħet* “rahat”, *reħēî* “huni”, *ribâţ* “kravat”, *radio*.

21- s: Ötümsüz, diş, sızıcı ünsüz.

/s/: *sisem* “geniş karyola”, *sāwîg* “soğuk”, *seleşmeg* “konuşmak”, *se'et* “saat”, *seħeb* “sahip”.

22- ş: Ötümsüz, dişeti, sızıcı ünsüz.

/ş/: *şat* “nehir”, *şēcîrt* “çirak”, *şor* “tuzlu”, *şahad* “şahit”, *şûşe* “şişe”.

23- t: Ötümsüz, diş, patlayıcı ünsüz.

/t/: *turumbel* “araba”, *toy* “düğün”, *telebe* “talebe”, *tepme* “tekme”, *tüç* “tüy”.

24- t̄: Ötümsüz, diş, patlayıcı ünsüz.

/t̄/: *t̄apo* “tapu”, *t̄awîs* “tavus kuşu”, *t̄awla* “tavla”, *Ṭahran*, *t̄abîq* “kat”.

25- w: Ötümlü, sızıcı, çift dudak ünsüzü.

/w/: *wurıŝ* “dövüş-kavga”, *wa'id* “söz verme”, *wasıl* “makbuz”, *wezir* “bakan”, *wasta* “torpil”.

26- y: Ötümlü, ön damak, akıcı, yarı ünlü.

/y/: *yığ-* “bir araya topla-”, *yāzi* “dışarı”, *yél* “rüzgar”, *yenci* “yeni”, *yanaşa* “yan”.

27- z: Ötümlü, diş, sızıcı ünsüz.

/z/: *zırēç* “zeki-yetenekli”, *ze'if* “zayıf”, *zerrer* “zarar”, *zalata* “salata”, *zawayid* “fazla”.

2.4. SES OLAYLARI

2.4.1. Ünlülerde

2.4.1.1. Uyumlar

Erbil Türkmen ağızında gerek artlık önlük gerekse dudak uyumu görülür. Örneğin; *yanaşa* ‘yan’, *qorħmağ* ‘korkmak’, *seççiz* ‘sekiz’, *uşağ* ‘çocuk’. Artlık önlük uyumu daha ileridir. Yukarıda da görüldüğü gibi dudak uyumunun istisnaları çoktur. İstisnaların bir nedeni daha eski bir basamağı koruyor görünen sözcüklerin varlığıdır. Ayrıca tek biçimli ekler de dudak uyumunda bozulmalara neden olmaktadır.

Örneğin;

yāħun < *yakın*, *yāstuğ* < *yastık*, *yalğuz* < *yalnız*, *āçuğ* < *açık*, *altun* < *altın*, *qāŝuğ* < *kaşık*, *ērüç* < *erik*, *qāŝuğ*, *boynı*, *oğlı*, *yogırt* < *yoğurt*, *yorgın* < *yorgun*, *birāsi* < *burası*, *qoħı* < *koku*, *qoyın* < *koyun*

2.4.1.2. Nöbetleşme

İkinci hecesinde dar ünlü bulunan iki heceli bazı kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecedeki dar ünlü sıfırla nöbetleşir. Bu, geleneksel çalışmalarda ünlü düşmesi veya vurgusuz orta hece düşmesi olarak da adlandırılır.

Alın > Alnı

Boyun > Boynu

Ağız > Ağzı

Beyin > Beyni

Burun > Burnu

Qarın > Qārnu

Oğul > Oğlu

Bu kural, alıntı kelimeler için de geçerlidir.

Ezyet < eziyet

'efyet < âfiyet

'eqil > 'eqli "Aklı"

Waht > Wahtı "Vakti"

Fıçır > Fıçırî "fikri"

Sabır > Sabrı

Orta hece nöbetleşmesi: Az sayıda örnekte orta hecede bulunan geniş ünlü de nöbetleşme görülür.

Wesyet < vasiyet

Bırda < burada

2.4.1.3. Düşme

Erbil Türkmen ağzında söz başında ünlü düşmesi bir örnekte görülür.

Söz başında:

Teçlemeğ < iteklemek

2.4.1.4. Türeme

Ünlü türemesi Erbil Türkmen ağzında çok heceli sözcüklerde nadiren görülmektedir.

Ön-seste:

İcirmî < yirmi

Son-seste:

Manqala < mangal

2.4.1.5. Gerileyici Benzeşme

Gerileyici ünlü benzeşmesi Erbil Türkmen ağzında birçok kelimedede görülür. Gerileyici benzeşme bir sözcükte sonra gelen sesin kendinden öncekini etkilemeyerek ortak özelliklerini arttırmasıdır. Ünlülerde bu alışılmış olarak ünlü uyumu şeklinde karşımıza çıkar. Ünlülerdeki gerileyici benzeşme barındırdığı art damak ünsüzleri nedeniyle Türkiye Türkçesinde öndamaksıllaşmayan ünlülerin öndamaksıllaşmasına da neden olur.

a-e > e-e: *heber < haber, ebdes < abdest, mehelle < mahalle, telebe < talabe, 'edet < âdet, qele < kale, qelem < kalem.*

e-a > a-a: *dallal < tellâl, samawar < semaver, hestehana < hastahane.*

a-i > e-i: *hefif < hafif, nesib < nasip, te'ziye < taziye, zehire < zahire, 'eyyib < ayıp.*

2.4.1.6. İlerleyici Benzeşmesi

Erbil Türkmen ağzında bir sözcükte önce gelen sesin sonraki sesi etkilemesi anlamındaki ilerleyici ünlü benzeşmesi bazı kelimelerde görülür.

a-e > a-a: *barabar < beraber, bahça < bahçe, halaw < alev, tamata < domates, badam < badem, mahana < bahane.*

e-a > e-e: *def'e < defa.*

i-a > i-e: *bîrez < biraz, sileh < silâh.*

2.4.1.7. Değişme

Erbil Türkmen ağzında hemen hemen bütün ünlülerde değişme görülür. Özellikle Arapça, Farsça ve Türkçeden giren birçok kelime değişikliğe uğramıştır.

2.4.1.7.1. Öndamaksıllaşma

Artdamak ünlülerinin çeşitli sebeplerle öndamak ünlüsüne geçmesi olayıdır. Yukarıda da işaret edildiği gibi bu değişme sahip oldukları art damak ünsüzleri nedeniyle Türkiye Türkçesinde korunan art damak ünlüleri için de geçerlidir. Örnekler daha çok *a* > *e* değişmesine ait olsa da diğer art damak ünlülerinin de öndamaksıllaştığı görülür:

cüm 'e < *cuma*, *hefte* < *hatfa*, *heste* < *hasta*, *çerçef* < *çarşaf*.

Erbil Türkmen ağzında az sayıda Türkçe sözcükte *ı* > *i* değişmesi de görülür. Artdamak *ı* sesi dil ilişkisi durumunda ilk değişen ünlülerden biridir. Erbil ağzında da benzer bir süreç görülmektedir.

qıl < *kıl*, *biğ* < *bıyık*, *ilan* < *yılan*, *il* < *yıl*.

2.4.1.7.2. Artdamaksıllaşma

Erbil ağızlarında öndamak ünlülerinin artdamak ünlüsüne değişmesi örneklerine de rastlanır.

e > *a*: Erbil Türkmen ağzında çok yaygındır.

harda < *nerede*

e > *ı*: Erbil Türkmen ağzında nadir görülür.

kınar < *kenar*.

ü > *ı*: Erbil Türkmen ağzında çok az görülür.

bılbıl < *bülbül*, *mınāsıb* < *münasip*.

2.4.1.7.3. Yuvarlaklaşma

Düz ünlülerin dudak ünlüsüne dönüşmesi hadisesidir.

i > *ü*: Erbil Türkmen ağzında birkaç kelimedede görülür.

şüşe < şişe, çüt < çift, dellüç < delik.

2.4.1.7.4. Düzleşme

Yuvarlak ünlülerin düz ünlüye geçmesi olayıdır.

u > ı: Erbil Türkmen ağzında çok yaygındır.

yoğirt < yoğurt, yorgın < yorgun, zurna < zurna, birāsi < burası, qoḥı < koku, qoyın < koyun, mutbaḥ < mutfak, noḥıt < nohut, oyun < oyun, boyun < boyun, yımırta < yumurta.

ü > i: Erbil Türkmen ağzında birçok kelimelerde görülür.

ölīm < ölüm, çöpīç < köpük, ist < üst, istine < üstüne, diş < diş, çif < küf.

o > a: Erbil Türkmen ağzında çok az görülür.

sāwıḡ < soğuk, malla < molla.

o > ı: Erbil Türkmen ağzında birçok kelimelerde görülür.

bıgaz < boğaz, pırtaqal < portakal, sıfra < sofrā, ḥoriz < horoz.

ö > i: Erbil Türkmen ağzında az görülür.

cewıl < gönül, çömīr < kömür, çifte < köfte.

2.4.1.7.5. Daralma

Geniş ünlülerin dar ünlüye dönüşmesi olayıdır.

a > ı: Erbil Türkmen ağzında birçok kelimelerde görülür.

çāmır < çamur, mıḡaza < mağaza, mıḡara < mağara.

o > u: Erbil Türkmen ağzında nadir görülür.

luqum < lokum, buḡça < bohça.

2.4.1.7.6. Genişleme

Dar ünlülerin geniş bir ünlüye geçmesi hadisesidir.

ı > a: Erbil Türkmen ağzında nadir görülür.

taras̄ < tiraş.

i > e: Erbil Türkmen ağzında çok az görülür.

cene < yine, eşit- < işit-.

u > o: Erbil Türkmen ağzında yaygın görülür.

oyanmağ < uyanmak, tapo < tapu, qondra ~ qondıra < kundura, olaşmağ < ulaşmak.

ü > ö: Erbil Türkmen ağzında nadir görülür.

öcey < üvey.

2.4.1.8. Uzunluk

Erbil Türkmen ağzında Ana Türkçedeki aslı uzun ünlülerin korunması çok yaygındır.

Söz başı:

Āçuğ < açık

Āğır < ağır

Ēndirmeğ < indirmek

Ārı < arı

Ēşçi < eski

Ēt < et

Āyı < ayı

Söz içi:

Bābiç < pabuç

Çöynēç ~ Çölmēç < gömlek

Çakāt < ceket

Çāmır < çamur

Dēmır < demir

Dērī < deri

Eşşēç < eşek

Hānı < hani

Hērīşte < erişte

- Hēmīr* < hamur
Qābuġ < kabuk
Qārin < karın
Qārinça < karınca
Qārpız < karpuz
Qāşuġ < kaşık
Qāwılmaġ < kovulmak
Qāwın < kavun
Qāzuġ < kazık
Nēċī < niçin
Nēdī < nedir
Sāqqız < sakız
Sāmırsaġ < sarımsak
Sāri < sarı
Sāwiġ < soġuk
Seqqēl < sakal
Üşçēç < yüksek
Yāġış < yağmur
Yāhun < yakın
Yārim < yarım
Yārin < yarın
Yāşıl < yeşil

2.4.1.9. Kısalma

Ünlü kısalması Erbil Türkmen ağzında Arapça ve Farşçadan alınan kelimelerdeki uzun ünlülerin kısaldığı görülür.

Söz başı:

'efyet < âfiyet

Söz içi:*Āanaza < cenâze**Ĥal < hâl**Īdara < idâre**Leppe < lâpa**Sileḥ < silâh**Şıkat < şikâyet*

2.4.2. Ünsüzlerde

2.4.2.1. Değişmeleri

Erbil Türkmen ağzında, hem Türkçe kökenli sözcüklerde hem de alıntı sözcüklerde pekçok ünsüz değişmesi örneğine rastlanır.

Söz başında*b- > p-: pıçağ < bıçak, peqle < bakla, peqreç < bakraç, paqlawa < baklava.**c- > ç-: çakât < ceket.**c- > ć-: ćüm'e < cuma, ćarraḥ < cerrah.**ç- > ĉ-: ĉamır < çamur.**d- > t-: töçmeğ < dökmek, tiçmeğ < dikmek.**h- > ĥ-: ĥâlî < halî, ĥençer < hançer, ĥayal < hayal, ĥorız < horoz.**h- > ħ-: ħalal < halal, ħamam < hamam, ħaram < haram, ħayat < hayat.**h- > q-: qoryat < hoyrat.**n- > h-: harda < nerede, hazaman < ne zaman, haralı < nereli, hardan < nereden, hardasan < neredesin.**s- > h-: hüs < sus.**s- > z-: zalata < salata.**t- > d-: dayza < teyze, duz < tuz, dırnağ < tırnak, daş < taş, dallal < tellal, dene < tane, derd < dert, dad < tat, darçın < tarçın, dēf < tef.*

Söz başı ve Söz içi

k > q: quş < kuş, qardaş < kardeş, sâqqız < sakız.

m > n: nardıwan < merdivan, indi < *amtu* ‘şimdi’.

n > m: ‘effērîm < âferin, ombeş < onbeş.

y > c: cène < yine, icïrmî < yirmi.

Söz başı ve Söz sonu

ç > ć: çahaz < çeyiz, ćüt < çift, ağac ~ ağaç < ağaç, ħērc < harç.

p > b: baha < paha, bazar < pazar, bayıncan < patlıcan, bïrînc < pirinç, bić < piç, barmağ < parmak, bâbıç < pabuç, bećeme < pijama, bış- < piş-, ćewab ~ ćüwab < cevap, sebet < sepet, ħarab < harap.

Söz içi

-ç- > -ş-: niş ~ nişi ~ nişin < niçin.

-ğ- > -y-: çeynemeğ < çiğnemek.

-l- > -s-: qāssın < kalsın, ossın < olsun, össîn < ölsün.

-ŋ- > -w-: cewıl < göŋül.

-ŋ- > -y-: çöynēç < göŋlek

-s- > -t-: maṭal < masal.

-g- > -c-: öcey < ögey.

Söz İçi ve Söz sonu

k > ħ: dıħtor < doktor, ħaħ < halk.

-y- > -h-: çahaz < çeyiz.

-z- > -s-: rızk > rısq, gitmezse > cêtmesse, almazsa > almassa.

Söz sonu

-ğ > -g: dağ < dağ.

-k > -g: cécēlīg < gecelik, cözlīg < gözlük, cünnīg < günlük, ağ < ak.

-ŋ > -c: ök < öŋ.

2.4.2.2. Ötümlüleşme

Erbil Türkmen ağzında ünsüz ötümlüleşmesi birçok kelimedede görülür. Örneğin;

p > b: bić < piç, bābić < pabuç, bećeme < pijama, sebet < sepet. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki *b- > p-* değişmelerinin aksine Erbil ağzında pekçok kelimedeki asli ötümlü biçimler korunur. *barmağ < parmak, bış- < piş-, ćewab ~ ćüwab < cevap, baha < paha, bazar < pazar, bayıncan < patlıcan*
t- > d-: dayza < teyze, duz < tuz, dırnağ < tırnak, daş < taş, dallal < tellal, dene < tane, derd < dert, dad < tat, darçın < tarçın, dēf < tef.
ç > ć: ćahaz < çeyiz, ćüt < çift, ağac < ağaç, ħērc < harç.

2.4.2.3. Ötümsüzleşme

Erbil Türkmen ağzında ünsüz ötümsüzleşmesi bazı kelimedede görülür. Örneğin;

b- > p-: *piçağ < bıçak, peqle < bakla, peqreć < bakraç, paqlawa < baklava.*

c- > ć-: *ćakāt < ceket.*

Türkiye Türkçesinde *t- > d-* değişmesine uğramış bazı kelimelerin Kerkük ağzında eski biçimlerinin korunduğu, ötümlüleşme olmadığı görülür: *töçmeğ < dökmek, tiçmeğ < dikmek.*

2.4.2.4. Aykırılışma

Erbil Türkmen ağzında aykırılışma az görülür. Aykırılışma sözcük içinde birbirinin aynısı ya da benzeri olan iki ünsüzden birisinin değişikliğe uğraması, ünsüzler arasındaki benzerliklerin azalmasıdır. Örneğin;

'attar > aktar, tepme > tekme

2.4.2.5. Tekleşme

Erbil Türkmen ağzında içseste yan yana bulunan ünsüzlerin tekleşmesi görülmektedir. Örneğin;

-tt- > -t-: bataniye < battaniye

-kk- > -k-: *tukan* < *dükkân*

2.4.2.6. İkizleşme

Erbil Türkmen ağzında ünsüz ikizleşmesi dil etkileşmesinden dolayı oldukça yaygındır.

Örneğin;

-b- > -bb-: *sebbeh* < *sabah*, *dabban* < *taban*

-c- > -cc-: *hecçî* < *hacı*

-d- > -dd-: *yeddî* < *yedi*

-k- > -çç-: *seççiz* < *sekiz*, *iççî* < *iki*, *çeççüç* < *çekiç*, *leççe* < *leke*

-k- > -qq-: *doqqız* < *dokuz*, *sāqqız* < *sakız*, *seqqēl* < *sakal*, *şaqqa* < *şaka*

-l- > -ll-: *dellî* < *deli*, *dellüç* < *delik*

-m- > -mm-: *memme* < *meme*

-n- > -nn-: *hınna* < *kına*

-p- > -pp-: *teppe* < *tepe*, *toppal* < *topal*, *çöppeç* < *köpek*, *leppe* < *lâpa*, *toppıg* < *topuk*

-r- > -rr-: *sırra* < *sıra*,

-s- > -ss-: *qıssa* < *kısa*, *qassab* < *kasap*, *çısse* < *kese*

-ş- > -şş-: *eşşēç* < *eşek*, *işşîg* < *ışık*, *aşşagı* < *aşağı*, *daşşag* < *taşak*, *döşşēç* < *döşek*

-t- > -tt-: *ottız* < *otuz*

-y- > -yy-: *qeyyim* < *kayım*, *'eyyib* < *ayıp*, *seyyid* < *seyit*, *ıyyı* < *iyi*, *quyyı* < *kuyu*

2.4.2.7. Düşme

Erbil Türkmen ağzında ünsüz düşmesi birçok kelimedede söz içinde ve söz sonunda görülür.

Söz içi:

f düşmesi: *çüt* < *çift*

n düşmesi: *sora* < *sonra*, *olar* < *onlar*,

r düşmesi: *sepmeğ* < *serpmek*

l düşmesi: *hağ* < *halk*, *qağ* < *kalk*

h düşmesi: *pārız* < *perhiz*,

k düşmesi: *tukan* < *dükkan*.

Söz sonu:

n düşmesi: *nēçî* < *niçin*

t düşmesi: *ebdes* < *abdest*, *müdde* < *müddet*.

r düşmesi: *nēdî* < *nedir*, *oti* < *otur*

s düşmesi: *patata* < *patates*, *tamata* < *domates*

Ayrıca Erbil Türkmen ağzında söz başında, söz ortasında ve söz sonunda *y* düşmesi görülmektedir.

Söz başı: *ilan* < *yılan*, *il* < *yıl*, *imşag* < *yumuşak*, *üz* < *yüz*, *icîd* ~ *icît* < *yiğit*, *üsçēç* < *yüksek*, *ürec* ~ *üreç* < *yürek*, *utmağ* < *yutmak*, *üzüç* < *yüzük*.

Söz içi: *biğ* < *bıyık*, *bêle* < *böyle*, *çêreç* < *çeyrek*, *sele* < *söyle*, *peğember* < *peygamber*, *çêf* < *keyif*, *şikâyet* < *şikâyet*, *mêwe* < *meyve*, *şeh* < *şeyh*.

Söz sonu: *buğda* < *buğday*.

Fakat bazı kelimelerde korunduğunu görmekteyiz. *Yalan* < *yalan*, *yuhârî* < *yukarı*, *yıldırım* < *yıldırım*.

2.4.2.8. Türeme

Erbil Türkmen ağzında ünsüz türemesi çok istisnai kelimelerde karşımıza çıkmaktadır.

Söz başında: *yêw* < *ev*, *halaw* < *alev*, *yığlamağ* < *ağlamak*, *helbet* < *elbet*, *hanar* < *nar*, *hıyanat* < *ihanet*, *çêçel* < *kel*, *hoqqa* < *okka*, *hêrişte* < *erişte*.

Söz ortasında: *manqas* < *makas*, *yencî* < *yeni*, *qılinc* < *kılıç*, *dawırşan* ~ *dawrişan* < *tavşan*, *qızambuğ* < *kızamık*, *tîfenç* < *tüfek*.

Söz sonunda: *yemînd* < *yemin*, *dünen* < *dün*, *qorhağan* < *korkak*.

2.4.2.9. Göçüşme

Erbil Türkmen ağzında göçüşme bazı kelimelerde görülür. Göçüşme sözcük içindeki seslerin yer değiştirme olayıdır. Örneğin;

-sr- > -rs-: *cörset-* < *göster-*

-vr- > -rw-: *arwat* ~ *arwad* < *avrat*

-ks- > -sç-: *üsçēç* < *yüksek*, *disçinmeg* < *diksinmek*, *ösçirme* < *öksürme*

-uy- > -yu-: *yuḥı* < *uyku*

-rp- > -pr-: *çipriç* < *kirpik*

-lr- > -rl-: *burğul* < *bulgur*, *şarwal* < *şalvar*

-ğs- > -sç-: *çösiç* < *göğüs*

-rm- > -mr-: *samırsağ* < *sarımsak*

-gç- > -çg-: *utancağ* < *utangaç*

2.4.2.10. Gerileyici Benzeşmesi

Gerileyici ünsüz benzeşmesi Erbil Türkmen ağzında oldukça yaygındır. Örneğin;

-ls- > -ss-: *össin* < *ölsün*, *bisseydi* < *bilseydi*, *cēssin* < *gelsin*, *ossin* < *olsun*

-ts- > -çç-: *cēççin* < *gitsin*

-rl- > -ll-: *baḥallar* < *bakarlar*, *cedeller* < *giderler*, *diyeller* < *diyerler*, *açallar* < *açarlar*, *qalıllar* < *kalırlar*

-ks-> -ss-: *essüç* < *eksik*

-zs- > -ss-: *yatmassa* < *yatmazsa*, *celmesse* < *gelmezse*, *dussız* < *tuzsuz*

2.4.2.11. İlerleyici Benzeşmesi

Erbil Türkmen ağzında ilerleyici ünsüz benzeşmesi birçok sözcükte yer almaktadır:

-nl- > -nn-: *enni* < *enli*, *qarannuğ* < *karanlık*, *annamağ* < *anlamak*, *annāt-* < *anlat-*, *dinne-* < *dinle-*.

-nd- > -nn-: *onnan* < *ondan*, *bınnan* < *bundan*, *azannan* < *ezandan*

3. BÖLÜM

BİÇİM BİLGİSİ

3.1. İSİM ÇEKİMİ

3.1.1. Çoğul

Erbil Türkmen ağzında çoğul eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Örneğin; *qāpılar* “kapılar”, *pençereler*, *kitaplar*, *yollar*, *mêweler* “meyveler” ve *cüller* “güller”.

3.1.2. Soru

Erbil Türkmen ağzında evet / hayır cevabı isteyen sorular için soru eki bulunmamaktadır. Soru genelde vurgu ile yapılmaktadır, örn.

<i>Ġurfēnin sıcahlığı iyidi?</i>	Odanın sıcaklığı iyi mi?
<i>Aldığıw qelemler cüzeldi?</i>	Aldığın kalemler güzel mi?
<i>Uşag zırēçti?</i>	Çocuk çalışkan mı?
<i>Sizde çöppeç var?</i>	Sizde köpek var mı?

3.1.3. Hâl

Yalın	- $\emptyset$	<i>teyere</i> ‘uçak’	<i>qitar</i> ‘tren’	<i>qelem</i> ‘kalem’
Belirtme	-(n)I	<i>teyerēni</i>	<i>qitāri</i>	<i>qelēmi</i>
İlgi	-(n)In	<i>teyerēnin</i>	<i>qitārin</i>	<i>qelēmīn</i>
Yönelme	-(y)A	<i>teyereye</i>	<i>qitara</i>	<i>qeleme</i>
Bulunma	-DA	<i>teyerede</i>	<i>qitarda</i>	<i>qelemde</i>
Ayrılma	-DAn	<i>teyereden</i>	<i>qitardan</i>	<i>qelemden</i>
Vasıta	-DAn	<i>teyerēynen</i>	<i>qitārnan</i>	<i>qelemnen</i>

1. Yalın Hâli: İsmi, herhangi bir hâl eki almamış sözcüklerdir. *Meşteb*, *yemeğ*, *cül*.
Babam mene çoğ becendiğim bir seyere hediye etti.

Babam bana çok beğendiğim bir **araba** hediye etti.

2. Belirtme Hâli: İsmiñ –(n)I ekini almış olanıdır. *Ādi, yolu, kitābı*
Qablāri yıḫadım. Bulaşıkları yıkadım.

3. Yönelme Hâli: İsmiñ –(y)A yönelme hâl eklerinden birini almıştır. *Yēwe, derse, uşağa*
Babam bizi yēwe apardı. Babam bizi eve götürdü.

4. Bulunma Hâli: İsmiñ –DA bulunma hâl eklerinden birini almıştır. *Erbil’de, binada,*
sallaçede ‘buzdolabında’, yemeğe, kitapta
Yēwde onı cördim. Evde onu gördüm.

5. Ayrılma Hâli: İsmiñ -DAn ayrılma hâl eklerinden birini almış olanıdır. *Masadan,*
meştepten ‘okuldan’, *qāpıdan*
Menden aldığıw parayı dönder. Benden aldığın parayı geri ver.

6. İlgî Hâli: İsmiñ –(n)In, ilgi hâl eklerinden birini almış olanıdır. *Ağacın, hawanın,*
baḫçanın ‘bahçenin’, *cülñ* ‘gülün’
Meştēbñ baḫçası çoḫ cüzel. Okulun bahçesi çok güzel.

7. Vasıta Hâli: İsmiñ -nAn vasıta hâl eklerinden birini almıştır. *Seyerēynen ~*
Seyerēyden ‘arabayla’, *teyerēynen ~ teyerēyden* ‘uçakla’, *qitārnan ~ qitārdan*
‘tranle’.

Kiçik bācım milewwen qelemlernen diwarlāri yazıp.

Küçük kız kardeşim renkli kalemlerle duvarları boyamış.

- Erbil Türkmen ağzında bazı durumlarda yalın hâldeki bir sözcüğe ek eklediğimiz zaman son hecedeki ünlü uzuyor, örn. *Ādi, defterī, mēñi*.
- Belirtme Hâli Eki –(n)I’ dır: Eğer kelimenin son harfi ünsüz ise -I’ dır, örn. *Cülñ ādi,* *Erbil yolu,* *ders kitābı*. Ama kelimenin son harfi ünlü ise -nI’ dır. Örneğin; *gurfēñi* “odayı”, *pençerēñi* “pencereyi”.
- Vasıta Hâli Eki -nAn veya -DAn her iki şeklinide kullanılmaktadır.

3.1.4. İyelik

Erbil Türkmen ağzında birinci tekil kişi, üçüncü tekil kişi, birinci çoğul kişi, ve üçüncü çoğul kişi iyelik ekleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Fakat ikinci tekil kişi ve ikici çoğul kişi ekleri değişikliğe uğramıştır. Ekler tabloda verilmiştir. Örneğin;

kişi	tekil	çoğul
1. kişi	-(I)m	-(I)mIz
2. kişi	-(I)w	-(I)wIz
3. kişi	-(s)I	-lArI

ćantam, yaşım, seqqēlīm.

ćantaw, yaşuw, seqqēliw.

ćantası, yaşı, seqqēli.

ćantamız, yaşımız, seqqēlīmiz.

ćantawız, yaşıwız, seqqēliwız.

ćantaları, yaşları, seqqēlleri.

Örneğin;

Sēniw seyerēw.

Senin araban.

Deftēriwi masanın izēriñe qoy.

Defterini masanın üzerine koy.

Meştēbiwizi bırdan cōrebillem.

Okulunuzu buradan görebiliyorum.

3.2. FİİL ÇEKİMİ

1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri İle Çekimlenenler

Fiil çekiminde kullanılan zamir kökenli kişi ekleri, kişi zamirlerinin zamanla ekleşmesinden meydana gelen eklerdir. Bunlar; şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik kipleri çekimlerinde kullanılmaktadır.

Erbil Türkmen ağzındaki zamir kökenli kişi ekleri şöyledir:

kişi	tekil	çoğul
1. kişi	-Am	-Iğ
2. kişi	-sAn	-sIz
3. kişi	-I	-lAr

3.2.1. Şimdiki Zaman

İçinde bulunduğumuz zaman içinde başlamış henüz bitmemiş, sürmekte olan bir zamandır. Şimdiki Zaman Eki (*I*)*r*'dir.

kişi	yaz-	cel-
1. Tekil	Yazıram	Cēlirem
2. Tekil	Yazısan	Cēlisen
3. Tekil	Yazırı	Cēliri
1. Çoğul	Yazırığ	Cēliriğ
2. Çoğul	Yazısız	Cēlīsiz
3. Çoğul	Yazıllar	Cēliller

- İkinci tekil ve çoğul kişilerde /r/ sesi düşmektedir. Ve üçüncü çoğul kişilerde /r/ sesi, /l/ sesine dönüşmektedir.

Örnek;

Bācım ğurfēsinde kitab oħırı.

Kız kardeşim odasında kitap okuyor.

Telebelērın imtiħanlarını oħıram.

Öğrencilerin sınavlarını okuyorum.

Baħçāçī Baħçānı sulırı.

Baħçıvan baħçeyi suluyor.

Olumsuz fiillerin şimdiki zaman çekimi ise şöyledir.

kişi	<i>al-</i>	<i>beçle-</i>
1. Tekil	<i>almıram</i>	<i>beçlēmirem</i>
2. Tekil	<i>Almısan</i>	<i>beçlēmisen</i>
3. Tekil	<i>Almırı</i>	<i>beçlēmiri</i>
1. Çoğul	<i>Almırığ</i>	<i>beçlēmiriğ</i>
2. Çoğul	<i>Almısız</i>	<i>beçlēmısız</i>
3. Çoğul	<i>Almıllar</i>	<i>beçlēmiller</i>

Örnek;

Men cıgara içmirem.

Ben sigara içmiyorum.

Sızı çoh iyi eşitmirem.

Sizi pek iyi duymuyorum.

3.2.2. Geniş Zaman

İşin başlayıp devam ettiğini ve devam edeceğini göstermektedir. Geniş zaman, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanı içine alan bir zamandır. Geniş Zaman Eki (A)r'dır. İşlev olarak geniş zaman yanında gelecek zaman da ifade eder.

Kişi	<i>cül-</i>	<i>bağ-</i>
1. Tekil	<i>Cülerem</i>	<i>bağmam</i>
2. Tekil	<i>Cülesen</i>	<i>bağmasan</i>
3. Tekil	<i>Cüler</i>	<i>bağmaz</i>
1. Çoğul	<i>cülēriğ</i>	<i>bağmāriğ</i>
2. Çoğul	<i>cülēsiz</i>	<i>bağmāsız</i>
3. Çoğul	<i>cüeller</i>	<i>bağmazlar</i>

- ikinci tekil ve çoğul kişilerde /r/ sesi düşmektedir. Ve üçüncü çoğul kişilerde /r/ sesi, /l/ sesine dönüşmektedir.

Örnek;

Dişlêrîmî cüinde iççi kere yıharam. Dişlerimi günde iki kez fırçalarım.

Yārın hestehanaya cidere. Yarın hastaneye gideceğim.

Sebbehler tēz, qaharam. Sabahları erken kalkarım.

Çîmsēnîñ hakatına qulağ asmaz. Kimsenin sözünü dinlemez.

3.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Geçmişte yapılan bir eylemi içine alan zamandır. Eki birinci kişilerde *-mIş* ve ikinci ve üçüncü kişilerde *-Ip*'tır. Ayrıca 3. kişilerde ekin ortaya çıkış sürecinin bir sonucu olarak –*(y)IptI* biçimi de kullanılır. Bilindiği bu biçim –*(X)p turur* biçiminden ortaya çıkmıştır.

kişi	<i>tap-</i>	<i>say-</i>
1. Tekil	<i>tāpmışam</i>	<i>saymāmışam</i>
2. Tekil	<i>tāpıpsan</i>	<i>saymıyıpsan</i>
3. Tekil	<i>tāpıp / tābıptı</i>	<i>Saymıyıp / saymıyıptı</i>
1. Çoğul	<i>tāpmışıg</i>	<i>saymāmışıg</i>
2. Çoğul	<i>tāpıpsız</i>	<i>saymıyıpsız</i>
3. Çoğul	<i>tāpıplar / tāpıptılar</i>	<i>saymıyıplar / saymıyıptılar</i>

Örnek;

Ehmed, dünen sinemeye cédip, bes filmi becenmıyıp.

Ahmet, dün sinemaya gitmiş, ama filmi beğenmemiş.

Bicün çoğ yorulmuşam. Bugün çok yorulmuşum.

Nenem yêwe olaşıp. Annem eve ulaşmış.

Yêwde hiç samırsağ qalmıyıp. Evde hiç sarımsak kalmamış.

Seyere hadisēsinde çimse ölmıyıp. Araba kazasında kimse ölmemiş.

3.2.4. İstek

İstek kipleri belli bir zaman anlamı vermeyen bir iş, oluş veya hareketin olduğunu bildiren kiplerdir. Erbil Türkmen ağzında istek kipi eki *-A'dır*.

Not/ Erbil Türkmen ağzında birinci, üçüncü tekil ve üçüncü çoğul kişi istek ekleri yerine emir ekleri kullanılmaktadır.

kişi	<i>tut-</i>	<i>cez-</i>
1. Tekil	<i>tutum</i>	<i>cezmiyim</i>
2. Tekil	<i>tutasan</i>	<i>cezmiyesen</i>
3. Tekil	<i>tutsın</i>	<i>cezmēsın</i>
1. Çoğul	<i>tutağ</i>	<i>cezmiyēğ</i>
2. Çoğul	<i>tutasız</i>	<i>cezmiyēsiz</i>
3. Çoğul	<i>tutsınnar</i>	<i>cezmesinnēr</i>

Örnek;

<i>Seri 'seri ' qaçağ.</i>	Hızlı hızlı koşalım.
<i>Ağşam men de size cēlīm.</i>	Akşam ben de size geleyim.
<i>Yēwden yazıya çihmiyağ.</i>	Evden dışarıya çıkmayalım.

3.2.5. Gereklilik

Bu kip eylemin yapılması gerektiğini belirtmek için kullanılmaktadır. Erbil Türkmen ağzında gereklilik kipi önüne *olur* ve istek eki almış fiil ile yapılmaktadır.

kişi	<i>cēt-</i>	<i>cēt-</i>
1. Tekil	<i>olur cēdīm</i>	<i>olur cētmīyim</i> 'gitmeliyim'
2. Tekil	<i>olur cēdesen</i>	<i>olur cētmīyesen</i> 'gitmelisin'
3. Tekil	<i>olur cētsın</i>	<i>olur cētmēsın</i> 'gitmeli'
1. Çoğul	<i>olur cēdēğ</i>	<i>olur cētmīyēğ</i> 'gitmeliyiz'

2. Çoğul *olur cédēsīz olur cétmīyesīz* ‘gitmelisiniz’
 3. Çoğul *olur cétśınner olur cétmēsīnner* ‘gitmeliler’

- *Olur* kelimesi yerine *debi* kelimesi de kullanılmaktadır. Özellikle günümüzde *debi* kelimesi daha çok tercih edilmektedir. *Olur* kelimesi Erbil şehrindeki Kürtçe Sorani şivesindeki *debi* kelimesinden kopyalanmıştır.

Kişi	<i>cét-</i>	<i>cét-</i>
1. Tekil	<i>debi cédīm</i>	<i>debi cétmīyīm</i>
2. Tekil	<i>debi cédesen</i>	<i>debi cétmīyesen</i>
3. Tekil	<i>debi cétśın</i>	<i>debi cétmēsīn</i>
1. Çoğul	<i>debi cédēğ</i>	<i>debi cétmīyeğ</i>
2. Çoğul	<i>debi cédēsīz</i>	<i>debi cétmīyesīz</i>
3. Çoğul	<i>debi cétśınner</i>	<i>debi cétmēsīnner</i>

Örnek;

Bı işı olur bītīresen.

Bu işi bitirmelisin.

Heftede bir kitab olur oħıyım.

Haftada bir kitap okumalıyım.

Bınnan sora cığara olur içmīyeğ.

Bundan sonra sigara içmemeliyim.

2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri İle Çekimlenenler

Türkçede fiil çekiminde iyelik ekleriyle örtüşen kişi ekleri de kullanır. Fiil çekiminde özne hakkında bilgi veren bu ekler, tarihi açıdan tarihi kişi ekleri ile örtüşür. Bu tip kişi ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılmaktadır.

Erbil Türkmen ağzındaki iyelik kökenli kişi şöyledir:

kişi	tekil	çoğul
1. kişi	-(I)m	-ġ
2. kişi	-(I)w	-wIz
3. kişi	-∅	-lAr

Görüldüğü gibi iyelik kökenli kişi e kleri Türkiye Türkçesindekilere benzerlik göstermekle birlikte önemli farklara da sahiptir. Birinci tekil kişide yuvarlak ünlüyle biten fiillerden sonra da düz biçimlerin kullanılması alışılmıştır. Birinci çoğul kişi eki ödümlüdür. İki kişilerde eski daman n'si Erbil Türkmen ağzında çift dudak sesine dönüşmüştür. Ayrıca bunlarda da düz ünlülerin kullanılması alışılmıştır.

3.2.6. Görülen Geçmiş Zaman

Geçmişte yapılan bir eylemin ve kesin olarak anlatıldığını ifade eder. Eylemin kök veya gövdelerine -dI ve -tI eklerinden biri getirilmek suretiyle yapılır.

kişi	annat-	cez-
1. Tekil	annāttim	cezmēdīm
2. Tekil	annāttiw	cezmēdīw
3. Tekil	annātti	cezmēdī
1. Çoğul	annāttıġ	cezmēdīġ
2. Çoğul	annāttiwız	cezmēdīwız
3. Çoğul	annātılar	cezmēdīler

Örnek;

Bıldır Anqara 'ya qar yaġdı.

Sebbeġ İzmir 'e cēttī.

Olar televizyona baġtılar.

Dünen aġşam iççī se 'et ders oġıdım.

Murat bıldır derslerini çoġ oġımādı.

Geçen yıl Ankara'ya kar yağdı.

Sabah İzmir'e gitti.

Onlar televizyon izlediler.

Dün akşam iki saat ders çalıştım.

Murat geçen yıl derslerine çok çalışmadı.

3.2.7. Şart Kipi

Eylemin gerçekleşmesinin bir koşula bağlı olarak kullanılır. Eyleme şart anlamı katan kiptir. Fiillere -sA eki getirilerek yapılır.

kişi	<i>çéflen-</i>	<i>parçala-</i>
1. Tekil	<i>çéflensem</i>	<i>parçalamasam</i>
2. Tekil	<i>çéflensēw</i>	<i>parçalamasaw</i>
3. Tekil	<i>çéflense</i>	<i>parçalamasa</i>
1. Çoğul	<i>çéflensēğ</i>	<i>parçalamasag</i>
2. Çoğul	<i>çéflensēwiz</i>	<i>parçalamasawız</i>
3. Çoğul	<i>çéflenseler</i>	<i>parçalamasalar</i>

Örnek;

Bîrez oħısa derslerden iyı derece alar. Biraz çalışsa derslerden iyi not alacak.

Bîrez yatsam başımın ağrısı ceçer. Biraz uyusam başımın ağrısı geçer.

3.2.8. Emir Kipi

Erbil Türkmen ağzındaki emir çekiminde kullanılan kişi ekleri şöyledir:

kişi	tekil	çoğul
1. kişi	<i>-(I)m</i>	<i>-(y)ağ ~ (y)ağIn</i>
2. kişi	<i>-ø ~ GInAn</i>	<i>-(I)n ~ (I)wIn</i>
3. kişi	<i>-sIn</i>	<i>-sInnAr</i>

Örneklerde de görüldüğü gibi, fiil kökünden ibaret olan emir 1. kişi ekleri istek ekleriyle aynıdır, bunlar gönüllülük ifade eder. 1. Çoğul kişi de kullanılan *-(y)ağ* biçim söyleyişte *-(y)ağ* konuşan ve muhatabını ama orada bulunan başlarını değil, *(y)ağIn* biçimi ise orada bulunan herkesi içine alır.

İkinci kişililerdeki kısa ve uzun biçimler arasında hissedilir bir fark görülmemiştir.

Emir kipi aralarında eylemin yapılmasını emretmek için kullanılır. Emir 2. tekil kişi genel olarak ek almazken –GınAn şeklinde uzun bir biçim de kullanılabilir.

kişi	öp-	oĥı-
1. Tekil	<i>öpīm</i>	<i>oĥımıyım</i>
2. Tekil	<i>öp ~ öpkīnen</i>	<i>oĥıma ~ oĥımagınan</i>
3. Tekil	<i>öpsīn</i>	<i>oĥımāsın</i>
1. Çoğul	<i>öpeğ ~ öpēğīn</i>	<i>oĥımıyağ ~ oĥımıyāğın</i>
2. Çoğul	<i>öpīn ~ öpīwīn</i>	<i>oĥımāwīn</i>
3. Çoğul	<i>öpsīnner</i>	<i>oĥımāsınnar</i>

- Üçüncü çoğul kişilerde ek *sInlAr* 'dır. Fakat burda 'l' ünsüzü n'ye dönüşmüştür.

Örnek;

Meştebe waĥtında celīn.

İhtiyarlara yardım edīn.

Ders oĥı.

Yazıya çīhmāwīn.

Derste seleşmēwīn.

Aşyalarıw ĥamsını yuĥarıya aparmasınnar.

Okula zamanında gelin.

İhtiyarlara yardım ediniz.

Ders çalış.

Dışarı çıkmayın.

Derste konuşmayın.

Eşyaların hepsini yukarı taşımasınlar.

3.3. ZAMİRLER

Erbil Türkmen ağzında zamirler şöyledir.

3.3.1. Şahıs Zamirleri

Erbil Türkmen ağzında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi üç tekil üç de çoğul olmak üzere altı şahıs zamiri bulunur. Ancak birinci tekil kişi zamiri söz başında m-bulundurmasıyla, ikici ve üçüncü ile çoğul kişiler ünlünün kısalmasıyla, üçüncü kişi ise

n sesinin bulunmamasıyla Türkiye Türkçesinden ayrılır. Buna göre Erbil Türkmen ağzında kişi zamirleri şöyledir:

tekil	çoğul
1. şahıs: <i>men</i>	1. şahıs: <i>bız</i>
2. şahıs: <i>sen</i>	2. şahıs: <i>sız</i>
3. şahıs: <i>o</i>	3. şahıs: <i>olar</i>

Şahıs zamirlerine belirtme hâli ekini eklediğimiz zaman, *mēni*, *sēni*, *oni*, *bızı*, *sızı* ve *oları* yanında sadece belirtme, yönelme ve vasıta hâli eklerinde görülen bir başka kök de karşımıza çıkmaktadır, örn.

Bilēwı wuraram. Seni döverim.

Bilēwe demıştım. Sana söylemiştim.

Bilēsıynen ~ Bilēsıyden ciderem. Onunla gideceğim.

Tekil	Çoğul
1. şahıs: <i>bilēmi</i> “beni”	1. şahıs: <i>bilēmızı</i> “bizi”
2. şahıs: <i>bilēwi</i> “seni”	2. şahıs: <i>bilēwızı</i> “sizi”
3. şahıs: <i>bilēsini</i> “onu”	3. şahıs: <i>bilelerini</i> “onları”

3.3.2. İşaret Zamirleri

Erbil Türkmen ağzında işaret zamirleri şunlardır.

Tekil	Çoğul
<i>bı</i> “bu”	<i>bılar</i> “bunlar”
<i>o</i>	<i>olar</i> “onlar”

3.3.3. Dönüştürme Zamiri

kişi	tekil	çoğul
1. Kişi	<i>özim</i>	<i>özümüz</i>
2. Kişi	<i>özün</i>	<i>özünüz</i>
3. Kişi	<i>ozi</i>	<i>özləri</i>

3.3.4. Soru Zamirleri

Erbil Türkmen ağzında soru zamirleri şunlardır. *Çim* “kim”, *çime*, *çimde*, *çimnen* “kimden, kim ile”, *ne*, *nēyi*, *hara* “nereye”, *harda* “nerede”, *hardan* “nereden”, *nāhsı* “hangisi”.

3.3.5. Belgisiz Zamirleri

bir dene “biri”, *hamsı* “hepsi”, *çimse* “kimse”, *hiç çimse*, *çimī*, *bı ‘ez*, *bı ‘ēzi*

3.4. ZARFLAR

Erbil Türkmen ağzında zarflar beşe ayrılır.

3.4.1. Durum Zarfları

bele “böyle”, *için*, *cüzel* “güzel”, *iyi* “iyi”, *bir yerde* “beraber”, *seri* “hızlı”, *teç teç* “tek tek”, *asta asta* “yavaş yavaş”

3.4.2. Zaman Zarfları

céce “gece”, *cündiz* “gündüz”, *içindī* “ikindi”, *günorta* “öğle”, *aşşam* “akşam”, *sebbeh* “sabah”, *bicün* “bugün”, *téz* “çabuk”, *ceç* “geç”, *cene* “yine”, *sora* “sonra”, *yārın*, *dünen* “dün”, *bıldır* “geçen sene”, *indī* “şimdi”, *ne waht* “ne zaman, ne vakit”, *yazın cünī* “yaz mevsimi”, *qışta* “kış mevsimi”, *ewwel*

3.4.3. Yer-Yön Zarfları

yuhāri “yukarı”, *aşşāgi* “aşağı”, *yanaşa* “yan”, ora, orda, *qanşar* “karşı”, *uzağ* “uzak”, *yāhun* “yakın”, *alt*, *aşşāga* “aşağa”, *arha* “arka”, *öc* “ön”, *içēri* “içeri”, *yāzi* “dışarı”.

3.4.4. Miktar Zarfları

nanca “ne kadar”, *binca* “bu kadar”, *onca* “o kadar”, *az*, *çoğ* “çok”, *birez* “biraz”, *minca* “bu kadar”, *miçka* “azıcık”.

3.4.5. Soru Zarfları

niş ~ nişi ~ nişin “niçin”, *ne*, *nēce* “nasıl”, *hāni* “hani”, *ne waht* “ne zaman, ne vakit”, *nağada* “ne kadar”.

3.5. EDATLAR

Erbil Türkmen ağzında edatlar şunlardır.

3.5.1. Ünlemler

ağ, *ah*, *aha*, *way*, *oy*, *of*, *ay*, *eh*.

3.5.2. Bağlaçlar

amma, *yoğsa*, *yalğuz* “yalnız”, *hette* “hatta”, *ye ni*

3.5.3. Soru Edatları

nāhsı “hangisi”, *nağadıya* “kaça”, *hāni* “hani”, *nēce* “nasıl”, *nēçi* “ne için”, *ne*, *be nēce* “nasıl”, *niş ~ nişin ~ nişi* “niçin”.

3.5.4. Cevap Edatları

he “evet”, *bēli* “evet”, *belēdi* “böyledir”, *yoğ ~ yo* “yok”, *dēcī ~ dōcī* “değil”.

3.5.5. Gösterme Edatları

işte, aha.

3.5.6. Kuvvetlendirme Edatları

dı yalla, yalla.

3.5.7. Seslenme Edatları

hey, ey.

3.6. EK-FİİL

Ek-fiil isim ve isim soylu kelimelere gelerek onları yüklem yapar veya geleneksel terminolojide birleşik çekimler adı verilen çekim türünün oluşturulmasına yarar. Erbil Türkmen ağzında ek-fiil üç kipe göre çekimi vardır. Şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman ve şart kipi.

3.6.1. Ek Fiilin Şimdiki Zaman

Erbil Türkmen ağzında şimdiki zaman çekiminde kullanılan ek fiilin birinci ve ikinci kişileri Eski Türkçe *er-* fiilinden gelen biçimlerle çekimlenirken, üçüncü kişiler *turur*'dan kısaltılmış olan *-DI* biçimi kullanılır. Buna göre üçüncü kişilerde kullanılan biçim Türkiye Türkçesine göre */r/* sesini de düşürmek suretiyle daha da kısaltılmıştır. Bu açıklamalara göre ek fiilin şimdiki zaman çekiminde kullanılan ekler şöyledir:

kişi	tekil	Çoğul
1. kişi	<i>-(y)Am</i>	<i>-(y)Iğ</i>
2. kişi	<i>-sAn</i>	<i>-sIz</i>
3. kişi	<i>-DI</i>	<i>-DıAr</i>

kişi	<i>zencin</i>	<i>çöylĩ</i>
1. Tekil	<i>zencinem</i>	<i>çöyliyem</i>
2. Tekil	<i>zencinsen</i>	<i>çöylisen</i>
3. Tekil	<i>zencindĩ</i>	<i>çöylidĩ</i>
1. Çoğul	<i>zenciniğ</i>	<i>çöyliyiğ</i>
2. Çoğul	<i>zencinsiz</i>	<i>çöylisiz</i>
3. Çoğul	<i>zencindiler</i>	<i>çöylidiler</i>

Örnek;

Ehmed Dayı çöylidĩ. Ahmet Dayı köylüdür.
Bı uşağın sėsi cüzeldi. Bu çocuğun sesi güzeldir.
O bicün çoğ çefli dēcĩ. O bugün çok mutlu değildir.

3.6.2. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman

Ek fiilin görülen görülen geçmiş zaman biçimi *-(I)ydl* biçimindedir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ekleşmemiş *idi* gibi tek biçimli örnekler yoktur. Ünlülerden sonra *-ydl* biçimi kullanılırken ünsüzlerden sonra *-(I)ydl* biçimi gelmektedir.

kişi	<i>heste</i>	<i>War</i>
1. Tekil	<i>hestēydĩm</i>	<i>wariydĩm</i>
2. Tekil	<i>hestēydw</i>	<i>wariydw</i>
3. Tekil	<i>hestēydi</i>	<i>wariydi</i>
1. Çoğul	<i>hestēydiđ</i>	<i>wariydiğ</i>
2. Çoğul	<i>hestēydwiz</i>	<i>wariydwiz</i>
3. Çoğul	<i>hestēydiler</i>	<i>wariydilar</i>

Örnek;

Dünen çoğ hestēydĩm. Dün çok hastaydım.
Ėşçiden bira bir meřtēbydi. Eskiden burası bir okuldu.
Bidır oğıdığımız kitaplar çoğ cüzeliydi. Geçen yıl okuduğumuz kitaplar çok güzeldi.

3.6.3. Ek Fiilin Şart Kipi

kişi	<i>feqir</i>	<i>yorğın</i>
1. Tekil	<i>feqirsem</i>	<i>yorğinsam</i>
2. Tekil	<i>feqirsew</i>	<i>yorğinsaw</i>
3. Tekil	<i>feqirse</i>	<i>yorğinsa</i>
1. Çoğul	<i>feqirseğ</i>	<i>yorğinsağ</i>
2. Çoğul	<i>feqirsēwız</i>	<i>yorğinsawız</i>
3. Çoğul	<i>feqirseler</i>	<i>yorğinsalar</i>

Örnek;

Hesteysēwız dıhtora cēdīwız.

Hastaysanız doktora gidiniz.

Bacıw qahtıysa her şeyi anladar.

Kız kardeşin uyandıysa her şeyi anlatacaktır.

Dukanıwız uzağsa ayağtan cēdēğ.

Dükkanınız uzaksa yürüyerek gidelim.

Ayrıca Erbil Türkmen ağzında ek-fiillerin olumsuz hâli isim cümlelerinde *dēcī ~ dōcī* “değil” kelimesi ile oluşturulur.

3.7. BİLEŞİK ZAMANLI FİİLLER

3.7.1. Hikâye Birleşik Zaman

Basit çekimli fillerden sonra *-DI* eki getirilerek yapılır.

3.7.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

kişi	olumlu	olumsuz
1. Tekil	<i>āl-ır-dı-m</i>	<i>al-mı-r-dı-m</i>
2. Tekil	<i>āl-ır-dı-w</i>	<i>al-mı-r-dı-w</i>
3. Tekil	<i>āl-ır-dı-ø</i>	<i>al-mı-r-dı-ø</i>

1. Çoğul	<i>āl-ır-dı-ğ</i>	<i>al-mı-r-dı-ğ</i>
2. Çoğul	<i>āl-ır-dı-wız</i>	<i>al-mı-r-dı-wız</i>
3. Çoğul	<i>āl-ır-dı-lar</i>	<i>al-mı-r-dı-lar</i>

Örnek;

O her cün kitab oğırdı. O her gün kitap okuyordu.

Ehmed camı silmirdi. Ahmet camı silmiyordu.

3.7.1.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Hikâyesi

kişi	olumlu	olumsuz
1. Tekil	<i>al-ār-dı-m</i>	<i>al-māz-dı-m</i>
2. Tekil	<i>al-ār-dı-w</i>	<i>al-māz-dı-w</i>
3. Tekil	<i>al-ār-dı-φ</i>	<i>al-māz-dı-φ</i>
1. Çoğul	<i>al-ār-dı-ğ</i>	<i>al-māz-dı-ğ</i>
2. Çoğul	<i>al-ār-dı-wız</i>	<i>al-māz-dı-wız</i>
3. Çoğul	<i>al-ār-dı-lar</i>	<i>al-māz-dı-lar</i>

Örnek;

Ēşçiden her aħşam kitab oğıyardım. Eskiden her akşam kitap okurdum.

Çoğ oğımasaydı nāciħ olmazdı. Çok çalışmasaydı başarılı olmazdı.

Zeki de bize celērdi. Zeki de bize gelecekti.

3.7.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

kişi	olumlu	olumsuz
1. Tekil	<i>al-mış-tı-m</i>	<i>al-mā-mış-tı-m</i>
2. Tekil	<i>al-mış-tı-w</i>	<i>al-mā-mış-tı-w</i>
3. Tekil	<i>al-mış-tı-φ</i>	<i>al-mā-mış-tı-φ</i>
1. Çoğul	<i>al-mış-tı-ğ</i>	<i>al-mā-mış-tı-ğ</i>

2. Çoğul	<i>al-miṣ-ti-wız</i>	<i>al-mā-miṣ-ti-wız</i>
3. Çoğul	<i>al-miṣ-ti-lar</i>	<i>al-mā-miṣ-ti-lar</i>

Örnek;

Nenem yëve cēldiğī waḥit qardāşım çoḥtan yatmıṣtı.

Annem eve geldiğinde erkek kardeşim çoktan uyumuştı.

Fizya dersine hiç çımse cirmēmıṣtı. Fizik dersine hiç kimse katılmamıṣtı.

3.7.1.4. Dilek-Şartın Hikâyesi

kişi	olumlu	olumsuz
1. Tekil	<i>al-sā-y-dı-m</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-m</i>
2. Tekil	<i>al-sā-y-dı-w</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-w</i>
3. Tekil	<i>al-sā-y-dı-ø</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-ø</i>
1. Çoğul	<i>al-sā-y-dı-ğ</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-ğ</i>
2. Çoğul	<i>al-sā-y-dı-wız</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-wız</i>
3. Çoğul	<i>al-sā-y-dı-lar</i>	<i>al-ma-sā-y-dı-lar</i>

Örnek;

Oları bir cörsēydıwız. Olanları bir görseydiniz.

Sız de buralara celmesēydıwız. Siz de buralara gelmeseydiniz.

3.7.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi

kişi	olumlu	olumsuz
1. Tekil	<i>al-ā-y-dı-m</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-m</i>
2. Tekil	<i>al-ā-y-dı-w</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-w</i>
3. Tekil	<i>al-ā-y-dı-ø</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-ø</i>
1. Çoğul	<i>al-ā-y-dı-ğ</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-ğ</i>
2. Çoğul	<i>al-ā-y-dı-wız</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-wız</i>
3. Çoğul	<i>al-ā-y-dı-lar</i>	<i>al-mı-y-ā-y-dı-lar</i>

Örnek;

Sēnī sevmez olaydım.   Seni sevmez olaydım.
O cūzel üzīwe baħmıyaydım.   O güzel yüzüne bakmayaydım.

3.7.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>olur al-a-y-dı-m</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-m</i>
2. Tekil	<i>olur al-a-y-dı-w</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-w</i>
3. Tekil	<i>olur al-a-y-dı-φ</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-φ</i>
1. Çoğul	<i>olur al-a-y-dı-ğ</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-ğ</i>
2. Çoğul	<i>olur al-a-y-dı-wız</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-wız</i>
3. Çoğul	<i>olur al-a-y-dı-lar</i>	<i>olur al-mı-y-ā-y-dı-lar</i>

Örnek;

İmtihandan ewwel mēnī olur cöreydīw.   Sınavdan önce beni görmeliydin.
Sāwıg hawada yāziya olur çıħmıyāydılar.   Soğuk havada dışarı çıkmamalısınız.

3.7.2. Rivayet Birleşik Zaman

Basit çekimli fillerden sonra *-mİş* eki getirilerek yapılır.

3.7.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>baħ-ır-mış-am</i>	<i>baħ-mı-r-mış-am</i>
2. Tekil	<i>baħ-ır-mış-san</i>	<i>baħ-mı-r-mış-san</i>
3. Tekil	<i>baħ-ır-mış-φ</i>	<i>baħ-mı-r-mış-φ</i>
1. Çoğul	<i>baħ-ır-mış-ığ</i>	<i>baħ-mı-r-mış-ığ</i>
2. Çoğul	<i>baħ-ır-mış-sız</i>	<i>baħ-mı-r-mış-sız</i>
3. Çoğul	<i>baħ-ır-mış-lar</i>	<i>baħ-mı-r-mış-lar</i>

Örnek;

Men de sizîwden çöye celîrmîşem.

Ben de sizinle köye geliyormuşum.

Bı il Türkiye 'ye cêtmîrmîşler.

Bu yıl Türkiye'ye gitmiyormuşlar.

3.7.2.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Rivayeti

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>bağ-ar-miş-am</i>	<i>bağ-maz-miş-am</i>
2. Tekil	<i>bağ-ar-miş-san</i>	<i>bağ-maz-miş-san</i>
3. Tekil	<i>bağ-ar-miş-ø</i>	<i>bağ-maz-miş-ø</i>
1. Çoğul	<i>bağ-ar-miş-iğ</i>	<i>bağ-maz-miş-iğ</i>
2. Çoğul	<i>bağ-ar-miş-sız</i>	<i>bağ-maz-miş-sız</i>
3. Çoğul	<i>bağ-ar-miş-lar</i>	<i>bağ-maz-miş-lar</i>

Örnek;

Erbîl 'de yazın cünlêri çoh sîcağ olarmîş.

Erbil'de yazlar çok sıcak olurmuş.

Mamosta yârin derse celmezmiş.

Öğretmen yarın derse gelmeyecekmiş.

3.7.3. Şart Birleşik Zamanı

Basit çekimli fillerden sonra –sA eki getirilerek yapılır.

3.7.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>yât-ır-sa-m</i>	<i>yat-mi-r-sa-m</i>
2. Tekil	<i>yât-ır-sa-w</i>	<i>yat-mi-r-sa-w</i>
3. Tekil	<i>yât-ır-sa-ø</i>	<i>yat-mi-r-sa-ø</i>
1. Çoğul	<i>yât-ır-sa-ğ</i>	<i>yat-mi-r-sa-ğ</i>
2. Çoğul	<i>yât-ır-sā-wız</i>	<i>yat-mi-r-sā-wız</i>
3. Çoğul	<i>yât-ır-sa-lar</i>	<i>yat-mi-r-sa-lar</i>

Örnek;

Ders başlırsa bizde sınıfa cirēğın.

Ders başlıyorsa bizde sınıfa girelim.

Yēwe cētmişew bīrez cezēğın.

Eve gitmiyorsan biraz dolaşalım.

3.7.3.2. Geniş Zaman ve Gelecek Zamanın Şartı

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>yat-ār-sa-m</i>	<i>yat-māz-sa-m</i>
2. Tekil	<i>yat-ār-sa-w</i>	<i>yat-māz-sa-w</i>
3. Tekil	<i>yat-ār-sa-ø</i>	<i>yat-māz-sa-ø</i>
1. Çoğul	<i>yat-ār-sa-ğ</i>	<i>yat-māz-sa-ğ</i>
2. Çoğul	<i>yat-ār-sa-wız</i>	<i>yat-māz-sa-wız</i>
3. Çoğul	<i>yat-ār-sa-lar</i>	<i>yat-māz-sa-lar</i>

Örnek;

Ahşam tēz yatārsaw sebbeh tēz qaħarsan.

Akşam erken uyursan sabah erken kalkarsın.

Celmezsew beçletme mēnī.

Gelmeyeceksen bekletme beni.

3.7.3.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>Yat-ti-y-sa-m</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-m</i>
2. Tekil	<i>Yat-ti-y-sa-w</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-w</i>
3. Tekil	<i>Yat-ti-y-sa-ø</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-ø</i>
1. Çoğul	<i>Yat-ti-y-sa-ğ</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-ğ</i>
2. Çoğul	<i>Yat-ti-y-sa-wız</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-wız</i>
3. Çoğul	<i>Yat-ti-y-sa-lar</i>	<i>Yat-ma-dı-y-sa-lar</i>

Örnek;

Memleçete cētmişe mene çay cētirsın.

Memlekete gittiye bana çay getirsin.

Dersı anlamadıysaw cene anladım.

Dersi anlamadıysan yine anlatayım.

3.7.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

kişi	olumlu	Olumsuz
1. Tekil	<i>yat-muş-sa-m</i>	<i>yat-ma-muş-sa-m</i>
2. Tekil	<i>yat-muş-sa-w</i>	<i>yat-ma-muş-sa-w</i>
3. Tekil	<i>yat-muş-sa-ø</i>	<i>yat-ma-muş-sa-ø</i>
1. Çoğul	<i>yat-muş-sa-ğ</i>	<i>yat-ma-muş-sa-ğ</i>
2. Çoğul	<i>yat-muş-sa-wız</i>	<i>yat-ma-muş-sa-wız</i>
3. Çoğul	<i>yat-muş-sa-lar</i>	<i>yat-ma-muş-sa-lar</i>

Örnek;

Babam yatmışsa rehētsiz etmīyēğīn. Babam uyumuşsa rahatsız etmeyelim.

Erbīl qelēsīnī cezmemīşsēwīz sīzlērī aparabillem.

Erbil kalesini gezmemişseniz sizleri götürebilirim.

3.8. FİİLİMSİLER

3.8.1. Sıfat-Fiil Ekleri

Fiil soylu kelimelerin sonuna *-An*, *-DIğ* ekleri getirilmek suretiyle yapılır.

-An: *celen* “gelen”, *cēden* “giden”, *çīhan* “çıkan”, *ciren* “giren”.

-DIğ: *yazdığı kitab*, *cēzdiğlērī yerler* “gezdikleri yerler”, *āldığıw seyere* “aldığın araba”, *oğıdığım cēride* “okuduğum gazete”

3.8.2. Zarf-Fiil Ekleri

Fiil soylu sözcüklerin sonuna *-AndA*, *-AnI*, *-(I)b* ekleri getirilerek yapılır.

-(y)AndA: *celende* “gelince”, *edende* “edince”, *içende*, *olanda*, *cörende* “gördünce”.

-mAdAn: *cētmeden ewwel* “gitmeden önce”, *celmeden ewwel* “gelmeden önce”

-(y)Ib: *bezēnīb* “süslenip”, *brahīb*, *çīhīb*, *düşīb*, *ātīb*, *bēçliyiīb* “bekleyip”, *utanīb*, *oğiyīb*

3.9. TÜRETME

Erbil Türkmen ağzında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi dört tür yapım eki vardır.

3.9.1. İsimden İsim Yapım Eki

İsim kök veya gövdelerine gelerek, yeni bir isim gövdesi türeten eklerdir.

- İİğ**: *iyiliğ* “iyilik”, *qışlığ* “kışlık”, *yazlığ* “yazlık”, *qulağlığ* “kulaklık”, *aylığ* “aylık”, *baçlığ* “kız arkadaş”, *bayramlığ*
- İİ**: *duzlı* “tuzlu”, *yağlı*, *Bağdatlı*, *zehirlî*, *çöylî*
- sİz**: *sēssiz* “sessiz”, *damāğsız* “beyinsiz”, *susız*, *parasız*, *dadsız* “tatsız”
- İnĖİ**: *birinĖi*, *iĖinĖi*, *üĖinĖi*, *altınĖi*, *onunĖi*
- Ėİ**: *altunĖi* “kuyumcu”, *dēmĖrĖi* “demirci”, *boyağĖi* “boyacı”, *fırınĖi* “fırıncı”
- dAş**: *arĖadaş* “arkadaş”, *qardaş* “kardeş”
- Ėİl**: *qızĖile* (kız tarafı ‘genellikle evlilik törenlerinde kullanırız’), *oğlancĖilĖi* “erkek tarafı”, *nenemĖile* “annelere”, *babamĖile* “babamlara”

3.9.2. İsimden Fiil Yapım Eki

İsim köklerine veya gövdelerine gelerek onlardan fiil yapar.

- İA-**: *sula-*, *bağla-*, *yolla-*, *dişle-*, *terle-*, *ütĖle-*, *Ėatla-*
- A-**: *yaşa-*, *boşa-*, *qana-*, *oyna-*
- (İ)r-**: *Ėağır-*, *üfĖr-*
- qİr**: *finqır-* “burnu sesli olarak silmek”

3.9.3. Fiilden İsim Yapım Eki

Fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan isim yapar.

- (İ)m**: *dadım* “tadım”, *iğim*, *ölĖm*, *alım*, *satım*, *sayım*, *verĖim*, *seğim*
- (İ)n**: *tütĖn*, *ēĖĖn* “ekin”
- İ**: *dolĖ*, *ölĖ* “ölü”, *qoğı* “koku”, *qorĖı* “korku”, *yāzı*
- İğ (İx)**: *tarağ*, *qırığ* “kırık”, *āĖuğ* “açık” istisna *uğ* ekini almış
- Ağ**: *yatağ*, *qaÇağ*, *durağ*, *pıÇağ* “bıçak”, *qonağ* “misafir”
- İş**: *yāğış* “Erbil Türkmen ağzında bu ek çok işlek değıl”
- mA**: *seleşme* “konuşma”, *cülme* “gülme”, *cezme* “gezme”, *iÇme*, *sürme*

-mAg: *utanmağ, bilmeğ, olmağ, etmeğ, qırmağ, eşitmeğ*

-cağ: *utancağ* “utangaç”

-ce: *sıprıce* “süpürge”

-cec: *süzcec* “süzgeç”

3.9.4. Fiilden Fiil Yapım Eki

Fiil kök veya gövdelerine gelerek, yeni bir fiil gövdesi türeten eklerdir.

-Dir: *cüldir-* “güldür-”, *öldir-*, *söndir-*, *oyandır-* “uyandır-”, *cēzdır-* “gezdır-”

-Ar: *qupar-* “kopar-”, *çıhar-* “çıkır-”, *cidēr-* “gider-”

-(I)l: *yırtıl-*, *çēsıl-* “kesil-”, *bozıl-*, *qırıl-*, *boğıl-* “boğul-”, *tapıl-* “bulun-” *töçıl-* “dökül-”

-(I)n: *qaşın-*, *yıhan-* “yıkan-”, *cörin-* “görün-”, *saħlan-* “saklan-”, *ceçin-* “geçin-”

-(I)r: *düşir-*, *bışır-* “pişir-”, *bıtır-* “bitir-”, *doğır-* “doğur-”, *batır-*, *içir-* “içir-”

-(I)t: *qapat-* “kapat-”, *qurıt-* “kurut-”, *uzat-*, *qorħıt-*, *benzet-*, *yatırt-*, *qızart-*

-ele: *eşele-* “kurcala-”

SONUÇ

Bu çalışmada Erbil Türkmen ağızı ile ilgili kapsamlı bir inceleme yapılmıştır. Çalışma esnasında öncelikle tez konumuzla alakalı kaynak kişiler tespit edilmiş, yüzyüze görüşmeler yapılarak ses kayıtları yapılmış ve derlenen ses kayıtları titizlikle yazıya aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında konumuzla alakalı daha önceden yayınlanmış bilimsel yayın ve kaynaklar değerlendirilmiştir. İşte tamda bu noktada tez çalışmamızın en sıkıntılı noktasıyla karşı karşıya kalınmıştır. 1979 yılından beri Kerkük Türkmen ağızıyla ilgili zaman zaman bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da bu güne kadar Erbil Türkmen ağızıyla ilgili sadece iki çalışma yapılmış olması kaynak konusuyla ilgili bize son derece zor bir çalışma süreci yaşatmıştır. Kaynak inceleme sürecinde Irak Türkmen Türkçesiyle ilgili yayınların tamamı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Erbil Türkmen ağızının ses bilgisi ve biçim bilgisi gibi özellikleri derlemelerimizden elde edilen ses kayıtları vasıtasıyla incelenmeye çalışılırken, aynı zamanda şehrin tarih, nüfus ve ekonomik yapısı gibi genel özelliklerine de ışık tutulmaya çalışılmıştır. Yaptığımız bu tez Erbil Türkmen ağızıyla ilgili neredeyse en kapsamlı çalışma iddiasındadır. Çalışma sonucunda Erbil Türkmen ağızının hali hazırda yaşayan iki kuşak arasında bile ne kadar büyük bir değişime uğradığı, birlikte yaşayan toplulukların birbirinin dillerinden büyük ölçüde etkilendiği ve Erbil ağızının unutulmaya yüz tutma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu tespitlerine varılmıştır. Derleme yaptığımız altmış yaş üstü konuşurların, Arapça sözcükleri nispeten daha fazla barındıran ve Türkçenin eski birçok özelliklerini içeren bir ağızla konuşurken buna karşın daha genç nesillerin daha çok Kürtçe etkisi altında kalan bir Türkmence konuştukları gözlenmiştir. Günümüzde Erbil Türkmen ağızının mesleki açıdan herhangi bir getirisinin olmayışı, onu yazı dili olmayan bir sözlü dil haline getirmiştir. Bölgede son yıllarda Kürtler ve Türkmenler arasındaki evliliklerin artışın Türkmenceyi olumsuz yönde etkilenmesi ve Kürtçenin etkisiyle Erbil Türkmen ağızı hızla değişmekte, bunun sonucunda da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bayatlı, Hidayet Kemal (1979), *Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi*, 360 s., (Danışman: Prof. Dr. Muharrem Ergin), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. [Tanıtma: Hayati Develi (1987), "Irak Türk Ağzıları Hakkında Üç Eser", *Kardaş Edebiyatlar 15*: 26-27].
- Bayatlı, Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 664.
- Bayraktar, F. Sibel (1998), "Değerlendirmeler" [Hidayet Kemal Bayatlı, *Irak Türkmen Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları 664, Ankara 1996, 410 s.], *Türk Dili* 557: 472-474.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2002), "Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler", *Kardaşlık Dergisi* 14: 28-32.
- Buluç, Sadettin (1966), "Kerkük Hoyrat ve Mânilerinde Başlıca Ağzı Özellikleri", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara: 109-118.
- Buluç, Sadettin (1973), "Hanekin (Irak) Türk Ağzı Üzerine", *1. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul. S. 600-603.
- Buluç, Sadettin (1973-1974), "Tellâfer Türkçesi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: 49-57.
- Buluç, Sadettin (1975), *Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Buluç, Sadettin (1976), "Kerkük Ağzına Göre Arzu ile Kamber Masalı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: 203-238.
- Buluç, Sadettin (2007), "Irak Türk Ağzılarının Bazı Ses Özellikleri", *Makaleler*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: 331-333.
- Canpolat, Mustafa (1977), "Irak Türkmen Dili" [Abdüllatif Benderoğlu], *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 315: 654-655.
- Dâkûkî, İbrahim (1970), *Irak Türkmenleri*, İstanbul: Güven Matbaası.
- Demir, Nurettin (2002), "Ağzı Terimi Üzerine", *Türkbilig* 4, 105-116.
- Demir, Nurettin, Emine Yılmaz (2011), *Türkçe Ses Bilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Demir, Nurettin, Emine Yılmaz (2012), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

- Demir, Nurettin vd. (2015), *Türkçe Biçim Bilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını [baskıda].
- Develi, Hayati (1987), “Irak Türk Ağzıları Hakkında Üç Eser”, *Kardaş Edebiyatlar* 15: 26-27.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1987), “Irak Türklerinin Dil ve Edebiyatı”, *Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri*, Kerkük Türkmen Kardaşlık Ocağı: 1/7-7/7.
- Ercilasun, Ahmet B. (2002), *Kars İli Ağzıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ercilasun, Ahmet B. (Edit.) (2012), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erten, Münir (1994), *Diyarbakır Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Fettah, Bahri (2000), *Erbil şehrinin nüfus coğrafyası*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağzıları 1,2,3*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Golden, Peter b. (2013), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, İstanbul: Ötüken.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2012), “Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 1/1: 113-123.
- Gülensoy, Tuncer, Ahmet Buran (1994), *Elazığ Yöresi Ağzılarından Derlemeler1*, Türk Dil Kurumu.
- Günay, Turgut (2003), *Rize İli Ağzıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Haydar, Çoban Hıdır (1979), *Irak Türkmen Ağzıları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Haydar, Çoban Hıdır (1996), “Irak-Türkmen Ağzılarında Birleşik Kelimeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 1: 219-224.
- Hazar, Mehmet (2007), “Irak Türkmenlerinin Dünü ve Türkçesi”, *Turkish Studies* 2/2: 358-364.
- Hazar, Mehmet (2012), “Irak Erbil Türkmen Ağzında g>c Ünsüz Değişmesi”, *Diyalektolog Dergisi* 4: 47-51.
- Hürmüzlü, Erşat (2006), *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul: Kerkük Vakfı.
- Hürmüzlü, Habib (1999), “Derleme Sözlüğü ve Kerkük Türkçesi”, *Kardaşlık Dergisi* 2: 35-38.
- Hürmüzlü, Habib (2003), *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınevi.

- Hürmüzlü, Habib (2008), “Irak Türkmen Ağzı ve Yazılı Metinlerde İmla Sorununa Toplu Bir Bakış”, *Kardaşlık Dergisi* 40: 26-33.
- İllyev, Murat (2010), *Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen Şecereleeri Örneği*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Kara, Mehmet (1998), “Hidayet Kemal Bayatlı, Irak Türkmen Türkçesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6: 932-934.
- Korkmaz, Zeynep (1994), *Nevşehir ve Yöresi Ağzıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Küçük, Murat (2003), “Abdullatif Benderoğlu, Irak Türkmen Dili-Dil Bilgisi ve Karşılaştırma”, *Türk Dili* 615: 318-324.
- Küçük, Murat (2004), “Kerkük Türkçesi Sözlüğü Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 18: 53-60.
- Mirzazâde, H. (1961), “Irak Arazisinde Yaşayan Azerbaycanlıların Dili Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *İlmi Eserler Dergisi*, Bakû.
- Nuri, Muhsin Kevser (1987) *Erbil ve Amirli Ağzıları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Özçelik, Sadettin (1997), *Urfa Merkez Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özkan, Nevzat (2009), “Irak Türk Edebî Dilinin Tarihî Gelişimi”, *Turkish Studies* 4: 89-107.
- Saatçi, Önder (2011), “Irak Türkmenlerinin Eğitim Dili”, *Kardaşlık Dergisi* 52: 22-23.
- Saatçi, Suphi (2003a), *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saatçi, Suphi (2003b), “Irak Çağdaş Türkmen Edebiyatından Örnekler”, *Türk Dili* 615: 249-264.
- Saatçi, Suphi (2009), *Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Sabır, Firas (2013), *Irak-Erbil Türkmen Ağzı*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sümer, Faruk (1992), *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, Faruk (1999), *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Şahbaz, Hüseyin (1974), *Kerkük ve Yöresi Ağzlarından Derlenmiş Sözler*, Lisans Bitirme Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Şahbaz, Hüseyin (1979), *Kerkük Ağzı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Tekin, Talât (1975), *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Terzibaşı, Ata (1971), *Arzı-Kanber Matalı (Kerkük Ağzı)*, İstanbul. Fatih Matbaası.
- Tokatlı, Suzan (2012), “Irak Türkmen Türkçesinde Ki’si Düşmüş Birleşik Cümleler”, *ZfWT Dergisi* 4: 99-105.
- Tokatlı, Ümit (1993), “Irak Türklerinin Türkçe Eğitim ve Alfabe Meselelerine Kısa Bir Bakış”, *Türk Kültürü Dergisi* 362: 347-355.
- Usta, Halil İbrahim (2003), “Irak’taki Türklerin Türkçe Yayınları Üzerine”, *Türk Dili* 615: 298-311.
- Zülfikar, Hamza (2003), “Irak Türkmen Türkçesi ve Sorunları”, *Türk Dili* 615: 227-238.

EK 1: METİNLER

Metin 1:

Anlatan: Muhammed Kerim İbrahim (Hacı Muhammed Sebzeci)

Doğum Tarihi: 1934

Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu

Mesleği: Sebzeci

Konu: Genel

Derleme Yeri: Kendi Evi / Yeni Arap Mahallesi- Erbil

-a-

Bîlêwçî Erbil bahsını edim. Erbil nahwayıdı ewwêlînnen, Erbil, aşşagâsı bazarıydı, bı indikî bazarlar êşçî bazarıydı, hamsı tukanlar keprıydı bele şey yoħıydı bı indikî şeyler bele çimento şeynen sora âħırda şalmannan çatı oldı bazarlar tukan oldı. Êşçî qedimıydı bira qeder cirêrdüw bazara çamıra cirêrdüw he birşey yoħıydı bazara bele, qedim hammı tukanlar şeyden ağaçtanıydı, alçağ qepenc yoħıydı şey yoħıydı bı bazar Erbil bazarıydı, bı bazarıydı, qelêydı, qele Erbil'in ortasındaydı, o yahâsı Teyrawaydı Teyrawa diyêrdiler bêsîne anan Teyrawa'da çöllîğıydı, hiç bir şey yoħıydı yêw yoħıydı, çöllîğıydı bir bahça warıydı orda Hacı Kerim eçêrdı bahçaydı qelênin pis suwıynan sora bir nâ'ur qurdı nâ'urdan su alırdı rısıq eçêrdı qelênin pis suwıydan bı rısıq atrafınnan bahça edêrdiler qelênin pis suwıynan. Bıgada dam mam yoħıydı hiç bir şeyi yoħıydı, âħırda bı qele Teyrawa teqsim oldı hammı herkes meselel ipten yer satardılar ipten 'âlem ipten yer alırdı metir yoħıydı şey yoħıydı ipten 'âlem yer alırdı dam yapırdı hammı ewwelkî damlarda he çamırdanıydı, yoħıydı şiş, sabba bawha şey bılok yoħıydı taqpaydı, çamırıydı, ağaçtanıydı hammı damlar, soranı şey warıydı bı 'ereb meħellêşî beş altı beş on yêw cêlmıştı 'ereb mereb eçmêç edênıydı eçmêç edêrdiler, qalabalıg dēcıldı, Şeh Mıhyeddin teççesı warıydı orda 'ereb meħellêsinde iççi camı' warıydı orda o diyêrdiler Büşra camı'ı Malla Sileman orda olırdı o mantiqa ebelêyıydı. Abıgada yêwde yoħıydı 'ereb meħellêsinde sora bele qalabalıg oldı az yêw tapıldı 'âlem cêldı 'ereb mereb cêldı Erbiller oldı qalabalıg, oldı tekeli, bes eçmêç edêrdiler 'ereb Musıl atrafınnan cêlmıştıler diyêrdiler 'ereb meħellêsı oldı adlarına meħelleke 'ereb meħellêsı, sora bira bı mantiqa çöl hōliydı indı ke men otırmışam bırdı bı mantiqa Çöl Mineresı,

bira Çöl Minerəsi çöllüğüydü, 'ālem cēce qorhardı cēssın bira mıgırbtan sora bırda 'ālēmī soyardılar, ebele çöllüğüydü, baharda bı qeleden 'ālem cēlırdı seyrene abıra, abıra bele çöllüğüydü indı ke men bı damda otırımışam bira çöllüğüydü hiç bir şey yohıydı. Bırda buğda muğda eçērdıler, bira āhırda bırda bir şey yaptılar, Erbıl mıtasarırif diyērdıler ye'ni ke indı diyērler mıhafız bir dam yaptılar mıhafızcı yanaşāsıda şeyıdı mı'eskerıyđı ordıydı bızden yuħarı mı'esçer warıydı ordıydı, mı'esker nēyđı fewıç tedrıpten neqliyatıydı, bıgādāyđı ke mı'esker ke bıranın, onnan sora Erbılın şey bı terēfı Yahudılar meħellēsınnen şey diyērdıler İslām, Ta'cil iççı qısmıydı Ta'cil İslām, Ta'cil Yahudı, bı Ta'cil iççı qısmıydı bir qısmında Yahudı otırırdı çohlar bir qısmında İslām bı'ēzinde Yahudı İslām qarışuğıydı warıydı birbirıne yaħunıydı, yēwıne abıda Ta'cil meħellēsıyđı, bıgādāyđı bı terefte onnan sora bele dolanırdıw cēlırdıw bı yanda Şehalla warıydı, Şehalla çöl hōlıyđı, arħāsı ħammı baħça maħçaydı qabırsanıydı yanaşāsı, bayramlarda şey qurardılar lellüç qurardılar, lellüç dibi olırdı 'ālem cedērdı lellüce minērdı bawha şey edērdı, onnan sora yawaş yawaş tatawır ettı, tatawır ettı, tatawır ettı Erbıl mıçaz teqeddüm ettı bı saray cōrsen ke indı şurta sarayı dırler o ħammı Erbıl'ın dairēsı ordāyđı, waħtında İngiliz yapmıştı, mıtasarırıfyıdı, mıdır şurtāyđı, amrıydı ħammı şey ne dewair warıysa tapoydı ħammı daire ordaydı indıki ke indı olıptı şurta dairēsı abırdıydı arħası sıcnıydı, indıde he sıcm qalıptı bırda arħāsında sıcm qalıb ħalıyen qalıptı, onnan sora cēldı yawaş yawaş dünya tatawır ettı Teyrawa teqeddüm ettı 'ālem yapıldı mıhafaza yapıldı memleçēt şey oldı, bira bız sineme Sılaħaddın yerı şeyıdı sāħāyđı toppane oynardılar, çöl hōlıyđı indıki indı he cene yıhılıb odı 'ımāra bina yapırlar istınde sineme yapıldı Erbıle sineme cēldı, sineme memleçēt teqeddüm ettı ğer newı' oldı, sora Şehalla'nın qarşısında tukan mukan yapıldı bir sineme Ĥamra yapıldı diyerlēr Sineme Ĥamra orda da bir sineme hem seyfi hem şıtwı yapıldı we o mantıqada mıçaz teqeddüm ettı, yawaş mawaş o baħça maħça qalmadı ora oldı ħamsı Şehalla tukan indı tukanlar cedırı Setaqan'a qeder ħamsı oldı tukan, onın arħāsı Setaqan'ıydı çöl hōlıyđı bir qasır warıydı he diyērdıler 'Atawlaağa Bağ'ı, 'Atawlaağa Bağ'ı orda bes 'Atawlaağa qasır atrafı çöllüğüydü, onda bı Setaqan'da da iççı ħasar warıydı, Ĥac İbraħım'nen Ĥac Maħmudınıydı diyērdıler olar otırırlar içınde zıra'at mıra'at eçērdı fellahatları warıydı, 'ālem ħaywan maywan bawha şeyler beslērdı, o yanda bēlēdı, bı yana dolanısan cēlısen qelēnın bı yanına, bı yen bele gomapis orda ħasar masar warıydı, orda ħasar masar warıydı, feqir meqır yēwler ħammı kepır mepır yapıl ħasarıydı, her

hasarda icirmî ottız yêw wariydı orda yaşardılar bı hasar içinde bı hasarlarda yaşardılar
 ‘âlem feqiriydî yoħsıgıydı baħ ayda yârim dinerêydî bir rub‘aydı kîra abıgayâydı, ebele
 ‘âlem otırmıştı yoħsıgıydı ‘âlem feqiriydî bı hasar beş altı hasar wariydı onnan sora
 cedêrdüw bıcaz yuħarıya Şeħ Abubekîr camı‘ı wariydı ordâydı indîde he qalıb o Şeħ
 Abubekr‘ın camı‘ı orada awadâniydı arħâsı çölligıydî yanaşâsı pis suwıdan baħça
 maħça eçêrdiler o yan ħamsı he çölligıydî onnan cedêrdüw o yana Şaqlawa terêfiçi
 yoluçi çöl hölıydî cêlirdüw indî ke olıb İskan‘dı bilmîrem nêdî şeydî ħammı çölligtî bir
 şey yoħtı orada bı Erbîl‘ın çâr atrafıdı, hara qaldı cêlîsen Erbîl‘ın atrafınnan yawaş
 yawaş bı def‘e celeg qeleye, qele, qele qapsı wariydı qapsı, qapsı wariydı qelênın qapsı
 wariydı men qapıyaka men uşağlıgımda cördim qapıyakaları cörmemişem bes babam
 diyêrdî qapıları wariydı qappanırdı cêceler bes mênim waħtım qapıyakalar qalmamıştı
 bes qapıyakalar âçugıydı ye‘ni cedêrdüw qeleye cêdde medde qir mir yoħıydı çıħarduw
 qeleye ilç def‘e cirêrdüw qele içine cirdüwgî billî iççi ferî‘ olırdı bir bele cedêrdî birde
 bele cedêrdî qele üç meħellêydî Saray, Teççe, Topħana sarayda diyêrdiler ağalar çüçêsî
 zencinekeler, ağakalar ħamsı ordaydı ora ağaların yêwî ordâydı, cêlirdüw ortaya
 diyêrdiler Teççe meħellêsî fe kâsıb mâsıb bawha şey ‘eynen o orta yêwlêrî ordâydı,
 Topħanada da ‘eyni şeyidî qele qapısında bir rez tukan wariydı ‘attar mattar qurardılar
 şey şeççêr meççêr bawha bir tukan wariydı Karesul‘ıydı âdı bir dene wariydı Ćabbar
 Ćelêbî‘ydî bıların tukanı wariydı iççi üç bawha tukan wariydı Malik wariydı, qeleye ke
 cedêrdüw bı şeyde âħırda qelede bir şey yapıldı ħawız yaptılar qele Teyrawada maşine
 qurdılar su cêtirdiler qele ħawız qurdılar oldu ora ħawız diyêrdiler ordan su bütün
 Erbîl‘e tewzi‘ olırdı qelede ora merkez oldu qeleden su cêlirdî ora orda tewzi‘ olırdı,
 orda bir hoş ħediqêydî ħawızakanın atrafı, atrafıda ħamsı yêwıydî fe bı qele ‘âlemde
 çoħı kâsıb ahlî qeledêydî ye‘ni Erbîl ahlî ħamsı qelede otırırdı, yoħıydı bı âħırda bı
 mecmu‘e ke dam yapıldı yer aldılar Teyrawada şeyde êndiler aşşağıya diyêrdiler bı
 çürtêçiler bêsîne ġerib çımın Erbîllî dēcılıydî bıda çürtêçî diyêrdiler qelêlî dēcî Erbîl‘ın
 ahlî şeyî merkezî qelêydî, ahlîde he qelêynen dıyınıptı otıranıda he qele adınāymış
 ewwel bin âħır, indîde qele oldu ġer new‘ qele qalmādı indî oldu āsār qelede bir şey
 qalmādı indîde işte o damlar ħammı o ħaraba olan āsār te‘mir edîrî bı‘êzını o şeyler ke
 wariydı qelede ġer newı‘ıydı qele bı saraydı bı saray izêrî bir waħıt oldu meşteb, meşteb
 oldu, meşteb oldu, meştepten başqa şey wariydı sora oldu ewwel onnanda ewwel ħükmet
 saray ettî diyêrdiler saray ħükmet otırırdı orda merkezî saraydı ora diyêrdiler merkezî

sarayıdı hükmet merkezıydı sarayıdı sora oldu meşteb meştepten sora oldu gazino, gazino, qele gazinosı soranı orda āhırda bir meşteb qızlar meştēbı Erbıl'de qızlar meştēbı yoħıydı qelede bir meşteb yapıldı qızlar meştēbı. Bı def'e ke şeyi bitirirdı altıncını orda qelede oħırdı, orda birıncı, içıncı, üçıncıye qeder qelede oħırdı. Bı āhır āhırında qelēnıñ ebele şey yawaş yawaş memleçēt tatawır etti bēwıc oldu arħa bı meştebler yapıldı bı meselen bı şeyler açıldı bı yen bele tewessı' etti bı yen bele tewessı' etti Kuran yoħıydı Kuran çöl hōlıydı Kuran'da cedērdı qabrıstan indı yapılıb o yanda o qabrıstan yoħıydı, bes bı qabrıstan warıydı indıde Bazāri Niştiman yapılıb, bı qabrıstan Erbıl ehlını ħammı şeyı, şeyı bırdāydı ölısı bırdāydı, ölısı olan ħamsı qābırı warıydı herkesın qābırı ayrıydı bırdāydı, sora bı yanda bı İmam Miħammad warıydı qābırı warıydı bı mantiqadāydı, bı qābırlar warıydı Şeħ Çöli, Şeħ Çöli'de qedimdı Şeħ Çöli ewwel bin āhır warıydı atrafı çöl hōlıydı Şeħ Çöli'nın bı indı ke olıb tukan garaç o tukan garaç yerı bahçāydı Şeħ Çöli'nın suwınan bahça eçērdiler şemey eçērdiler, bı Erbıl abıgādāydı ħamsı 'ālemekeler yoħsılıydı feqirıydı, ye'ni celērdüw bazara hiç bir ye'ni zencinın bēwıc bēwıc taçırın yüz dinardan fazla mayāsı yoħıydı, yoħıydı bir se'et bazarda bir dene cezērdı diyērdı rehmet ona mına babasına çım bı beş dinarlıgı buzardı, diyērdiler ce baba bir dene warıydı Nesim Bağdā'yi Yahudıydı, taçirıydı bir dene Ĥac Qarog bılar daima paraları zencinıydiler, bazarları ħoşıydı paraları teħwıllerı quwwatlıydı, tebi'i cedērdüw onun yanına beş dinar on dinar buzardıw yoħıydı çımsēnın beş dinarı, yawaş yawaş 'ālem bıçaz teqeddüm etti zencin tapıldı para tapıldı, memleçēt tatawır etti, Şeħalla atrafı ħamsı fiter miter oldu nağada fiter warıysa Şeħalla arħasında o cedde ke indı ceççen düz düz Şeħalla öcınnen o tay bı tay fiterıydiler indı ħamsı oldu merkez ticari, ħamsı cümlēçı şey oldu, dēyışındı hükmet qaldırdı oları yer werdı şey yolında Mesif yolında orda şey yaptılar tukan yaptı bılarçı herkese tukan werdı şey werdı sınā'a etti sınā'a, ġer newı' oldu indı cēssen memleçēt cettı hara olaştı, indı bı'ez yere ke men Erbıl'de ħayatım Erbıl uşaqıyām 'ımrım seçsēn qusur ildı, Erbıl'de bir sefer cettım bir şeyden bir seyereden ēndım bir yerde ēndım aşşaqıya ittım Erbılde, yolu itirdım bılmēdım harādı sora yawaş yawaş cēldım bir teksı tuttım bılmē cētirdı yēwe özım ke Erbıl uşaqıyam Erbılde ittım, Erbıl ebele bēwıc olıb bele teqeddüm edıb anan qelēninde ħısābı ġer newı'ıydı, qelelıler he Erbıl ehlıydiler ġerib yoħıydı herkes ħısım kes ħamsı qeledēydı, ħammı Erbıl ehlı qeledēydı, sora Teyawada 'ālem Teyrawa ehlı dam yaptı Teyrawada ucızıydı yer aldı Teyrawa çoħ 'ālem ēndı yawaş

yawaş Teyrawaya bı mantiqalara tewessı' etti memleçēt bēwıc oldı, Erbıl bēwıc oldı indı Erbıl olıptı 'asima, hara cēdersew itersen indı men öz şahsım bı'ez def'e cēderēm bılēmı aparırılar bir yere bir şey almağa yen diyerler bı yandan cedēg qābıra soram diyerēm bıra harādı, ke men Erbıl uşağıyam özım bılmırem hara hara, ebele memleçēt teqeddüm edib bele bēwıc olıb, he işte bıdı dünya belēdı, ananı baħ ne bir su'aluwda wariysa sen sele bılēwçı hette ğer tafasilde diyım.

-b-

Waħtında 'ālem acıydı feqiriydı cēcelēr cün bele rawarut cēlırdı iççi üç tene wariydı eee cēceler ciderdı 'ālēmı hērħızlıg ederdı cınına bir ellērıne bir şey düşsin bir hērħızlıg eççın, men uşağıydım dediler Aħmādiye, arħāsında qele arħāsında kıçık qāpı wariydı bı yanda odı bir dene bir hērħız öldırıpler, hērħız öldırıpler bı 'ālem bı Erbıl ħamsı yıgılmıştı ora, cēttıg mende uşağıydım cēttım baħtım bir zılām adām orda düşmıştı hērħız, hērħız dewriye wurmıştı bılāsını öldirmıştı, bıda hērħız anan qelēninde arħada bir qapsı wariydı diyērdiler Aħmēdiyede, Aħmēdiye o yannan enērdı Teyrawacı ordan enērdı düz maħafaza merkezçı o yançı sarayçı enērdı bı yanda da bı bayaz çüçede bir qapsı wariydı diyērdiler kıçık qāpı bı yanda enērdı gomapisçı o da ye'ni qelēnın üç qapsı wariydı, bı üç qapıdan çıħarduw enērdüw, atrafı damlarda ħamsı ħoş damlar wariydı qelēnın bı atrafında herkēsın dāmı baħardı şeye aşşağıya çoħ ħoşıydı, herkēsın pencērēsı bı yāzın cünı hiç bir şey istemēzdı, ne onda şey yoħıydı ne müberide wariydı ne kahraba wariydı kahraba bı āħır āħırında cēldı Aħmed Çelēbı kahraba cētirdı indı bı şeyın tukanı harda Tuwanānın, Tuwana harda tukan alıb orda Aħmed Çelēbı'n şeyı wariydı meşınēsı wariydı orda bir meşıne qurdı o Aħmed Çelēbı ewwel def'e Erbıl'e kahraba cētirdı qeledēydı yēwı bir ħat çēçti qeleye apardı yēwıne ordanda qele çüçelērıne de belediyeye werdı kıraynan abı kahraba o cētirib ewwel def'e Erbıl'e.

-c-

Bir şey Erbıl'ın ħayatı çoħ basitıydı, ewwel şey yoħıydı buz yoħıydı, müberide yoħıydı, sallaçe yoħıydı Alla qarı wariydı dağdan cētirirdiler saman içine qurardılar cētirirdiler Alla qarı dağdan yıgardılar cētirirdiler yāzın cünlerı 'ālem sora 'ālem bazarda çımse bir tas yoğirt alabilmēzdı hara qoysın herkes aħşam olırdı ramazanlarda bir 'anēlıg qardan

yoğurt ālırdı ‘ayran edērdi eee qārpız, qārpız cēlırdi qārpız bir çilo iççi çilo qārpız ālırdı aparırdı yēwe, ya bir tay qārpız ālırdı qurardı şey izērine diwar izērine sērın ossın ramazanlarda ‘ālem yērdi ‘ālem çoḡ feqiriydi bir şey yoḡıydı ‘ālem ye‘ni qāni‘ıydı beşerler qāni‘ıydı indı çımın mıtatawır dēci, Erbıl’de bir iççi mat‘am iççi üç mat‘am wariydı bir iççi mat‘am wariydı bir dene wariydı Ermēniydı Erbıl’de mat‘amı wariydı bir dene wariydı ġerib qele dibinde, ee mat‘am ne kebebḡanaya cidērdüw nağadıya iççi ‘aneynen toḡ kebeb eçmēç yērdüw iççi ‘aneynen toḡ pilaw ētinen şorbasiynan toḡ olırdı. Cet soram Erbıl’de çım bir iççi çilo üç çilo ēt alabilirdi ee hara qoysın sallaçe yoḡıydı, şey yoḡıydı qoysın cün be cün herkes ālırdı ēt nağadıyāydı iççi çilo bir ḡoqqa iççi çiloydı bir dirhem on fılsāydı. İndi bir çilo ēt on altı on yeddı bin dinaradı nağada ediri teqriben yüz qusur yüz içirmı dinar yüz qırıḡ dinar ediri yēw awadan bir çilo bir dirhem bir ḡaywan bığada quzi ālırdı bir dinar bir rub‘a bir ḡaywan. İndi bir çilo ēt on yiddı bin dinara, çımın parāsı wariydı para yoḡıydı bes nēydi ‘ālemde ye‘ni feqir wariydı belede dēcildı muḡtāc ossın herkes idare edērdi bir meḡellede feqir ossaydı o atraf ḡamsı musa‘ada edērdi bılēsın çünkü nēydi ḡamsı ḡısım kesiydi birbirinen. İndi bilmisen çım qonşıwı tanımısan bilmisen çımdı hardan cēlib haralıdı ādı nēdi ḡette iyi iyi şereze olmasaw bilmisen haralıdı ewwel bı yoḡıydı ḡammı kesiydi ḡammı ḡısmıydı qele ḡamsı ehlıydı Erbıl ehlıydı indı hanı bız Erbıl ehlı qalıb ḡammız derbeder ollıḡ her birimiz bir yana men bıra dūşmıšem siz o yana dūşıpsız herkes derbedēḡın olıb her birimiz bir dert, her oḡım bir qūcbın dēdi bilmem yēwlēri hardadı indı men cedebilmem oḡım yēwıne iterem bilmem hardadı yēwı Wallāhi cedim teksiden de cedim tapmām yēwlēri bıllem mantiqaka diyerler filan mantiqa bes yēwekēni tapmām ebele olıptı indı. Ebelēdi dūnya he bıdı özi ebele indı işte Elḡamdurilla indı dūnya ġer newı‘ oldı, kahraba war televizyon war eee sallaçe müberide war tatawır edib enternetti bilmem nēdi mobayıl mobayıl harda wariydı telefon men birānı yapandam telefon cētirmıšem telefon yoḡıydı telefon Walla bir arḡadaşım wariydı beritte olırdı indide qalıb ḡac Muḡsin Alla salamat eççin beritte olır mı‘awınıydı beritte Walla beme dedi şey wer bığada masraf wer bēwçı telefon Walla o raqām āldı bēmçı telefon cētirdi, telefon yoḡıydı indı ḡamsı olıb mobayıl indı kıcıık kıcıık uşaḡlar men bilmem indı mobayıl raqām ālım bilmem uşaḡakalar mobayıl ēllērinde herkesin ēlinde bir mobayıl war. Eee hanı mobayıl wariydı dūnyada sen uşaḡlıḡta mobayıl cōrmıştüw yoḡ, men cōrmēmıştım mobayıl bı āḡır ‘ımrımda işte mobayıl cōrdim indı mobayıl qalmadı oldı

diyirler enternet bilmem ne ger newi' tatawir etti dünya ger newi' oldi indî cêcelêr matâ'ımlar tapılıb gazinolar tapılıb Walla o cün bir dene bir dene bahsettî dedî bir mat'am tapılıb yemêğî ellî dolaradı nefer ellî dolar, ye'ni bir nefer teqriben yüz bin dinaradı nêdî bı ne yemeğ werrî bilmîrem ee hanı ewwel bir ilde bir bêwîc 'ayile yüz bin dinar yoħıydı bız on nefêrîydîğ yêwde qelede bir damdâydığ on nefer iççî gurfeydî birî yen ceçêrdî izêrine birîde zehîre meħirêni qurardığ on deneynen bir gurfede yatardığ, on deneynen , qışlarda diwar dibinde otırdığ dāmıcı ēlînnen bele qap qurardığ öcîmîze tık tık su enêrdî başmıza, başmıza su enêrdî, çamırıydı damlar pâyız cêlirdî qışta qışa yāħun bir damda ewwel bir damdâydığ ilde dōrt dinarâydı qışlarda payizlerde suwağ edêrdîğ, suwağta her damcı edêrdî bahar taħıl cücêrirdî ger samannan bı çāmırı tutardılar taħıl cücêrdîğî billî qışlarda yağış çoħıydı onda bı de'fe damcı edêrdî ce otı dıwar dibîne dayanırdığ diwar dibîne qap qurardığ 'ālem bele me'îşet basıtyıydî 'ālem qāni'ıydî ewwel qele dibinde, qele dibinde su cêlirdî su saqqa cêtirirdî yêwlere tewzi' edêrdî sora āħır āħırında işte bı su qelede ħawız qurıldı ħêrat qurıldı bellü'e qurıldı su yoħıydı qelêniñ Erbîl'de su yoħıydı çogada saqqa warıydı saqqa cêtirirdî yêwlere herkêsın yêwînde çüp warıydı boşadırdıw çüpe altında çemne warıydı bı su enêrdî bı çemneye saf olırdı ruh çimîn bı suwı içêrdüw. İndî ħammı çıħıptı bı naylonda su içsende bı şeylerde içsen ħamsı olıb ger newi' hanı bılar harda warıydı bılar, hiç bir şey yoħıydı 'ālemde hiç bir ħestêlîğ yoħıydı, indî hiç bir beşer sağ qalmıyıp bıgada tatawir edîb memleçêt tatawir edîb, şey tatawir edîb 'ālem tatawir edîb anan ħestêlîğte çoħtı nêdî afkarlar meşikler saf dēcî, ewwel bir cün idarew ossaydı basitıydî idare diyêrdüw yārınçı Alla Kerimdî yārında da rısqın Alla her werer çımse ma'attal olmazdı çımse ac yatmazdı indî bin ilde 'imāra yapıb he qāçırı he dirî cêssın he ossın, he ossın ee fiçîrler yorğındı çımse qāni' dēcî rısqına baħ Alla bāmızçı ne gezeb tapıp cōrsen izêrimîze çünkü nêdî qana'at yoħtı hiç bir çımse qāni' dēcî rısqına adam war ayda bir ferde doları war anan o feqirekedende cōzî açtırdî ee ebelêdî işte dahı bilmem anan bêwçî neler diyim sele emr ele. Baħ ne istesêw diyim.

-d-

Ewwel meşteb bahsı edim bêwçî ewwel men meşteb öz 'ımrımnan meşteb Ulā Meştebînde birincî sınıfta ewwel Ulā Meştebî yapıldı indide olıptı methaf bı bāzari Niştıman qarşısında Ulā Meştebînde altıncıya qeder men orda oħımışām, meşteb

Erbil'de ewwel beşincini bitirirdüw 'esçerlîg etmēzdüw ra'san cedērdüw şeye cāmi'aya orda bırdā yoħıydı debi cedēydüw Bağdat'a Bağdat'ta kulye wariydı bırdā yoħıydı cedērdüw Bağdat'tan yen Ba'quba ewwlkide darılmü'allimin wariydı şeyde Ba'quba'da bırdā telebe cedērdi orda oħırdı olırdı mamosta anan cēlirdi bıra mamosta bıra cēlirdi ke teħerrüc edērdiler çöylerde ewwel de'fe bılalarını şey edērdiler ta'in ederdiler yiddi dinarāydı me'eş mamostanı ilç ta'inı yiddi dinar alırdı sora telebe bırdā beşinci bitirdiği billi şey 'esçerlîg oldığı billi 'ımrıw oldığı billi on seççiz yāşı debi cedēydüw 'esçerlîge ewwel bedel wariydı eger paraw ossaydı ellı dinar bedel werirdüw üç ay edērdüw, üç ay 'esçerlîg edērdüw he debi edēydüw 'esçerlîg üç ay debi cedēydüw sıleh öcrēnirdüw tedrib edērdüw he mi'eskerde abıra mi'eskeriydi, mi'esker tedripte üç ay tedrib edērdüw eger parawda olmasaydı bēwı neqıl edērdiler mesel cūnuba bir maħafazaya ya harda me'esker wariysa bēwı ora tewzi' edērdiler, 'ıraq'ta 'esçerlîg ne bir dinar bir rub'āydı 'esçer bir dinar bir rubi' ālırdı ayda bes nēydı yemeğ içmēği ħükmet werirdi aspabı yemēği içmēği ħükmet bēwnēniydi ayda da bir dinar bir rub'ıydı iççi dinarıydı sora yawaş yawaş terfi' edērdi tatawır etti abıgādāydı 'esçerın me'eşı, 'esçerinde me'eşı iççi ilı bitirirdi çıħardı iççi ilıydı 'esçerlîg debi iççi il 'esçerlîg edēydi para olmasaydı bedel werirdi. Mēnim waħtım oldı bedel yüz dinar, men yüz dinar bedel werdım anan üç ayda şey ettım 'esçerlîg ettım ha Walla bı 'esçerlîgiydi. Bı meşteblerde bırdā meşteb ewwel de'fe bı Ulā sora bir ğer meşteb bı şey bı mıħafaza arħasında bir meşteb Saniye diyerler bı ora açıldı bir ğer meşteb Setaqanda o terefte açıldı Sadise diyirdiler bēsine meşteb oldı qızlar meştebi açıldı abı meştebler ewwel he bir meşteb wariydı sora bıra indı mıħafaza yeri şey oldı diyerler sanewi men orda altıncını bitirdim orda üç il orda sanewide oħımışām. 'Usman Qoça müdiriydi orda abıra sanewiydi meştebiydi hoş bir meştebiydi bēwic bir meştebiydi arħasında ħarabaydı bir şey beş altı dam wariydı. Abı meşteb sanewi yeriydi indide soram meşteb indı bilmem neçe yüz meşteb war bes Erbil'de meşteb çoh olib enwa' meşteb tapılıb ewwel he bir qızlar meştebi bir meşteb wariydı qızların yoħıydı Erbil'de sora yawaş yawaş tatawır etti meşteb açıldı bir ibtidā'i qelede qızlar meştebi açıldı qızların uşağların sora bir mitawasta meştebi açıldı 'eynen qelede sora yawaş yawaş ēndi aşşağıya qele qalmadı ebele bıda meşteb.

-e-

Ewwel arwad almağ he ‘eyibıydı ke diyesen arwad istırem baba nenesıne Һaya wariydı utanırdı desın Walla men arwad istırem indiki çımın dēcildı anan sora arwad almağ bele dēcildı sen bilmēzdüw arwad ke bēwçı baçuw nēnew cedērdı arwad ālırdı bāwçı sen cōrmēzdüw qızı bilmēzdüw Һette o cünı cēlırdı bēwçı ke o cēce cēlırdı o cēce cōrērdüw bēsın ‘eyibıydı ke cedērdüw çābınada cōrmēzdüw bāsın ewwel cedērdiler qāzı cēlırdı yēwde çābın çesērdı qāzı cēlırdı kātıbı cēlırdı qızı perde qurarlar qız arҺada otırırdı oğlan bı yaҺada otırırdı oğlanın babası qızın babası iççi şahad cēlırdı qıza qāzı üç dōrt de‘fe sorardı bı filanın oğlı filan işte razısan bēsıne warasan üç de‘fe diyērdı he mıncıg wurardılar arҺada anan diyērdı belı utançılığtan bele Һaya wariydı indı bele qaldı indı qāzı cedırdı maҺkamaya cēceler mat‘amlarda yazılara Һette he adaҺlıdı cēceler Һammı cün özlērçı cēzirler indı hanı ewwel he cōrmēzdüw yen anan bēwçı yen şey çıҺardı ‘eynen yānesib çımın yen düşeş çıҺardı yen sıfır çıҺardı yen cēwlıwe cōre olırdı yanda da bı çamır başıwa qoyılırdı yen cēwlıwe cōre olırdı yoҺsada abıdı yoҺtı ‘eyibıydı yoҺıydı diyesen bı Һaraptı bı çırçındı bı nāşırındı bırdı nēnew bāçuw becēnıb bittı. Önceden ne nağadāydı çābın cedērdüw şer‘i atardılar meselen on dōrt mısqal bilmırem nağadāydı atardılar çābınına iççi şahad cidērdı çābını çesērdiler anānı oğlancılı cēlırdiler mesel diyērdiler çahaz mahaz ālırdılar bı he basitıydı he nağada meselen ‘ālem herkes özıne cōre ellı altmış dinar yüz dinar yüz ellı dinar iççi yüz dinardan bir arwad ālırdıw. Çahaz mahazın ālırdılar mesel örtıç mörtıçtı bı‘ez şeydı qızcılı edērdı bı‘ez şeydı oğlancılı edērdı işte yaqıştırıldılar herkeste cēlırdı yoҺıydı mesel herkes ayrı dam ayrı şey ayrı indı dam qemere ayrı olmassa çım warır ҺaҺa Walla cēlırdı bı de‘fe on cünı mesel diyērdiler cēlen cüm‘e toydı mēwlıd edērdiler aҺşāmı, o cünı aş edērdiler aҺşāmı ‘ālem yıgılırdı cēce mēwlıd oҺırdı, mēwlıd oҺırdı cüm‘e cēcēsı mēwlıd oҺınırdı yārın günortada ‘eynen toy olırdı toy yēwı aş edērdiler bı ‘ālem Һamsı cēlırdı aş yērdı şey edērdı bele içındiden sora bı de‘fe cedērdiler imma meger bıkere aşşagada ossaydılar qeleye çıҺardılar cēlinı qelede ossaydı cētırdiler ayağtan cētırdiler çüreçēncile ewwel bir şey wariydı çerşef wariydı Yahudılardan cētırdiler cırdırdiler cēline özinından örterdiler cēlinde özi örtērdiler iççi denede qolın tutardı bir denede bir fanus öcünde çeçērdı cētırdiler çüreçēncile anan ‘edet belēydı yence wariydı her mantiqada bir yence wariydı diyerdiler yencēdı bir iҺtiyar arward cēlırdı cēlinnen çüreçēnin ēlin birbirıne werır ebelēıydı cēlin celmēg yoҺıydı, yoҺıydı ewwel indiki çımındı indiki,

indiki Һammı otırır Һammı tafasil Һammı maşakil Һammı şey debi Һamsın diyesen bilēsçi Һayatiw diyesen anan razı ollı sen cörmēzdıw cēlini o da sēni cörmēzdı öziw şansıw onında özi şansı Alla düz cētirsēydi işte Alla nazı tutmıştıw yoħsa utuzmıştıw ebelēydi cēlin çüreçēn ebelēydi indı çimın indı bı hal qaldı indı cün qaldı indı qız özi diri men filāni istirem istēmirem zordan edebilir ewwel Һaddı nēydi qız desin men warmıram filana diyebilmezdi utanırdı Һaya wariydi ebelēydi cēlinler anan sele baħ dāhi ne.

Metin 2:

Anlatan: Adil İsmail Maruf

Doğum Tarihi: 1941

Öğrenim Durumu: Darülmualimin Mezunu

Mesleği: Emekli Öğretmen

Konu: Esnaflar

Derleme Yeri: Kendi Evi, Arap Mahallesi

-a-

Erbil qedimel qedim wariymış we minnan eqdemtir memleçet yoħıymış. Erbil dört bin il minnan ewwel ha wariymış bı qelēsı, qelēydi, minerēydi wariymış şeyde we ādı Arbaiyo diyermişler Aşuriler özine ye'ni dört İlahları wariymış qel'ede. Onnan sora Erbil çoħ kıçığıydı wahtında ye'ni qırıqlarda bir cedde wariydi başlardı Musıl yolınnan cedērdi Çerçüç yolına Һamsı üç çilo metir etmezıydi. We Erbil'de teqriben beş altı meħelle wariydi. Bı meħelleler bir meħelle bēwıç qeledēydi, qelede Türçmenler otırdı, çoħ izdihāmiydi, aşşagada da dört beş meħelle wariydi. Bir meħellēsı Һanaqāydi o birsı Ta'cil İslāmiydi bir ğerside wariydi Ta'cil Yahud sora meħellat 'ereb wariydi, 'ereb meħellēsı sora şey meħellēsı wariydi Teyrawa. We bırda bı 'ālem otırmışıydı bırda 'edet bı'ez 'edet wariydi sebbeħler qapılar açılırdı bı meħellelerde yēwlērin arwatlar birbirlērine cedērdiler sorışırđılar birbirlērinen we cēcelerde adamlar 'ewailden cedērdiler qonşılara o qonşı cēlırdi ora o birsı cedērdi o yēwe cedērdiler 'eyni Һısım kes yēwıne ziyaret edērdiler aħwal sorardılar. Sora iyi 'edetlerde wariydi hiç Һasādat yoħıydı beyinlērinde. Eger cessēydi bir yēwde bir öli ossaydı. Öli şehēbinin Һebēri yoħtı qābir qazılırdı, çēfin cētirērdiler ölini yaħardılar Һazır edērdiler aparardılar qābıra

te'ziye qurardılar iyi 'edetler wariydı. We cırışlêrîde arwatların 'ezye wariydı uzun cirêrdiler qolı uzun özîde uzun yere decêrdî. We şeyde cirêrdiler zubında cirêrdiler başlarınada bir bôrç wariydı qurardılar bı arwatlar adamlarda zubın çakat cirêrdiler başlarına camadânı bağlardılar bı Türçmenekeler Çürt olanda Çürdekelerde şey şarwal kürtek cirêrdiler olarda be'ez zubın cirêrdiler o zaman.

-b-

Onnan sora Erbil'de bir neçe bazar wariydı. Bazar wariydı baqqalların bı baqqallar yağ, pëndir, birinc şey satardılar burğul bawha şeyler satardılar hurma bawha şeyler satardılar ye'ni yewler ihtiyacı olanda cedêrdiler ordan bı şeylêrî alırdılar. We wariydı bir bazar wariydı sada heywâtıydı, hayyatlar zubın çakat tiçêrdiler şey tiçêrdiler bı şarwal kürtek bawha şeyler. Sora bir bazar wariydı nacárların, bı nacárlar ekser işlêrî muhim işlêrî cencêriydî, cencer yapardılar bir aletiydî ağaçtan yapardılar kıcıq turembel çimniydî tayası demirdeniydî. Bı biçim biçendeler buğda harman edêrdiler birbiri istine qurardılar bını qurardılar istine haywan çeçêrdî ardınca bı buğdani ezêrdî hette simbilekeler ezilirdi buğda ayırd olırdı bı belêrdi işlêrî. Sora bir bazar wariydı sarraçıydılar hamsı sarraçıydı bı sarraçlarda qayış yapardılar eslihe qayış dabança qurarduw içine ye tifenc fişec yerî yapardılar çünke onda herkes musallaıydı. Sora serc yapardılar dewêrin belî istine qurardılar haş minêrdi dewere bı sarraçların işiydi. Sora bir bazar wariydı sibilçiydi. Sibil yapardılar şeyden çamırdan sora çüreye qurardılar bişêrdi olırdı 'eyni şahsı çimn bına tütün qurardılar cigara içêrdiler bı sibillerde. Sora bir ger bazarda wariydı haddad, demirçi oların çürêsi wariydı demiri qızardırdılar sından istine qurardılar çeççüçten wurardılar enwa' şey yapardılar zincir yapardılar hekenas yapardılar çülinc yapardılar enwa' şeyler yapardılar. Sora bir ger bazar wariydı 'attar hamsı 'attarıydı bılar enwa' şey satardılar qap qaçağ, fahfuri, şeççêr, çay bawha şeyler satardılar hette Yahudıda wariydı o zaman Yahudi daimen İslānnan ucız satardı. Cörsen şeççêr İslām werirdi kırığ filsa çilosı o werirdi ottız filsa diyêrdiler bı nêçi sen bıgada essüce wersen öz parasına wersen. Diyêrdi ahır mênimçi cünyeye qallı cünyede men istifada ederem her cünyeni bir dirheme werrem. Sora bazar wariydı sebzewat satardılar bir uzun bazar wariydı hamsı turıp, zılıq, teretüre, bayıncan, qabağ bawha şeyler satardılar fewakih satardılar. We bir ger bazar wariydı bezzazıydılar qumaş satardılar arwatların, adamların. Bir ger bazar wariydı çagmāğçıydılar bı çagmāğçı nēydi tifenc

yapardılar bir denēnin tífencî bozılsâydı ye dabançâsı bozılsâydı cētîrêrdî yanlarına bılar iyi edêrdiler hette bîzîm özîmîzîn tukanmîz wariydı orda bir cün ‘amımın yanına bir tîfenç cētîrdiler bî tîfenç onda cētîrdîglêrî billî çahardı nekum içînde fişec ossın. Ona inanırdı dedî ho fişec yohtı içînde dedî yohtı yohtı şehēbî tîfencîn Walla yaptı özîn dizî istîne qurmıştı bir waht çahtığı billî bir fişecî içînde ‘ası qalmıştı wurdı dizîne bî budına wurdı ondada dıhtor yohtıydı bir muzemmid wariydı cerraht diyêrdiler özîne cētîrdiler yêwe bilēsînî bî bençte yohtıydı pıçağtan çesîrdî hawar basırdı feqir bıgada teqrîben iççi ay bını he cêlîrdî hammı cün ahtarırdı fişecekēnî tapmadı hette yara oldı ayağı pis hestêlîğ tuttı özînî wefad ettî öldî. HaWalla bî yādımdan çıhmaz hiç, we işte Erbîl abıgadâydı dedîğîm çîmîn bir cêdde wariydı cedêrdî Musıl’dan Çêrçüç yolına qeder Musıl yolınnan Çêrçüç yolına Maçko çayhanası yanında da bir teqrîben bir yüz metîr wariydı qiriydî cêdde oda birî cedîrî Şaqlawâçî birî Çöysıncaqıçî abıgadâdı Erbîl şeyî qedimî

Metin 3:

Anlatan: Kenan Arif Halil (Malla Kenan Hıyyat)

Doğum Tarihi: 1962

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Mesleği: Molla

Konu: Taziye ve Mevlit Töreni

Derleme Yeri: Amine Han Camii / Arap Mahallesi-Erbil

-a-

Men malla Ken’an Erbîl’de mene diyerler Malla Ken’an Hıyyat. Erbîl maḥafazasında neneden olmışâm 1962 ilinde, he uşalığtan cāmı’larda men dolaşmışam oḥımağa indîde wezifem mēnîm Amine Hān Cāmı’ında imamam ‘Ereb Meḥellēsінде. Te’ziye meselēsî Erbîl’de eee bî şîkilde dēcîldî indî ke te’ziye cōrrîğ. Ewwelden Te’ziye üç cūnıydî adamlara cōre arwatlarda yiddî cūn otırırdılar. Üç cūn sebbēḥînnen se’et seçizden hette mığriba qeder cāmı’ta te’ziyede otırırdılar ‘ālem cêlîrdî istiḡbal ederdiler özlêrînî, Qur’an oḥıdırdı te’ziyede qeḥwe werîlîrdî te’ziyede günortalarda dost aḥbab arḥadaşlar yemeğ cētîrîrdiler cāmı’a qalan cāmı’ta ḥamsı yemeğ yêrdiler birliḥte. Bî

te'ziyede Qur'an ohiyanlar çoh çohıydı he ewwelinnen Erbil'de tanıyan te'ziye ohiyanlar çohı hâfizakalardı, Malla Kamal Hâfiz, Malla Haşım Hâfiz, Malla İbrahim Hâfiz, Malla Na'at Hâfiz, Malla Fu'at Hâfiz bı'ezı ölib Allah'ın rehetinde ossınlar bı'ezıda yaşırılar Allah 'ımırların uzın eççin. Celeğ Malla Cerdıs Qur'an ohiyardı Malla Sâbir Qur'an ohiyardı Malla Mardan Allah 'af eççin Qur'an ohiyardı, Malla Fuat Haç Nadır Seyyid Zeki Qur'an ohiyardı. Mênim zamanımda da Haç Qaraman Qur'an ohiyardı birlihteydiğ çohlıg te'ziyelerde birlihteydiğ bı ahır ahırda da Malla Mâzın tapıldı Malla Kawa tapıldı işte 'üzir dilerem ecer bı'ezın âdında yaddan edirsem 'af eççinler mênı. Te'ziye üçinci cünı içindi wahtı namaz qılmağtan sora dü'e ohiırdı hetim Qur'an ohiırdı hetimnan sora te'ziye şehēbı 'âlemı yola salardı qalanlarda dostlardan arhadaşlardan hısımlardan birlihte ciderdiler qābıra o ölinin qābırı istine ciderdiler orda da bir kiçik dü'e ohiırdı Fatihe werilirdi tamamen cederdiler yewe. Arwatların te'ziyesi yiddi cünıydı. Yiddinci cünı 'eynen adamlarınkı çimın günortadan sora yemeğ yemeğten sora cederdiler qābıra birlihte arwatlar. Amma indı çoh farkı war o zamannan eee indı adamların te'ziyesi iççi cündi, iççi cünekede sebehten dēci se'et bir günortadan sora hette mıgrıba yāhun. Arwatlarında te'ziyesi üç cündi üçinci cünı eee indı çohlıg qābıra cētmirler eee çünkü atarlar arwatlar özini 'ēliye 'ēli cünı cederler qābıra. 'Eyni şikilde arwatlarında, arwat ohiıcı war eee amma adlarını bilmirem çohlıg olarda ohiıcı cētirirler üç cün bilērçi Qur'an ohiyar tewaşih ohiyar salawat werir zıçır eder bilelērçin üçinci cünı te'ziye arwatlarında biter. Bı fark o zamanın te'ziyesiden indiki te'ziyesi indı iyitirdi. O zaman çoh teklifliydı öli şehēbı istine sen yiddi cün eger arwat otırsaydı debēydı yiddi cün sen yemeğ yapasan bı 'âlemçin indı üç cündi üç cünekede eee çimse qalan yohtı günortadan sora cēlir 'âlem te'ziyekeye he qalan qalmıyan o yāhun hısımlardı ke maşustı o öliye o yewde eçmeç yerler. Bizde bı te'ziyeye dolaylı.

-b-

Amma celeğ mēwlid istine Erbil'de mēwlid çoh çoh çoh çoh çoh çoh çoh çohıttannandı ohiını. O zamannan ke Sultanneddin Muzaffer Erbil'in sultanıydı o zamannan mēwlid ohiını bı cüne qeder çēsilmıyib Erbil'de mēwlid. Çohlıgta mēwlid Erbil'de olınır zewaç münasebetiylēdi. Bir dene arwat cētirse cēcēsı mēwlid ohiıdır bir fetre mınnan ewwelde çohlıg sünnet münasebetiyle mēwlid ohiırdı amma indı çoh az olib qalmıyıptı. Eger biz

cesseğ oħııcılar istıne çoh qedimnen mennen çoh çoh ewweltır Erbıl'de bir meşhur oħııcı warıydı o da Malla Mardan'ıyd, Malla Mardan mēwlīd oħıyardı, eee çoh hoş diwanlar çoh hoş çeremler çağırırđı, Allah'ın rehmetinde yaççın onnan sora Hacı Abdulla tanılyan Hacı Abdulla dēfzen diyerdiler özine Erbıl'de Hacı Abdulla dēfzen çim bılēsıydēnıydı ke yardımısı eee Pāpı Hıblı heqiqeten öz ādını bilmırem nēdı amma bele meşhurydı bēsine diyerdiler Pāpı Herlıyde. O zamanda Seyyid İsmā'il Allah'ın rehmetinde yaççın çoh kıçıgıydı özi beħıs ederdı bēmçın diyerdı bilelērıyden cēderdım otırırdım bı'ez def'e de bileme dēf wererdiler dēf çalardım. Hacı Abdulla wefad etti Seyyid İsmā'il, Malla Ćerdis'ten Malla Hındo'ıydan bir taħım qoydılar mēwlīde ciderdiler. Olardan sora bızım bir taħımmız qoydıg mēnıydım Hacı Hıasib'ıydı eee Seyyid Safa indı hetıptı Ćamı' hetıybiydı Malla Emir'ıydı indı Şehı Çoli'de müezzındı bir cūzel bir taħım qoydı o zamanda taħımaka ad wermıştı. Bızden de sora Hacı Qaraman bir taħım qoydı Hacı Zāhir Qassaptan, mēwlīde ciderdiler. Onnan sora tabı'ı çoh tatawırat etti her celen bir taħım qoydı taħım Erbıl'de çoh oldı amma çoh oħııcıda warıydı celırdiler mēwlıtte bızlerden otırırdılar oħırdı amma taħımları yoħıydı bir olardan Allah'ın rehmetinde yaççın Fayıq Bazırgan bir olardan Hacı Ćemil Qapkapçı Allah'ın rehmetinde yaççın bir olardan Malla Mardan Qassab Allah'ın rehmetinde yaççın bılar taħımları yoħıydı amma celırdiler mēwlīdlerde bızlerden otırırdılar oħırdılar eee mēwlīd şehēbı bilelērını de'wet ederdı mēwlīdekeye olarda celırdiler oħırdılar. İndı mēwlīd farqı nēdı ewwelden. Ewwel mēwlīd yēwde olırdı yemeğ yapılırdı onı celen mēwlīdekeye yēwde yemēğı yerdı 'aşşaya yāħun bız mēwlīde başlardıg hette se'et on on bir cēceye çımın bız mēwlīde meşgul olırdıg. Amma indı mēwlīdler ħamsı dūşıb Ćamı'a Ćamı'ta da mēwlīdeke bir se'etten fazla sürmez. Bir se'et mēwlīdeke oħınır herçes cēder yēwıne. Cene farqına cireğ mēwlīdın indıden o zamanın mene o zaman mēwlīd çoh çoh indıden bereçettır hoştırıydı. Nēyçın birıncı def'e yēwekeye bereçet dūşerdı. Sen mēwlīdı yēwde eççen mınca salawat mınca Allah'ın ādı mınca zıçır mınca madayı oħınırdı Pegember istıne sallallahu 'alayhi wasallam bı ħammı bereçet bı yēwde qalırdı. Soramı o yemeğ ke yapılırdı bı 'ālem celırdı yemēğı yerdı bir welime ħısabıydı ke Pegember sallallahu 'alayhi wasallam istıne seleşıptı, dıyıptı zewaıwızda siz welime yapın ye'ni 'ālēmı de'wet elēwın yemeğe indı o qalmıyptı o yemeğ. İşte ebele ceçer indı mēwlīdeke Ćamı'ta dedığım tēçı bir se'etti mēwlīdeke, mēwlıtte de indı tewzi' olınan eee yemeğlerden paqlawaydan eee bir sāwıg bibsiydı şerbetti werılır

tamam ha mincadı çoh az olıptı indı seççer wersınler ewwel herçes çıhan mewlitten debeydı bir çısse seççerden alaydı çükletten badamlı qurardılar içine çüklet badamlını aparırdı yewe uşaglar çeflery celdırdı bilirdı ke babaları mewlitten dönıptı indı amma çoh az olıptı bı qalmıyptı mewlidlere. İşte indı qalan amincadı ke mewlideke eee camı'ta olınnı bir se'et oħını tamam herkes cider yewıne çüreçende öz hısım kesıyden cider yewe tamam ananı yarin bı'ezı ceder hefle yapan bı'ezı heflısız ceder arwadı qaldırır işte ebele ceçer.

Metin 4:

Anlatan: Furat Tahsin Sabır

Doğum Tarihi: 1978

Öğrenim Durumu: Yüksek Lisans Mezunu

Mesleği: Biyoloji Uzmanı

Konu: Başından Geçen Bir Olay

Derleme Yeri: Mega Mall-Erbil

Doqsan altı ilinde bir hadise war hez edirem anladım. Eee bir arhadashım men i'dadiyedeydim o i'dadiyeni bitirdi. Celdi yanıma arhadashakam dedi Furat hez edirem senüwden cedim bazara aspap maspap alım. Kulyede alınmişam istirem yenci semey alım kulyeçin dedi zewquw cüzeldi hez edirem senüwden bir yerde cedeğ bazara semey alağ. Mende dedim tamam Walla teksiye mindih cettig bazara aspap maspap allig birez işte qamis allig tişert allig pantur allig anan o waħıt yenci bir model qondıra çihmişiydi qırmızıydı Türç'i çoh bahaydı çımse alabilmirdi illa zencinlerin ye'ni parası wariydı o waħıt o oğlanda arhadashım zenciynıydı ye'ni ma'ruftılarda Erbil'de maraq wurdı qondırakaya dedi Furat illa men minı allam mende dedim qardaşım ce hele almagınan çoh ceçti mıgrib oħınıptı namazımız ceder dedi yo Walla maraq wurmişam illa allam. Tamam dedim Walla bizde cettig o qondıra satan yanna anan arhadashımda qılawdı ye'ni bele çoh qılawdı eee ayağı raqam kırığ beşiydi Walla qondıra ye'ni satanakaya dedig, dedig biz kırığ beş raqam istirig dedi birez becləwın hette cederem o bir mehelde ceterrem biləwızçı. Walla bizde arhadashakaynan tukan ocinde her o qondıra satanın tukanı ocinde beclədig men uzım ye'ni yazdaydı o arhadasha qondıra satan terfindeydi. İççi arhadash orda otirmışiydılar qaldırma izerinde seleşirdiler birbirlərinen Walla sora

bahtım bir denelēri qahtı bir tepme wurdı o bir arhadaşına mende bahtım bele dedim cörçiri bılar şaqqa edirler. Walla bahtım sora düz damança çiharttı. Walla damançakāni çiharttı düz başladı ye'ni damançāni öz arhadāşımın ye'ni bāşı izērine neçe cülle wariydi damançakada hamsını çatlattı. Walla mende arhadaşakamı tuttim düz attım tukan içine dedim newek bir cülle bir şey cessin bize dēcsin. Walla bittı o qondıra satan bılar hamsı dediler bı nēdi ne olıptı cörçiri bir dene cēliptı ye'ni istiri 'ālēmı öldirsın mende dedim yo Walla men cördim tangaw olmanın bı iççi dene orda otırmışıydı bir dene bir deneye damançaynan ataş etti. Walla weçi ses mes qalmadı taqqa sēsı qalmadı. Mende çihıtım yazıya bahtım o bir arhadaşını ma'lesef ye'ni bir nazdar cāhılıydı qan yerirdi bilēsinnen hemen ye'ni ölmüşıydı. Sora bir bahtım arhadaşakam dedı Furat men hıs edirem ēlīm sır olıptı. Mende dedim bir şey dēci cörçiri ye'ni taqqa sēsıyden sır olıpsan dedı yo Walla ēlīm çoğ sır olıb āğırırı Walla mende bir bele bahtım ēline bahtım qan cēlli. Walla bele ettim bahtım bir cülle arhadaşımada dēciptı. Walla mende 'ecele 'ecele tangaw oldım düz arhadaşakamı qaldırdım her bilmēdim necēyi bı qılaw arhadaşımı öz qucağıma qoydım düz çihıtım o tukannan çihıtım yazıya düz teksiye mindirdim özini düz hestehanaya tawariye apardım özini. Walla tawariye apardım orda ye'ni işa'a tuttiğ dihtorlar cēldiler işa'a tuttiğ şey ettiğ dihtorlar dediler iyıydı Maşalla arhadaşakaw qılawda bes etekēni çesiptı cülleke eee başka hiç bir şey ye'ni simice dēcmiıyiptı hiç müşkilēsı yohtı Walla birez icne micne wurdılar özine Elhamdurrılla arhadaşım ye'ni waz'ı iyıydı bes men çoğ çoğ ye'ni 'ēcızydım bı hadiseden çunki birinci kerēydi bir bele hadise cözim öcünde ossın. Ye'ni o cāhilçin çoğ gem yedim. çunki çoğ ye'ni bele çoğ nazdar cāhılıydı. Sārişım cözı cöç işte qader Elhamdurrılla ye'ni arhadaşımında hiç bir şeyi de olmadı sora işte bizi araştırmağçın bir şeylerçin dediler celēsiz siz hadisekēni cörripsiz ye'ni mende özimi bı şeylerde hez etmēdim qarıştırım muhim welhasıl o öldiren adāmi tutıldı sora bele bilim eşittim dediler para werdı 'ayilekeye birağıldı ye'ni ebele bir bele hadisēydi çoğ ye'ni müteessir oldım hadisekeye

Metin 5:**Anlatan: Muhittin Abdullah Süleyman****Doğum Tarihi: 1941****Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu****Mesleği: Doğal Gaz Satıcısı****Konu: Genel****Derleme Yeri: Kendi Dükkanı / Bata Caddesi – Erbil**

-a-

Bîlêwçî bahıs edîrem bin doqqız yüz ellî, o waħıt bîz bîrda Ta‘cil’de yaşırdıg, Ta‘cil mantiqa, Ta‘cil’de, Ta‘cil İslâm iççi Ta‘cil wariydi, Ta‘cil Yahud, Ta‘cil İslâm, bîz Ta‘cil İslâmdaydıg. Ta‘cil İslâmda bes bir Bellü‘e su wariydi. We ona diyêrdiler ħêrat o mantiqada teqriben bewe diyim yüz yêw yüz yêw ha yüz seçsên doqsan yêw wariydi, bes bî ħêrat izêrine su alırdı, su yoħıydı yêwlerde olırdı mesele ħeftede on cün bir cedêrdiler “Āwi Miri” wariydi, Mir Suwı diyêrdiler, cedêrdiler Mir Suda sebeħten mesele men nenem mēnî aparırdı, uşagları onı uşag ossaydı, qız olsa oğlan cedêrdıg Mir Suwına cedêrdıg aspab yaħardılar, o waħıt cedêrdıg ke aspab yaħardıg sebeħten têz cedêrdıg ħette meger yêwde de mesele be‘ez ‘âlem qoyın beslêrdî pâyızçı cedêrdıg qoyınakanıda özîmîzden aparırdıg, cedêrdıg sebbeħ cedêrdıg, aħşam cêlirdıg, anan orda çöp yıgardılar. Qazan qurardılar Mir Suwı bılar hem özlêrînî yaħardılar hem aspabakanıda yaħardılar. O waħıt sâbun yoħıydı. Bir new‘ madda wariydi diyêrdiler soğan, yerde çıħardı o soğan parça parça ederdiler aspaba sürtêrdiler, çêf ederdî ke aspabakanı yaħardı bes çoħıydı şey dōcılıydî, bes bedili yoħıydı. Cêlirdüw yêwde kârabâ yoħıydı, ħammı ‘âlem fanus öcînde otırırdı. Aħşamda olırdı mesele bir ħurfe bir bêwıç ħurfe baħ bî ‘ayile neçe denêdî, beştî, âltıdı, yiddîdî bir ħurfêsî wariydi. Bî ‘ayile ħamsı bî ħurfe içînde yaşırdılar. Bî ħurfe içînde bir manqala wariydi, aş edêrdiler ha içêrde odınnan, odınnan aş edêrdiler eger bir dene bir oğlan arwad cêtîrsêydî nihayetînde bir perde qurardılar özçî, o arwadinan arħada olırdı o bir mecmu‘e öcde yaşırdılar. O waħıt ‘âlem çoħ faqirdî, para yoħıydı, bes mesele cedêrdıg meştebe onda Arbil Uladâydıg. Cedêrdıg meştebe bîzîmnen Yahudıda wariydi İslâmda wariydi. Cedêrdıg meştebe sebbeħ baħardıg farraş, manqala çömîr qurıptı, bî atâş saf edîrî, qurardı mesele her saffin bir manqalası wariydi. Cêres wırınırdı, her farraş bir ħurfeye

bir manqala qurardı. O waħıt dünya çoħ sāwıǵıydı. Bı aspab yoħıydı. ‘ālem özın qızdırsın, cörsen bız telebēydıǵ bı ēlmızde ħammı qan enērdı aşşaqıya nēdı sāwıǵ aparırdı. Suwaka çoħ sāwıǵıydı, hawaka çoħ sāwıǵıydı. Anan cedērdıǵ bı ne olırdı ēlīmız qelem tutmazdı. Bızı mı‘allim çağırırđı, bir bir diyērdı cēlın bı manqala öcında otırın, öziwız sıcaǵ elēwın, ēlıwız sıcaǵ elēwın, anan bı mı‘ellim bızımnen abı şeyler aparırdı. Bız sebeħ cēlırdıǵ meştepten iççı fıls cētırdıǵ, iççı fıls, iççı fıls oda nēçıydı. Cēlırdıǵ ħelwe eçmēç yērdıǵ meştepte, farraş ħanut diyēǵın ħanut yoħıydı. Farraş özçı iççı farraş, üç farraş ittifaq etmiştıler ħelwe eçmēç qurardılar, yārim eçmēç ħelwe qurardılar iççı fılsa o cünı hem yemēǵ sebeħ yemēǵı hem günorta yemēǵı bı iççı fıls izērınēydı. Soramı teqriben bin doqqız yüz ellı birde ħükümet cētı teǵziye werdı, teǵziye sebeħler sūt werırdı. Eee bir ħap werırdı, balıǵ ħābı, soramı olırdı se‘et on bir cün bir pırtaqalıydı bir eçmēçten içıncı cün bir almaydı bir eçmēten üçıncı cünı bir yımırta bir eçmēç bı meştepte bılēmize werırdıler bı ħefte altı cünıydı, bı mıstemır bızım yemēǵmız, o iççı fılsaka serf etmēzdıǵ başqa şeye werırdıǵ, iççı fılsakanı bızım ħalatmız bı ħaldan aparırdıǵ walla inan inan teqriben eger meştebe baħsayduw men bir dene olardan men iççı ay cētım meştebe ayaǵ yalın yoħıydı ayaǵqabı cirım, bir dışdaş bılēmızçı bışey yēwde bir ćanta yapmıştılar ēşçiden bıssen necēdı ćantaka, bir ćanta dōcıldı, bir bele ēşçiden yapardılar torba çımınıydı. Atardıǵ boynımıza bı defterı qelēmı qurardıǵ torbaca içıne soramı onın imkāniyetı iyıydı, bı‘ēzı warıydı zenciniydı bawılı warıydı, teççe bawıl kıçık Musıl’da yapardılar, bızım bawılımız yoħıydı bız feqiriydıǵ, onın imkāniyetı olsaydı bawılı warıydı, bele bıllem men oldım dōrdıncı bılēmçı bir bawıl aldılar teççe bawılı, ye‘ni o waħıt çoħ ‘atıf warıydı, ye‘ni ‘ālem birbirıne ürēcı yanardı, men indı baħıram ewwēlkı mı‘ellim, indıki mı‘ellim çoħ farqısı war. Ewwēlkı mı‘ellim bir bir telebeye baħardı. ye‘ni isterdı bı telebe nāciħ ossın. Çoħ mıħaweledērdı öziden, eger tembel ossaydı cētırdı öce özını çoħ cētırdı. Çoħ ona diyērdı, ona diyērdı, diyērdı bıkem mıstawası bılara olaşır. Bı mıstawası yoħtı telebeke yen bir telebēnin mıstawası ossaydı diyērdı oǵım ce bının mıstawası yoħtı ce bına ders wer. ‘eynen mı‘ellimeke tawsiye edērdı telebekeye zırēç telebe warıydı. Ha o waħıt on alırdı telebe warıydı. On alırdı be‘ez warıydı iççı alırdı, üç alırdı nāciħ olmırdı. Cedēr mı‘ellim teklif edērdı o telebēni diyērdı çıħma yazıya bı on deqqēni bı beş deqqēni telebe bına ders werırdı. O zırēceke ders werırdı enāni dōcılıydı. Ĥez edērdı oda mıstawası ossın, yo desın men mıstawam war nēçı sene ders werım, nēçı oħımısan

fequirekede oħırdı, mewzu‘ feqir döcılıydı istırdı oħısın bes meşkı almırdı. Bı hayat abele.

-b-

Cörsen çüçede men ke ellıde bılırdım bazar war, bazar ne war Erbıl’de ne satardılar cēssın iqtisādi waz‘ı ‘ālem nece yaşardı, mesele diyērdüw ellıde men ke ellıde baħardım Erbıl’de tukan çoħ azdı. Erbıl’de ne warıydı. Erbıl’de o Erbıllıler, baqqalıdılar baqqal, baqqalıdılar ne satardılar üzım satardılar ħammı sebette ħammı sebet sebet warıydı qartala warıydı qurardılar bir az parayaydı. O bir ticarat o Yahudı ēlındēydı, İsamda yoħıydı ticarat yapsın, Erbıllı yapsın yen başqası yapsın yoħıydı ħamsı Yahudıydı tukanlar Yahudıydı, Erbıl’de ne warıydı, Erbıl’de mesele ħaşā üzüden ħan warıydı ħan, bı Çürtler cētırdıler yoğirt cētırdıler saman cētırdıler odın cētırdıler, bılar neynērdıler aparırdılar şeylerın, eşşēçlerını aparırdılar ħanda bağlardılar, ħanda bağlardılar ħette bı malı satardılar, anan baħ hazaman on iççide bitērdı birde bitērdı iççide bitērdı cidērdı ħan parası werırdı. İndı nece indı seyere aparsan garaça qursan, bı eşşēçı aparırdılar, çünke aparmasaydı ħana, uşağlar ellerinnen alırdılar aparırdılar uşağlar minerdıler bı eşşēçı aparırdılar eşşēçı aparırdılar bir yerde bıraħırdılar, ee bı adamda cezērdı cezērdı bir cün qalırdı ħette bı eşşēçı tapar. Uşağaka apardığı eşşēçı isti‘dadı yoħıydı birde cētırsın öz yerine o bağlıyb özını diwar dibinde, Çürdeke nāçardı eşşēcekeye minērdı ħaşā üzüden aparırdı dolanırdı baħ harda ‘eqlı tutçaydı, eşşēcekēni bıraħırdı. Ye‘ni bırda cēlırdüw bırda Erbıllıler çoħı ne wardı ‘eyni bırda ħan qapsında bir mecmu‘e warıydı bılar diyērdıler nalband, bı nalbandlarda bırda bir dewer cēlırdı yen bir eşşēç nal edērdıler, anan cörsen bı bazar istıglal edērdüw cörsen bı‘ez dewer war durmırdı nareħettı bir ayağı bağlarlar dört zılānnan ħette bı ħaywanı nal edērdıler bı çoħ bir zehmet işıydı. Anan bılar enwa‘ pıçağları warıydı, enwa‘ pıçağları warıydı, bıra Erbıl’in ħayatı abıdı.

-c-

Bırda cörsen bir dene öseydı bı qelede, bı qelede bıni ēndırdıler seyere yoħıydı pıkeb mıkeb yoħıydı, bıni ēndırdıler bı bazar onı bisseydı birbırıne diyērdı odı bir cānaza

qeledede ėndĭ aŝŝađıya anan yen Ćırađ'ıydı yen Bėwıĉ Qabrıstanıydı. Bı 'ālem iŝin bırağardı cedėrdĭ bı ėanazaydan ģette bı ėanazada bitėrdĭ marasımĭ, ŝađlardılar ŝey edėrdĭler, 'eynĭ wağıt te'ziye ŝeđėbĭ cėlĭrdĭ te'ziye qurardı Erbĭl'de anan bı ėamı'ta yen Āltı Barmađ'ıydı, yen naćcarlar iĉindėydĭ Hać Qadış Camı'ı herkes őz asnafı onı naćcar ossaydı naćcarlar iĉinde otırırdılar, onı baqqal ossaydı cėdėrdĭ Āltı Barmađta otırırdı. Bı ėamı'lar warıydı te'ziye olırdı. Īndĭ yoğtı bı tatawır edĭb bı Sawwaf'tı bı Celil ģayyat'tı bı filan yoğıydı. Bı ėamı'lar Erbĭl iĉindėydĭ, sebeğten de bılar otırırdılar ŝeĉizden on iĉĉıye qeder, on iĉĉıde namaz mamaz wağtı olırdı se'et bir, se'et birde otırırdılar ģette mığrıba qeder. Bı te'ziye ŝeđėbĭ ũĉ cėnde qeğwede werĭrdĭler. Debi bir dene cėssĭn qeğwe wersĭn anan bir qeđwėĉĭ tutardılar, qeđwėĉĭ warıydı te'ziyede bı qeğwe tewzi' edėrdĭ bı 'ālem izėrine cedėrdĭ bir dene ėlĭnde bir dolka su bir denede ėlĭnde bir sını bı ėıđarānı cedėrdĭ tewzi' edėrdĭ bir bir bıları 'ālem izėrine soramı qeđwėĉĭ cėlĭrdĭ, anan bir denede bir dolka ėlĭnde mősta'idĭydĭ dolka yoğıydı. Sınıya qursın bir tasıydı bir dėmĭr dolkaydı bardağ yoğıydı, āđır āđırında 'ālem neynėdĭ butıl tapıldı butıl yoğtı, butıl tapıldı. Dedĭler bu butlı cedėrdĭler bıra qeder su qurardılar su bıra qeder su qurardılar bir qınnaba atardılar nėft iĉine bı qınnabı bağlardılar abıra bı ŝıqata bıra wurardılar bı nolırdı ĉatlardı ke ĉatlardı olırdı iĉĉĭ parĉa bı dibĭ qalırdı, bı dibĭ qalırdı ettĭler 'ālem ettĭ bardağ ye'ni gılas yoğıydı gılas butlın dibĭ anan butıl warıydı diyėrdĭler sifon, sifon bibsi mibsi yoğıydı sifon butlı anan sifon butlıda bahaydı. Nāđsını edėrdĭler bardağ onı baŝı qırılısaydı. Bı sağakanı etmėzdĭler, edėrdĭler anan bı 'ālem tatawır ettĭ, dedĭler nėĉĭ bı butlı fıraĉĉız elėwĭn bardağ, anan bı bardağta ĉođ pisiydĭ, ģamsı bırası ittiydĭ, bı'ez kere wurardı ģammı dudadıw qan ağardı.

-d-

Ĥayat me'iŝet bı memleĉette ĉođ zehmetıydĭ. ģette bı ye'ni sőrdĭ ģette ellĭ doqqıza qeder. Ellĭ doqqızda 'ālem ĉođ ma'anetten feqırlĭđten yaŝardı. Bırda cėrsen bir dene ceĉĉėydĭ, iŝlesėydĭ ĉamırĉılıđ etsėydĭ. Eger wastāsı olmasaydı serkār warıydı serkār debi mėnĭm nenem ceĉĉĭn serkarakacıla desĭn yāřın mėnĭm oğlım cėllĭ oda nađadıyāydı kırığ fılsa kırığ 'ane ye sebeğ cedėrdĭ se'et beŝte azan oğınırdı debi sen ģazır olasan baŝlardı ģette hazamana qeder diyer Allah'u Akber mığrıb, mığrıba qeder debi sen iŝleyesen on 'aneye bılar bir mećmu'e warıydılar diyėřıydĭler serkār her serkār ėlĭnde

bir qāyış warıydı öz qayışını açardı ebele qāyışları ennıydı, bı qāyışı neynērdı edērdı iççi parça eger cōrsēydı bı çāmırakānı hırap qaldırırı yen seri‘ qaldırmırı bir qāyış arhadan özıne wurardı. Diyērdı utanmısan nēçı qaldırmısan, ye‘ni qoymazdı bir dene ceççın bir qum su iççın qoymazdı ceççēydı bir kere su iççın içinçı kere çağırırđı diyērdı ce içme ce işle istısen qaçasan işlēmıyesen ye‘ni hıساب ele on iççi se‘et on üç se‘et işlērdı ‘emelēlīg ede tapqa, çāmır çimento yoħıydı. Çimento şey warıydı ahac warıydı işler çoħ zehmetıydı.

-e-

Ye‘ni cōrsen bırda Erbıl’de ‘elektrik yoħıydı. Ulā Meştēbı yanında bı cēdde çoħ çoħ mıhımıydı. Ulā Meştēbı bele bı cēddēnın ādı on üç ‘elektrik, on üç ‘elektrik on üç ‘amut warıydı, kārabā dairası indı Niştıman harda mıhette kārabā ordaydı. Ordaydı bı mıhette kārabā on üç ‘amut qurmuştı öz mıhette öcınnen hette Nafura yanına qeder bına diyērdıler on üç ‘elektrik cēddēsı ‘Ebo Qehwēçıcılı o indı bazar Niştıman Bazarı o qābırın arhası o qassabhanāydı, qassabhanāydı bir pis qassabhanāydı arhası nēydı debbehanāydı, debbehana nēdı o dērlērı orda iyi edērdıler. Orda iyi edērdıler indı cōrsen bir denede heste olırdı, heste olırdı hestēsı müzminiydı, diyērdıler cēdın debbehana suwı cētırın, bı debbehana suwı diyērdıler pis pisi ceçer. Bı debbehana suwı çoħ pisiydı. Cedērdıler bı debbehanadan bı pis suwı cētırırdıler bı hesteye werırdıler. Bı heste bı pis şeyden iyi olırdı, iyi olırdı iyi olmağaka nēydı bı ‘ilaç dōcılıydı, ‘aqıdēydı, ‘aqıdēydı sen bı debbehana ordan ceçebilmēzdüw. Bı dērı qoħmuş dērı pis bı anan bı qoħsı warıydı, belewe diyim teqriben beş yüz metır āltı yüz metır bının qoħsınnan ceçebilmēzdüw debbehananın cedērdıler aparırdılar o debbehanadan bı pis suwı cētırırdıler hesteye werırdıler. Bı heste bı pis sudan iyi olırdı. İndı bını bir dıhtor cōrsetçew bı dıhtor bı memleçētı bıraħır. Diyer neçe bını bı hesteye weripsız. İndı ‘ammeten o waħıt eger heste düşsēydı çoħ zehmet iyi olırdı. Mesele bele basit iyi olmazdı. Mesele bılmezdı ‘ālem enfilewenzē nēdı he diyērdıler isıtmēsı war. Titretmēğı war, Erbıl’de dıhtor yoħıydı. Bir dene warıydı ādı Aħmed Tebib’ıydı. Oğlı warıydı Aħmed Fuwad. Bı özını etmiştı dıhtor. Anan men bıkeren nenem mēnı apardı bının yānına bir bēwıç qa‘āsı warıydı, qantara diyērdıler, qantara, qantara dinırdı bēwe diyim ottız dene otırmıştı. Şuranqa muranqası yoħıydı. Çımse bılmırdı neynırı neynēmırı oda

neynêrdî yara mara iyi edêrdî. Yara, soramı bele oldı hesteḥana bı hesteḥana Sineme Sılaḥaddin yanında bı hesteḥana diyêrdîler hesteḥanâsı “Mîsteşfe Meliki” âdı “Mîsteşfe Meliki”ydî. Bîz o fetre ellî altıda düştîg bı hesteḥana qanşarına men sebeḥ cedêrdîm, cedêrdîler bir pîremîz alıştırıldılar, bir pîremîz bir qazanları wariydı qazanaka sîtiliydî. Cedêrdîler bını bı qazanı pîremîz izêrine qurardılar, bes pîremîzeke asliydi, bêwîç pîremîziydî, bı su qaynardı bı şuranqanı atardılar bı sîcağ suwa, bı sebeḥten seççizden bire qeder nağada heste cessêydi he bı icnêni bı hesteye wurardılar. Anan bı icne tab’an quwwatı qalmaz icnekede yoğınıydı ince dôcîliydi yoğınıydı Walla bı’ez kere wurardı êt çîḥardırdı öziden. ‘âlem waḥtında çoḥ ma’anetten yaşıyb çoḥ feqirlîgtan ye’ni sebeḥ cörsen olırdı se’et seççiz hesteḥana qapsı açılırdı, şurib satan, ‘erîc satan bı hesteḥana öcînde otırıplar o ‘erîc satırı o şurib satırı ee cedêrdüw diḥtor yanına yoḥtı ceççîn diḥtor yanına para wersîn para mara yoḥıydı, cedêrdî bir katib otırımıştı bir wereqe edêrdîler yırtardılar yoḥtı êsçî wereqe mêsçî mereqe edêrdî mınca mınca parça parça edêrdîler âduw nêdi âdın yazardı. Diyêrdî özi bir diḥtor wariydı, otırırdı diḥtoraka ananı batınıydî, çarraḥ anan ne ossaydı oydu. Walla cedêrdüw diḥtoraka yanına nêwdî yoḥtı feḥîs meḥîs yen qarnuwa el wursın belüwe el wursın bîlewe diyêrdî he uzaḥtan bîlêwçî yazardı anan bir seydelye wariydı, seydelyeके men çoḥ mîtaba’a edêrdîm. Men orda butıl satardım. Qırıg butıl bibsinîn satardım orda seydelye qanşarsında sebeḥ cêlirdîler seydelye cedêrdîler cêldî mına ḥap qatardılar hawan içîne farraştan kut kut kut kut bı ḥabı ḥurda edêrdîler soramı rehêti wariydı butlakada bêwîçiydi butıl teqriben bewe diyim dört litîr su tutardı. Tutardı rehêtiyekêni tutardılar ḥabakanı, ḥabları atardılar butlaka içîne werirdîler meğsel öcîne Walla teqriben mınca qalırdı farraşakaya werêrdî diyêrdî bını çarḥala, Walla çarḥala çarḥala saf olırdı, anan bı’êzı wariydı lêwnî pırtaqalıydı, bı’êzı lêwnî bayazıydı bir şaffaf bir ḥefif bayazıydı. Anan cedêrdî ya da hesteके diyêrdî butlı war diyer yoḥ, diyêrdî diyêrdî bir butıl beme bêwîç wer bêwîç. Ee bir kîçık ossın diyêrdîm bı bestî diyêrdî bı yoḥ bir dene sen bêwîç wer, Walla bir bêwîç, bêwîceके bir ‘aneyêydi o da iççi filısaydı. Aparırdı Walla qurardı diyêrdî mîçkada zawayid bêmçî koy Walla qurardı özçî meğselle doldırırdı Walla cidêrdî orda içêrdî bir qırıp, Walla bir qırıpırdı diyêrdî iyi oldım. Bir he diyirdî cêcedêndî yatmâmışam baḥ neçe cêce yatıp tesemmüm edîb me’idêsîni tutıptı, bıda ne’ne’ıydı, soda yoḥtı soda ne’ne’tı, sodadı birbirîne qarıştırdılar bes bêwîç qırıp edêrdî. Diyêrdî isreḥet ettîm. Walla anan arwadı öziden cêlirdî arwadı yen özi yen arwadını cêtirirdî diyêrdî arwad iyi oldım isreḥet ettîm

iyidî olaştım dıhtora bı cêce öldim sebebe qeder hanawım qalmadı. Ee dedî sen adam bı cêce sen sebebe qeder yatmaduw ee nêçî mınca yisen aħşam ne yip burğıl yip, burğıl yiptî izêrinede yatıp ta‘affün ediptî. Soramı bele oldı ellî seççizde bir dıhtor cêldî İraq‘a İncılız‘ıydı. Bı iççi mıhafazaya baħardı Sıleymani‘den Erbîl‘e. Şembe eħed duşembe Erbîl‘daydı üç cün. Yo Walla iççi cün şembeyden eħed Erbîl‘daydı, bir cün cedêrdî Sıleymaniye‘ye iççi cünde Sıleymaniye‘daydı. Cüm‘e cünî cêlirdî Erbîl‘e, bı nêydî cöz dıhtoriydı. Cöz dıhtoriydı bı diyêrdî sebebe bı onı cözî ağırsaydı otırırdılar sıraydan. Baħ çim raqam birdî çim iççidî o başlardı dıhtor cêlirdî, mutercimî wariydı diyirdî çim birincîdî ordan başlardı, Walla başlardı baħardı özine diyêrdî qaħ yerrî ona cêlirdî baħardı bını yola salırdı onı istesêydî baħ neçe dene ‘ameliyat istîrî neçe dene ‘ilâcı war, ‘ilâc özine werirdî. Onı ‘ilâcı werîrî diyêrdî orda dur. Onı ‘ameliyat ossaydı aparırdı bir ger yerde durdırırdı. Bı cedêrdî bı dıhtor bı iççi cünde nağada işi wariydı ħamsı saf edêrdî. Walla bir cün dedîler Walla dıhtorın qāputı çalınıb, dıhtorın qāputı wariydı, dedî Walla dıhtorın qāputın çalıplar. Walla bir dene wariydı meşhuriydı ħêrħızlıgıçî bıda otırırdı yêwî Araplar Çüçesındeydî. Anan her ne ħadise ossaydı oda etmesêydî diyêrdî Walla filandı ādın demem Walla dedîler Walla filandı Walla cêttîler dıhtor çoħ ihtimam wermêdî qāputına bes Reıys Sıħħa wariydı bıda Reıys Sıħħa wariydı dıhtor wariydı dedî ‘eyiptî neçe bı İncılız‘dı cêlib Erbîl‘de ħızmet edîrî bının qāputını çalsınlar. Walla mewzu‘akanı werdîler şurtaya, şurta cêttî bı adāmı tuttı Walla bı adāmı tuttı Walla adāmı cêttirdîler, cêttirdîler dedîler dedî Walla men çalmışam. Dedî nêçî çalıpsan dedî Walla sâwıgımıydı. Bıda iyî qāputıydı, qāputakanı cirdim çıhtım yazıya, Walla telefon ettîler, telefon yoħıydı. tab‘an o waħıt cêttîler dıhtorı çağırdılar, cêttîler dıhtor yanına şurta cêttî, cêttîler mîtercîmeke yanına dedîler Walla dıhtorın qāputın tapmışıg, dıhtor dedî bābā men bı qāputı istēmîrem, men bı qāputı daħı cirmem qāput bı adamçın ossın. Mēn öz ħaqqımnan ħoş oldım. Qanunda öz çêfidî. Men qāputımı istēmîrem özimde waz ceçtım özinden ‘afuw edîrem özîni ke bı adāmın eger feqir olmassa mēnim qāputım çalmaz.

-f-

Ye‘ni bele bızım memleçetımızde yaşamağ çoħ zehmetıydı. Bele cörsen bı sebebehten cêlirdüw bazara bı‘êzı su satardı, sâwıg su feqir iççi peqreç êlîndeydî qar atardı içîne qış

olırdı ne satardılar süt satardılar, süt, süt satardılar bir kup süt bir ‘aneyēydı. Bir bēwıç kup süt bir ‘aneyēydı. Bı sebbehten cezērdı se‘et on bire qeder on iççıye qeder anan dibinde de pıremız warıydı neynērdı bı her ataş dibındēdı bı süt her yanardı dibinde anan hıساب ele baħ nağada edērdı palık. Bı palık debi fıraççın Һo bının yaħamağı zehmettı. Ce birde apar bını qazanı dibın pakla, ye‘ni o waħıt Һayat belēydı.

-g-

Bırda cörsen bazarda aspab bir dene aspabı ossaydı bayaz mesele men cēdırem işım var. Bir aspabım war cēdērdım Һımçı warıydı, Һımçı cēdērdım aspabakanı aparırdım Һımçı yanına diyērdım bı aspabı bılēmçı cöç ele bele, cöç ele Walla cēdērdım aparırdım bı Һımçı yanına bı aspabı cöç edērdı anan hıساب ele ke bı aspabı cöç edērdı sen Һette bı aspab qassaydı sen weçi baħardı ćanuwa ćanuw cöç olıb. Bı subıg hiç cētmēzdı. Subğaka çoħ pisiydı. Cörsen bırda bı Һımçılar waħtında ćēćım edērdiler, namazlıg edērdiler anan ‘eynen bı rençlēri warıydı qırmızı warıydı, bayaz warıydı, yāşıl warıydı, sārı warıydı bı Һımçılarım işı bı ‘ālem yēwde serērdı istiri ćēćım eççın mesele sen ćēćım eççen yo ćēćım yoħıydı Һazır alasan debi yēwde yünç alasan yen bir denēsıne weresen bılēwçı sersın bını eççın ipliç çımın bını edēr ipliç çımın debi cētırsın Һımçı yanına bını boyag eççın anan baħ ne istiri sārı, qırmızı ne new‘ ne istiri bınıçı yapar hara aparır, apar ćola yanına ćola warıydı Yahudı‘da warıydı, İsamda warıydı. Bı Ğazi‘nın babası hem ćolaydı hem Һımçıydıda, bı ćola ne yapardı, ćēćım yapardılar, dücirt, namazlıg yapardılar yoħıydı bı Һalı malı yaħıydı. Bılar işlēri belēydı. İndı cörsen mesele bazar olırdı se‘et on bir onı qassaydı se‘et on bir bire qeder çımse qalmazdı aħşam bı bazar içi Һepenci yoħıydı hiç birsının ne nacćarın ne sebzēçının ne baqqalın hiç Һepenç yoħıydı. Mesele bazar içinde ne satardılar. bı‘ēzı ün satardılar, ün, ün satardılar üç tukan warıydı. Bı ün otırırdı ün öcinde otırırdı bı ünı ebele qaldırırdı o waħıt Һuqqaydı çilo yoħıydı çilo. Mesele metır yoħıydı diyerdiler yarda Һuqqa nēydı diyerdiler Astanbol Һuqqası, çilodan zawayittırdı. Soramı ellı seççizden sora beledye cēldı bı Astanbolı, yarıdanı, yarda doqsan santimdı bele dōcı. Bēlı doqsan santimdı, metır yüz santimdı bele oldu doqsanakanı terç ettiler. Bırda Һile Һeweledērdiler. Anan waħtında da bırda Yahudı neynērdı çit satardılar çüçelerde meşele on top ombes top bēwıç top yoħ özi bilır nağada mesele qurardı binnan mıçka binnan mıçka bı cedērdı çüçelerde ēlinde diyer çit satan,

çit satan ēlīnde bir yarda wariydı. Anan cezērdī bı ‘ēzı bir yarda yen bir bıçuğ yarda, bağ nağadiya o waħıt yoħıydı ‘ezye wariydı. Uşağlar çımse yoħıydı pāntur az ‘ālem cirērdī. O muwazzafakalar, olırdı da waħıt mesele.

-h-

Erbīl’de indī mesele neçēncī āydı ee on birīncī ay yo on içincī ha on birīncī ay qassab qalmazdı Erbīl’de yoħıydı ēt yoħıydı. Herkes öz yēwīnde basma wariydı, basma edērdīler, qawırma edērdīler qassab yoħıydı. Hazaman ellī āltıda ellī yīddīde wezife mezife muwazzaf tapıldı, ğerib ğuraba tapıldı olar diyērdīler qassab “Qassabi Romi” ye’ni Romi nēdī muwazzaftandı ‘elesas muwazzaf Erbīl’de war ğerib ğuraba cēlīptī Bağdat’tan cēlīb, Çērçüç’ten cēlīb Erbīl’de ‘edet yoħıydı qassab ossın qıšta on birīncī ay on içincī ħette dōrdīncī aya qeder qassab yoħıydı. Bı qassab cēlīrdī sebeħ tukanı öcīnde otırırdı ebele bağardı. Qınara yoħıydı. Ēt mēt yoħıydı. Bes Yahudı çesērdīler. Yahudılar olar ‘ilaqā Yahudı çesērdīler. Yahudında qassabı bızım qassabmızdan ayırıydı. Olar İsamnan ēt almazdılar. Bele bīllem aħır aħırında İsam olardan alırdı. Çünke olarınkı ħaywanları çoğ deqiçıydı. Olar pak ħaywan olmasaydı iyi ħaywan olmasaydı iyi besleme olmasaydı almazdılar. Yahudı şembe cünī aş etmēzdı. Ataş etmēzdīler yēwde ataş etmēzdīler nihaiyen ħette fanusta alıştırmazdılar. Neynēydīler mesele qonşıları wariydı İsamdı cedērdīler orda aparırdılar mesele çayakanı aparırdılar orda edērdīler olar qızdırırdılar çayakanı edērdīler. çayakanı edērdī aşla özlerī bir cün tēztır aş edērdīler. Aşakanıda aparırdılar İsamcīle özlērçī qızdırırdılar cētīrdīler yērdīler o cünī bılar yēwīnde ataş yoħıydı nihaiyen ne sebeħ ne ğünorta ne aħşam cēcede fanusta yoħıydı. Bı bele bīlīm onıncı ayda bir ‘edetlerī wariydı diyērdīler “Kepre Şine” ke bılar cidērdīler herkes ħēwīşinde oların Yahudıların waz’ı iyıydı. Damları da iyıydı, damlarıda bēwıçıydı bılar neynēydīler ħēwışte sen cōrmēmıştūw bir waħıt çerpeye wariydı ağaçtan yapardılar bēwıçıydı. Mesele üç tene dōrt tene izērīnde yatardı olar bıyı ħēwışte qurardılar. Bıyı ħamsı bezēdīrdīler. Bı diyērdīler anan ağaçtan bağ o waħıt anan ne wariymış bezēdīrdīler ye’ni illa Subħanalla o cünī bılar “Kepre Şine” illa debi yağış yağaydı. İlla her yağardı. İndīde yādımda qalmıyptı ne cünī eder. İlla eger illa İndīde yağar. Bes bızım yādmızda qalmıyıb. ‘eynen cün ‘eynen se’et bir ferq az ferq

war üç se‘et dört se‘et bir yārım cün bes her yağar. Olar diyērdiler “Kepre Şine” bīrda ‘ālem ebele yaşardı. Bīzīm memleçētmīzde.

-i-

Ayağqabı yapardılar bī Qensērī içinde bī ayağqapı yapanlar hamsı Yahudıydı. Neynerdiler bılar cedērdiler ayağ neçe yapardılar ēşçī taya seyerēnīn yohtı, ēşçī taya cētīrdiler çesērdiler edērdiler dib, yuħarısı şeyıydī dērıydī, dibide lastıqıydī, tayaydı. Bī ‘ālem neçe il bī haldan aparırdı başa, soramı bele oldı Musıl’dan ayağqabı cēlırdī Erbīl’e, Alla ‘af eççīn ellīde men ellīde yādıma cēllī usta ‘Abdırraħman qondıraçı warıydı Erbīl’de Alla ‘af eççīn, bī usta ‘Abdırraħman bir oğlı warıydı ādı uşağları çoħıydı Kamal’ıydı, bir oğlıda Ćabbar’ıydı, bılar Seyid ‘Aziz’in ħanı öcīnde tukanları ordaydı. Bī usta ‘Abdırraħman bir fes sidara başına qurardı, bī ayağqabı yapardı, mesele neçe yapardı, sen cidērdüw ayağıwa baħardı, ayağıwa cöre ne istīsen yārım bīlēwçī tasmimakanı yapardı, o waħıt usta ‘Abdırraħman mesele men cedērdīm nenem mēnī aparırdı bının yanına eççīn şēcīrt, mēnīm işīm nēydī orda yaz cünī bīlēmçī bir taħım qurardı ora bir yelpīze etmīştī, teqriben yelpīzeke bir metīr olır. Bir ip özīne wurmıştı. Men orda otırırdım men debi bī ipi çēçīm, çēçīm ustama yēl wursın, eee anan baħ bī i’ta bir il iççī il mēnīm işīm waćībīm ħette bir ġer uşağ cēlırdī, men bī sına‘atı öcrēnīm. Men iççī il debi usta ‘Abdırraħman’ın yaz cünī dört ay beş ay men bını bī şeyi çēçīm, bī yelpīzēnī, bissen necēdī yelpīzeke, yelpīzeke özī baħ bele bēwīç şeyıdī şeye bağlardı bir ġırgırası warıydı, ġırgıra o ġırgıra izērīnde yērīrdī, weçī bele cēlırdī şor edērdī dönerdī ora, bī ustaya yēl wurrı, yēl wurrı.

-j-

Bī bīlēwçī baħıs edīm ħallaqların Erbīl’de iççī ħallaq warıydı üç ħallaq, ħallaq warıydı usta bī nēdī bī sen sele İbaw’ın babası bılar Mıstaf’ıydı, İbaw’ın, İbaw’ıydı, Emin’dī, Emin bılar üç ħallaqıydılar, bıların tukanı öcīnde usta Emin’in bir meçīne warıydı, bī musı neynērdī bī ustıranı her kere aparırdı otırırdı bī meçīneye wırdı soramı qayışa wırdı o waħıt baş meçīne yok sıfırıydı ħammı ustıraynanydı. Soramı bir mecmu‘e

hallaq tapıldı. Niştiman Bazarı öcünde bir hediye wariydi orda, hediyeke teqriben ya arhası qabırıstaniydi bir diwar etmişiler bir beş altı dene hallağıydılar otırırdılar bir tençe qurmuştilar tençe, tençe qurmuştilar bı 'ālem celen, çöyden celen neynērdiler bılar taraş edērdiler. Bı adāmi cedērdiler bir sābun wariydi, sābunaka Erbīl'de yapılırdı sābunaka bele bēwīciydi, anan sābuna ne qurardılar Erbīl'de iççi yēw wariydi sābun edērdi. Bir yēw Salıh sābun, her içsi Salıh'ıydı. Salıh sābunçı Sa'dunawadaydı, biride Ta'cildēydi. Bilmem bir new' sābun yapardılar pırtaqal mırtaqal qurardılar içine 'elesas qohsı cēssin, eee piden de yapardılar. Anan bı cedērdi bı adam otırırdı, bının başını yaş edērdiler, bı sābunı başına wurardılar başı pisiydi hāmmı qirejiydi. Anan cōrsen hette bı adamı taraş edērdi on yerde çesērdi bı çül başın bāşı hāmmı olardı herite bı qan ahardı diyērdi birşey yohtı birşey yohtı soramı bir şeb wariydi şeb bı şebten bının başı ta'qim edērdi, şebekede limonduzı çimniydi bes limonduzı dōciliydi bir maddaydı 'eyni tizab çimniydi çoht pisiydi cedērdi bının başına wurardı bı yara çesmiyipti bının başı tüçü altı ayıdı başını yaşamıyib. Eee bıda bı sāwıg sudan bı baş bele imşağ olmaz. Anan bı ustırakada iyi ustıra dōciliydi, cedērdi he bele edērdi, bir şeyi wariydi beledērdi, beledērdi, beledērdi iççi kere üç kere başına wurardı ustırakada yērimēzdi, anan bir taraş bir se'et sürērdi, bir se'et sürērdi Walla soramı, bılar qaldılar, bılar düştiler bazara, bazarda tatawir ettiler, 'eynen bıların ustaları itiriydi ke āhırında biterdi meselen men şēcirdem bir qab mēnim ēlime werirdi men atardım boynına adamakānın bir qapta abırasına atardı bıkere weçi taraş etti başın yaardı, anan bele edērdi bının üz cōzine sābun wurardı, cōrsen bı'ez kere adamın nefēsı qalmazdı, nefēsı qalmazdı bir ahsırardı, bı sābun bı hāmmı şey düşerdı yere, onda 'ālem feqirdi demirdi cēdim özim başım yēwde yahtıyım bele dōci anan bı'ez kere burnı tutulırdı nefēsı qalmazdı ahsırardı ke ahsırardı bı hāmmı şey bozilırdı.

-k-

Anan indı cōrsen hāmmı bı Mıstaf'ın indide yādıma cēllı Taq'a qanşarsındaydı onun bes onun lōkızı wariydi, o bir tukan hamsı fanusıydı, lōkızde mew'idı wariydi, lōkız yārim se'et, he minca yandırirdılar, yēwlerde de radyo yohtıydı, hazaman radyo tapıldı ellı āltıda ellı beşte radyo tapıldı oda radyo tapıldı pātriden işlerdi. Yaş pātri seyerēnin yohtı oda hāmmı 'ālem edebilmēzdi. Ha cedērdi mesele bı pātri iççi pātri istiri iççi pātri

alāydı, birinî apardı şehîn edērdı, Maħmud Hılmi'nin tukanı warıydı, İndi Bāgi Şār harda onın yanında Maħmud Hılmi'nin tukanı ordaydı, olar pātri şehîn edērdiler. Bir ħambal sebeħı bı birinî aparırdı birinî cētirirdi oda radyoyaka mew'idı warıydı, aħşamlar se'et beşte açılırdı. Bı çüçede onı yāħun ossaydı cedērdi otırırdı radyonaka bir on deqqe oda radyonakamı qapadırdı, cewlıne celmēzdı pātriyeke serf ossın, İndi pātri eger zawayid qassaydı, pātriyeke oda olırdı. Ha walla İndi çüçelerde kārabā yoħıydı. Aminca 'ālem feqiriydı, aħşamnan aħşama kārabā warıydı çüçelerde yēw warıydı 'elektirikeke qapsı öcındēydı cür'etı yoħıydı ceççin bir çatal eççin bir kārabā aparsın yēwe etmēzdı, çalmazdı ħerħızlıg etmēzdı ħaħ, 'ālem bilmēzdı ħerħızlıg eççin, ceççin İndi bir çatal eççin kārabā yēwı öcındēydı. O waħıt kārabāyaka İndi diyerler AC o waħıt kārabā nēydı DC'iydı bissen, soramı kārabā bir bele oldı tatawır etti ellı seççiz de ellı doqqızda bir kārabā cēldı Dokannan cēldı, anan birda radyon cēldı, debi diyeg kākā men radyo istirem ACDC, o waħıt radyo warıydı bes DC'iydı, ke men DC ālim kārabā olıptı AC, eee bele dōcı debi cēdim indı adamnan ittifaq edim kākā men minı aparram yēwe, eger ACDC olmadı cētirrem diyērdı tamam apar ACDC olmadı cēti.

Metin 6:

Anlatan: Abdülkerim Nadir Kerim

Doğum Tarihi: 1943

Öğrenim Durumu: Ortaokul Mezunu

Mesleği: Terzi

Konu: Evlenme, Kurban Bayramı

Derleme Yeri: Kendi Dükkanı / Kayseri Çarşısı – Erbil

-a-

Arwad almağ ewwel 'edet belēydı mesele yence warıydı, 'ayilēni bütün mesele tanırdı, 'ayilede ona onı tanırdı we i'timad ederlērdı birbirlēri izērine, eee ona mesele istesēydiler sımırlasınlar qız tapmağcı ona sımırlardılar, o çımsede çi öz ħısım aqrabasını istērdı çi assın mesele qardaşı qızıdı, baççı qızıdı bir aqrabasını, olardan da mesele bir denesini qurıptı başı āltına seçipti oğlanın waħtı cēldiği billi diyērdı oğlim işte filanın qızını istirig bilēwçin tertib edēğin, bı sefer o waħıt utanmağ warıydı mesele

insan ne neneye ne babaya dıneбіlmēzdi desın walla istēmırem diyērdı mene arwad istēmırem bılmırem ne bı şeylerden bı babatlardan selēşirdı. Meselen muhim ke iqna‘ oldıgı billı arwad almāgı bı adaqlısın cōrmēzdi arwadı cōrmēzdi, eee bı sefer arwad cedērdı, arwad diyērdı danışım erçēcıme, qardaşına mesele, bı bele ‘urf ‘edettı mesele he, eee onnan sora çı şey olırdı cūwabına cēdērdiler baba cēlın öce o waht ananı yohtıdı iççi yüz mısqal altun yen üç yüz mısqal yen bir beş yüz mısqal yen bılmırem ne. O waht he i‘tiyadi bir neçe şey mısqal altun qurulırdı. Eee onnan sora altun aparmağ bir tahtım yen dılmıç olırdı yen bele boyunbağ warıydı, noht noht şey, indiki çımınler dēcıldı mesele çı bı ‘ālem bı tehtır allı werrı filan edırı, bıları nişan aparırdılar ellerıne bı kerwen ger def‘eçın cederdiler selēşirdiler meselen nağada para cētırēğın yol diyērdiler bılēsıne yol nağada cētırēğın eee aspab ne istsız ne istēmısız yohtıdı cēlın çıhsın bazara ceççın cēssın istēdıgı şeylerı assın batatan bı bele şeyler yohtıdı nihaiyen he olmazıydı ne şey tayfası qız tayfası razı olırdı qız çıhartmağa ne de o bir çüreçēn tayfası çıhardırdı öznı çıhartmazdı yohtıdı bele şey. Fe bı şeyler bı marasimler bitennen sora, işte aspab tıçılırdı werırdiler o waht şeyine cōre hayyatına cōre dērzısıne werırdiler, dērzısı arwadın aspabını şey edērdı. tabı i‘ bı masafada cēlib cetmēğ he olırdı eee bız filan waht istırtıg qawızıağın olar diyērdiler bızere tahtır elēwın aspabı qalıptı aspabı bitmiyiptı bılmırem ne, di hette olaşırdı o hadda çı işte hazır olıptı ke-ennehu çüreçēnde cēlını cōrmeğ hiç yohtı. Cēlinde çüreçēni cōrmiyiptı. Allahumma ye‘ni eger babadan cızlı yen qardaştan cızlı yen neneden cızlı, tukan sehtēbı ise mesele bılēsın bir baçlıgı yen bir çımsēsı eger cētırıipse onnan şık aparmam ye‘ni belēdı yen bele dēcı, eger cēlırsew cōrırse mesele adamın baççı çı bı adaqlısıdı. O da çoht ye‘ni az bı şeydı, olur ye olmazdı. Eee onnan sora bı şeyler bitennen sora indiki çımın dēcılıydı, ‘aqıd yapılsın we mallaydanda bı tasma qantar mabı cēlının, çüreçēnın tayfasınnan o tayfa otırsın bele şey yohtıdı. Cedērdüw ‘erize werırdüw nüfusın werıptı mesele qāzı mew‘id qurardı. O waht işte ‘edet belēyıdı duşembeyden ‘ēlı bı masailer olırdı. ‘ēlı ossaydı ‘ēlı cünı bele duşemnen başlardılar bı ‘aqıd maqıd yapmağa bı mı‘ameleler yapmağa. Onnan sora bı şey her yohtıdı. Bı qan man fehsı bele filan bele şeyler yohtıdı. Duşemde de ‘aynı warıydı. Hesbel usul şembeden bele başlardılar mı‘ameleye qāzı cēlırdı yēwe. Yēwde qızın hesap usul ifadasını alırdı. Amma ifada necēyı çüreçēn her cōrmırı öznı bir bele haht qırıplar mesele bir perde edērdiler. Perdēnın bı terēfınde qāzıydı, çüreçēndı, çüreçēn o zaman cetmesēyđı edebılırdı bir denēni weçil eççın. Qāzı qabul ederdı. Bı

sefer qāzı hesbel usul ye'ni şeri'e izêrine sorardı, qızım sen filanın qızısın işte filanda, oğlın filanın şeyine çabınuw razısın razı dēcısın, 'eyni diyērdi razıyam. Teqriben indiki çimın ye 'eyni oğlanında ifadasını alırdı filanın qızı filan razısın bēli onnan sora mēwlid olinırdı cēce mēwlidi ālem arhadaş marhadaşlarını şey edērdi. Aħşamının o yaħun çimseler, diyērdiler aħşam bizde yemēguwız bizim yemizdēdi. Eee yemeğ yennen sora bı sefer, bir mecmu'e warıydı bı Haç Abdulla Alla 'af eççin dēf zenciydı. O waħıt eee bir neçe mallaydı. Celirdiler qur'an oħırdılar bir neçe fasıl şeyekede bitērdi. Eee mēwlitte bitērdi. Mēwlitten sora bı sefer özlerine düşērdiler bı'ez şeyler yapsınlar bele he waħıt ceçirtmēğçi, iççi miççi yoħ hamı 'ālem o waħıt mesele her 'ayileye yabanıydı mesele iççi miççi qedimen qedim her warıydı. Bes be'ez 'ayile mesele yapmazdı be'ēzı yapardı. Eee bı teħir oyun qurardılar birbirlērinı bir bele ifrirlen un üz cözlērine bilmem ne bir cölmeğ olırdı, bir su'bet olırdı ye'ni o cēcēsi hoşlıktan mesele insan mırtaħlıktan ceçirirdi, yeridirdi, olırdı sebbeh sebbehde oldıği billi işte çüreçēnin tayfası, çüreçēnin taraşçısı çimdı, hallāqı o cēlirdi çüreçēncile, celirdi ananı dam waħtı olsaydı dama çıhardılar, çüreçēni şey etmeğe taraş maraş etmeğe, onıyan onın haşiyēsi mesele arhadaşdı yen hısımdı yen aqrabası bir çimse orda, olarda ha 'eynen onın şeyiden taraş olırdılar. Ha taraştan sora işte bele içindiden sora, cēdērdiler cēlin cetirirdiler, eger yaħun olsaydı cēlini ayağtan cetirirdiler. Uzaħta ossaydı çüreçēnin arhadaşları her birsı bir turumbel tutardı cēdērdiler cēlinin yēwi işte tanıyan war, turumbel turumbel ardınca o horın wurmağ bele filan oyanbıyan cēdērdiler cēlini qurardılar turumbel içine, cēlennende baba ossaydı, özi 'edet belēydi bele öce binerdı, cēlinde arhaya, he cēlini cetirirdiler. Şeyde bilēsiyden amma yoħıydı nene ceççin bēsiyden bir bācı mācı bir bele filan şeyler he ye'ni nene daimen ta'zim edērdiler nene ye'ni ihtiram ederdiler qayinnene ke-ennihu ediri cēlinin şeyi. Cēlini cetirirdiler cētiren asnasında bir üççēç yere çıhardılar, amma para hurda para buzıplar o waħıt mesele fıls warıydı 'ane warıydı on fılsılg warıydı, çimse dirhem mırhem bele şey etmēziydi, anan bir elyaylığ içinde biraz toħımdı qarpız toħımıydı qabağ toħımıdı, diyēğin gulabarojadı, noħıttı bıları hamısını paraynan barabar cēlin içēri cirmeden qapıdan içēri cirmeden, hēwış qapsı yoħ, ğurfē qapsı, damnan töçerdiler cēlinin başına, bı sefer atrafında oldıği uşağlar, hamısı o onın izêrine düşērdi, o bınnın izêrine düşērdi, yığıştırırdılar baħardılar hamısı fılsı. İşte bı tuspı onnan sora bir ğer ye'ni o waħıt 'edet warıydı hoş 'edētiydi o da mesele çüreçēnin arhadaşı bele yaħun arhadaşı birinci cüni ğünortanı de'wet edērdi

yewîne, içincî cünî bir ger arhadası, üçüncî cünî bir ger arhadası, we hakede asta asta iş bele şey olırdı sâwıg olırdı bîtêrdî he bî şeye nîsbet arwad almağa nîsbet.

-b-

Qurban bayramında mewzu'ın bîlêwçı bahıs edēyim. Tabi'i qurban bayramını daha fazla insan istiqbal edêrdî. Onnan ötillî çi bêwîç bir bayramdı mesele eee Ramazan Bayramı teqriben hağ aspab maspapta bele şeylerde şey etmêzdî diyêdiler yemeğ bayramıdı bî bayram Ramazanın diyêrdiler ottız cün sen oriçcan indî bayram eççen yemeğ bayramıdı, fe aspab maspab uşağ muşağ bele her şey edêrdî, amma bêwîçler mühtem dēcîlîydiler aspablarını dēyiştirsinler, yapsınlar filan etsinler. Amma sünnet mucibiyle bir şey olırdı yencî ciresen eqellehü bir çölmêç, o çimse çi ribât bağıyan olırdı, bir ribât mesele bağlasın, haşâ mesele bir cüt ayağqabı bir ramazançı mesele, bes qurban bayramıçı daha fazla 'âlem özini hazırlardı, aspab yapmâğçı, aspab tîçmêğçı fe fazla şeye qağardı. Bınada qarşı işte qurban bayramı çi bêwîç mesele bir bayramdı bî mınasebeden ötillî çi haywan çesmeğe war. Eee onda da haywan çesmeğ mesele o zaman çi men direm hammı 'âlemın imkâniyetinde yoğıydı çessinler. O çimseler çesêrdiler çi imkâniyetleri war. O da bir bayram mesele çessêydiler, şert dēcildî hammı bayram çessinler. Adam wariydı hammı bayram çesêrdî amma adam wariydı mesele hayatında bir def'e weyağud iççi def'e, o da işte bir sünnettî ke-ennehu, sünne müekkedêdî ke şeyi edêrdî çesêrdî. Amma istiqbalı işte daha fazla işte sebbeh hesebîl usul namaza cetmeğ wariydı, hutbaya qulağ asmağ, hutbadan sora, qağardı herkese şeyinen tanıyannan tanımyannan şey edêrdî, ne diyêrdiler toqalaşardı diyêğın, bız bele diyêrdîğ. Mısafağa etmeğ, mısafağa edêrdî onnan sora çığardı cêlirdiler yêwde, yêwde herkêsın mesele 'ayilêsî bayramlaşardı, bayramu mıbarak ossın, işte cüwabın wersen, oğlanlar kızlar cêlirdiler el öpmeğe mesele êlûw öpirdiler 'eyni wağıtta baba da mesele kızlarını öpiri öperler, oğlanlarını öperdiler. Eee onnan sora yemeğ hazır olıptı, yemeğ sebbeh yemêğî mesele 'âdeten he birinçten bir iççi şorbadı, êt mêt izêrinde ama be'êzî çohlîğ 'edet etmişiydî mesele 'eleşiş hez edêrdî bilmünasebe, 'eleşiş êtî alırdı, 'eleşiş anan satardılar bazarda çoh meydanda, bî münasebe bayram münasebetiyle 'eleşiş çoh cêllî qaz cêtiriller mesele insan istêdîğî şeyi mesele 'eleşiş weyağud qâzdı, ama çohlîğ 'eleşiş alırdı 'âlem, 'eleşiş êtinen barabar, onnan sora 'umrına cöre çimse

mesele mēnīm özīm diyēğın babam bız çıhmazdığ yazıya, ona qarşı mesele mēnīm dayılarım cēlirdi eee ‘āmıların uşağları cēlirdiler babam yanına, babamda bēwıç qardaşıydı mesele, üç qardaşymışlar, iççi denesi özinden ewwel cēçinib üçinci qalmışydı hette bızım iççi ‘āmım uşağları bızım yēmızde olırdılar ye‘ni babaları cēçennen sora uşağıydılar babalar ceçindi fe mēnīm babam tebenni etti bilelērini, anan bele yaşlı çimseler çıhmazıydılar yazıya otırırdılar yanına celenler mesele bayramlaşmağa, onnan sora bēwıçler yoğ mesele baba yoğ bes oğlının uşağları ‘eynen reddi ziyare, cedērdiler olarda ‘eynen şeye bayramlaşmağa ama bir ger şey diyeyim bewe, bı kıkık uşağlar mesele ke bız uşağıydı daimen cōzmız bayramlığtaydı, he bayramlığ mesele babamız werirdi, dayımızdan da alağın yen dayzamız uşağlardan alağın yen bēwıç qardaşlardan bıalardan alağın bı paraları hamsın topladığ cedērdiğ şey lellüç wariydı, bele ‘ammeten ‘umum lellüç dibine cidērdiğ çoğ qalabalığ olırdı. O lellüç dibi , lellüç dibinde de bı ‘Allāwı wariydı minērdüw bilēwı dolantırırdı bilēwı, lellüç wariydı lellüci bele aparırdılar qeyyim, eee onnan sora bı lellüç cēlib cetmēgiyenen şey diyērdiler beste diyērdiler, o lellüce qarşı bızere parawa cōre belērdiler cēlirdi cedirdi bilēwı ēndirirdiler, eee onnan sora iççi şey wariydı bı ziyaret yerı ‘Abdulaziz’den, Şeh Gezne diyērdiler, onada pas wariydı, çağırdılar Şeh Gezne Şeh Gezne ‘ālem işte bağ nağadāysa o wağıt parasına cōre yadımda qalmıyıp paranı werērdüw minērdüw pastan anan Şeh Gezne oldıysa ‘Abdulaziz oldıysa bilēwı aparırdı he bızere enērdüw aşşağıya beş on deqqe olırdı olmazıydı bı kerwen diyērdi yalla döniriğ “degereynewe herkese babe sıwarbiytın” eee birde bilēwı ‘eynen cētirdi harda minipsen birde orda ēndirirdi bilēwı, eee günorta olırdı, günorta wağtıdı yēwe cettiğimiz billi, hiçbir şey qalmazıydı mesele bı sefer içinçi cünçi cōzi yolda ossın para wersınler bewe birde cet lellüç dibine, üçinci cünçi wehakede işte bı teğirıydı he belēydi parada azıydı, ha walla he bı teğirıydı.

Metin 7:**Anlatan: İnkrem Abdülaziz Mustafa (Hacı İnkrem Bezzaz)****Doğum Tarihi: 1936****Öğrenim Durumu: Okur Yazar Değil****Mesleği: Bezzaz (Manifaturacı)****Konu: Evlenme****Derleme Yeri: Kendi Dükkanı / Kayseri Çarşısı-Erbil**

Debi ‘ımrı olaydı icırmı beş il icırmı beşten fazla, ilā ottız, ottız iççıye qeder we fazla wariydı ye‘ni onda, arwad cētirmeğ, oğlan. Bıkere nene cedērdı yenceye diyērdı, Yenceye diyērdı bilēmızçı bir qız tapkınan oğlımızçı. O da cezērdı diyērdı, cēlırdı nenēsı yanına diyēdı walla bilēwçı bir qız tapmışığ filan adāmin, cedērdiler qızakaya talab edērdiler, diyērdiler cēlmışığ qızuwçı eger becensēydiler diyērdiler iççı cün sora cēlın cūwabıçı. ‘Aqıl becensēydiler özın werırdiler, becenmesēydiler diyērdiler qısmet olmādı. Eger becensēydilerde diyērdiler baba bız ne istısız bēwızçı cetırēğ diyērdı bığada altun bığada para bıları cētırın, bıları aparannan sora, çabın çasılırdı. Çabınçı diyērdiler qāzı cēlırdı yēwe bir perde qurardılar qız bı yanda oğlan bı yanda cōrmēzdiler birbirlērını diyērdı qızım sen razısan mına werēğın bilēwı çabınıw çesēğ dınmāzdı bir kere iççı üçıncıde razı olurdı. Çābın çesērdiler, onnan sora bıkere çahaz aparırdılar oğlanın qızcile, qızcilde özlērkın qurardı ortaya, ‘ālēmı çağırıldılar cēlın bağın bı oğlanın çahazı bıda qızın çahazı, ‘ālem bağannan sora hamsını yığıştırıldılar bıkere ‘ālem cēlırdı hambal cēlırdı, örticekelērı hambal belıne alırdı ‘ālemde sebet cētırdiler qurardılar sebet nēsı war yoğ şüşewat her bir şey war olsa sebet qurardılar çuqur sebet wariydı, ‘ālem qaldırırđı cedērdiler aparırdılar bıkere oğlancile, çüreçēncile bıkere mēwlid çı qalırdı, mēwlıde bıkere ‘āleme sımarlardılar baba cüm‘e cēcēsı yen duşembe cēcēsı mēwlıdımız war yēwde ewwel yēwde edērdiler mēwlıd, ‘ālem cedērdı yēwe dam wağtı olsaydı damda edērdiler, qış olsaydı içerde edērdiler mēwlıdı yēwde, ııı sebbēhı bıkere de‘wet olurdı arhadaşlar hısım hamama, cēlın hamama diyērdiler, cedērdiler çüreçēnnen hamama, hamamda hem yağānırdılar hem berber celırdı hamam içinde bilelērını taraş edērdı, bıkere ordan bēle cedērdiler oğlancile, çüreçēncile yemeğ edērdiler aş edērdiler, yemeğ yennen sora ağşama qeder orda olırdılar ağşam cedērdiler cēlın cētırdiler, cēlın celennen sora, sebbeğ çüreçēn çēştı edērdiler. Anan yen oğlancılı edērdı yen hısım

‘aqraba ya ‘āmıları çüreçēn çēştı edērdīler. Üçüncü cünü çerezat bıkere qızcılı çerez, çerezat aparırdılar çükletten çüreçēncile, ‘ālem hem cedērdīler cene ordada yerdīler çay içerdīler, bıkere yiddı olurdı. Yıddıncı cünü, yiddı olurdı, yiddide haḥ para aparırdı. Meselen herkes öžine cöre para werırdı, iççi dinar, bir dinar, üç dinar, yārım dinar yığıştırırdılar, onnan sora bir fetre sora, bı yiddide bittı, bıkere cēlırdīler bir müdde sora qayınbabacile, de‘wet olurdılar, qayınbaba de‘wet edērdı bilelērini bi-i‘tibar ‘ilaqāt ossın cēlib cetmeğlērı ossın, bir fetre sora bıkere oğlancılı, çüreçēncılı qayınbabacılıni, qayınnecılıni de‘wet edērdīler, ḥette celmeğ cétmeğlērı ossın ta‘arıfları fazla ossın.

Ek 2: SÖZLÜK

- -

- ‘**afuw**: Af, Bağışlama
‘**aqıd**: Akit, Sözleşme
‘**aqide**: İnanç
‘**ālem**: Halk, Herkes
‘**āmı**: Amca
‘**ammeten**: Umumi olarak, Herkese ait olarak, Genel tarzda
‘**amut**: Elektrik direği
‘**ane**: Eskiden Irak’ta kullanılan madeni para birimi
‘**āsı**: Sıkışma, Tıkanma, Mahsur kalma
‘**atıf**: Şefkat, Merhamet
‘**attar**: Aktar
‘**ayile**: aile
‘**ēcız olmağ**: 1) Darılmak, 2) Üzülme
‘**edet**: Âdet, Görenek
‘**eqıl**: Akıl
‘**elesēs**: Hani, Öyle olması gerekiyordu
‘**eleşiş**: Hindi
‘**ēlī**: Perşembe günü
‘**emele**: Amele, Gündelikle çalışan işçi, İnşaat işçisi, İşçi
‘**ereb** ~ ‘**erep**: Arap
‘**eríc**: Bir çeşit çocuk tatlısı, Mesir macunu benzeri ürün
‘**erize**: Arzuhâl, Dilekçe
‘**esçēr**: asker
‘**eynen**: Aynen
‘**ezye**: Bir çeşit kadın elbisesi (giysisi)
‘**işşa namazı**: Yatsı namazı
‘**ımır** ~ ‘**ümır**: Ömür
‘**işşā** ~ ‘**aşşā**: Yatsı vakti
‘**ilać**: İlaç

- ‘**iraq**: Irak
‘**ilaqa**: İlişki, Bağlantı
‘**ilaqāt**: İlişki, Bağlantı
‘**imāra**: Apartman, Bina
‘**umum**: Umumi olmak, Bütün, Hepsi, Herkes
‘**urf**: Görenek, Âdet
‘**usman**: Osman

-A-

- Abı**: Bu
Adahlı: Nişanlı
Afkar: Efkâr, Düşünceler, Fikirler
Ahac: Toprak harcı
Aḥwāl: Haller, Vaziyetler, Durumlar
Āhır: Ahir, Son
Aḥsırmağ: Aksırmak, Hapşırmak
Aḥşam: Akşam
Aqdemtîr: Daha eski
Aqraba: Akraba
Alla: Allah
Allahumma: İhtimal, Olasılık
Alıştırmağ: Yakmak, Ateşe vermek, Tutuşturmak
Alma: Elma
Amma: Ama
Anan: Öylece, Böylece
Aparmağ: Götmek, Alıp götürmek
Arbil Ulā: Okul adı
Arwad ~ Arwat: Kadın, Karı, Eş
Arwad almağ: Evlenmek
Arwad Cētirmeğ: Evlenmek
Āsār: Tarihi eser

Asli: Orijinal, Hakiki, Gerçek, Asıl, Hilesiz
Aspab ~ Aspap: Elbise, Giysi, Giyim kuşam
Asta: Âheste, Yavaş
Astanbol: İstanbul
Aşşaga: Aşağa
Awadan : Gelişme, İmar, Büyüme, Kalkınma
Ayağ yalın: Yalın ayak

-B-

Ba'quba: Irak'ın güneyinde yer alan illerinden biri
Babat: 1) Konu, Mevzu, Bahis, 2) Çeşit, Cins
Bācı: Bacı, Kız kardeş
Baclıg: Kız arkadaşı
Badamlı: Badem şekeri
Bahıs etmeğ: Söz etmek, Anlatmak, Üzerinde konuşulan şey
Bahmağ: Bakmak
Barabar: Berâber
Batatan: Katiyen, Asla, Kesin olarak, Hiçbir zaman
Bātini: İç, İçe ait olan, Dahili
Bāwıl: Okul çantası, Öğrenci çantası, Büyük çanta
Bawha: Böyle
Bayıncan: Patlıcan
Bayramlıg: Bayramlık, Bayramlarda verilen armağan, Bayramlarda çocuklara verilen para.
Bazar: Pazar, Çarşı
Be'ez ~ Bı'ez.: Bazı
Becenmeğ: Beğenmek
Bedil: Bir şeyin karşılığı
Beledye: Belediye
Bele: Böyle
Bëlemeğ: Belemek, Salıncak sallamak, Sallamak, Beşik sallamak
Bēlî: 1) Evet, Efendim, 2) Seslenme edatı

Bellü 'e: Musluk

Benć ~ Benć: Anestezi, Uyuřturma

Berit: Posta

Bes: Sadece, Yalnızca, Yeter, Fakat

Bève: Sana

Bêwıç ~ Bêwıç: Büyük

Bezenmeğ: Süslenmek

Bezzaz: Manifaturacı

Bı: Bu

Bıçuğ: Buçuk

Bığada: Bu kadar

Bıkere: Bu kez, Bu defa

Bı kerwen: Bu defa, Bu kere, Bu sefer, Bu kez

Bı sefer: Bu sefer, Bu defa, Bu kere

Bılok: Briket

Bılelérinı: Onları

Bılemışçı: Bizim için

Bırez: Biraz

Bıřınć ~ Bıřınć: Piriń

Bı yan: Bu yön , Bu taraf

Bızure: Biraz, Azıcık, Birazcık, Çok az, Pek az

Bıbsi: Pepsi

Bi-i tıbar: Ehemmiyet vermek, Hürmet, Riâyet ve hatır saymak, Saygı gösterme, Önem verme

Boynbağ: Boyunbağı, Boyun takıları, Boyuna takılan takı, Gerdanlık

Börç: Şapka, Takke, Başlık, Kûlah

Burğul: Bulgur

Butıl ing.: Şişe, Pet şişe

-C-**Cèce:** Gece**Cèçinmeğ:** 1) Ölmek, Vefat etmek, Hayatını kaybetmek, 2) Geçim**Cèldiği billi:** Geldiği zaman**Celmeğ:** Gelmek**Cene:** Gene, Yine**Cētirmeğ:** Getirmek**Cètmeğ:** Gitmek**Cezmeğ:** Gezmek**Cirmeğ:** Girmek**Cöç:** Mavi, Gök mavisi**Cöre:** Göre**Cücermeğ:** Göğermek, Yeşermek.**Cülle:** Mermi**Cün:** Gün**Cünye:** Çuval**-C-****Ćahaz:** Çeyiz**Ćamadānı:** Poşu, Puşi.**Ćamı´:** Cami**Ćami´a:** Üniversite**Ćanaza:** Cenâze**Ćèçim:** Pike, Bir çeşit üst örtüsü**Ćedde:** Cadde**Ćenćer:** Harman dövme makinesi**Ćeres wırınmağ:** Zil çalmak**Ćoga:** Ark, Harık, Küçük su yolu, Su yolu**Ćunub:** Güney.**Ćüm´e:** Cuma günü**Ćümlèçı:** Toptancı**Ćüt:** Çift

Ćüwab ~ Ćewab: Cevap

-Ć-

Ćābın Ćesmeĝ: Nikāh kıymak, Nişanlanmak

Ćeĉĉüć: Ćekiĉ

Ćēf: 1) Kef, Köpük, 2) Keyif

Ćēfīn: Kefen

Ćēšt: Yemek, Sabah kahvaltısı

Ći: Ki

Ćīlīć: Anahtar

Ćilo: Kilo

Ćīmse: Kimse

Ćölmēć ~ Ćöynēć: Gömlek

Ćömīr: Kömür

Ćöy: Köy

Ćuqur: Ćukur

Ćüće: Sokak

Ćül başı: Zavallı

Ćülīnć: Külünk, Taşları, kayaları parçalamakta kullanılan sivri kazma

Ćüp: Küp, Su küpü, Ćömlek

Ćüre: Ćamurdan yapılmıř bir tür ocak

Ćüreĉēn: Damat

Ćürt: Kürt

-Ć-

Ćakāt: Ceket

Ćār : Dört

Ćatal: Kaçak elektrik kullanma

Ćemne: Süzgeĉ, Filtre

Ćerezat: Ćerez, Kuru yemiř

Ćerhelemeĝ: Ćalkalamak

Ćöl höl: Sahra, Issız yer.

Çöllig: Çöl, Sahra

Çöp: Çöp, Saman inceliğinde herhangi bir sap.

Çüklet: Bayram şekeri

Çünke: Çünkü

-D-

Dabança ~ Damança: Tabanca

Dam: Dam, Ev, Çatı, Evin çatısı

Dāmıcı: Damla, Damcı

Daimen: Daima, Her vakit

Dayza: Teyze

Debbehana: Tabakhane

Debi: Olur

Def'e ~ De'fe: Defa, Kez, Kere

Deqiq: Titiz, Hassas, Dikkatli, Düzenli işleyen, Yanlış yapmamaya özen gösteren

Dene: Tane

Derbeder : Dağınık, Perişan, Sürülmüş, Kaldığı yerden uzaklaştırılmış kimse

Dēri: Deri

Dērzî: Terzi

Dewer: Davar, İnek, Öküz, Katır ve eşeğe verilen ortak isim.

Dēyıştirmeğ: Değiştirmek

Dıhtor: Doktor

Dİlmîc ~ Dİlmîç: Bilezik, Altın bilezik

DİNmeğ: Konuşmak, Söylemek, Sesi çıkmak, Birşey söylemek

Dırem ~ Dırhem: Eski Irak para birimi

Dinar: Irak'ta kullanılan para birimi

Dışdaşa ~ Dİşdaşa: Arap erkeklerinin giydiği yere kadar inen genellikle beyaz renkli
bir çeşit elbise, Entari

Diwar ~ Dıwar: Duvar

Diwar dibî: Duvar köşesi

Dolka: Su içme sürahisi

Duşem/duşembe: Pazartesi günü

-E-**Eçmēç:** Ekmek**Eger:** Eğer**Ehed ~ Ehet:** Pazar günü**Eqellehü:** En azından, Hiç değilse, Hiç olmazsa**Elyağlığ ~ Elyaylığ:** Bez mendil**Emın:** Emniyet, Güvenlik**Enāni:** Bencil, Egoist**Enmeg:** İnmek**Ēndirmeę:** İndirmek**Enfilewenz:** Grip, Nezle, Soğuk algınlığı**Ennı:** Arz, En, Enli, Geniş, Genişlik**Enternet:** İnternet**Enwa':** Neviler, Çeşitler, Türler.**Erçēç:** Erkek**Ēşçı:** 1) Eski, 2) Çaput, Eskimiş bez parçası, Paçavra**Eslıhe:** Silahlar**Essüç ~ Essüç:** Eksik**Ēřitmeę:** İşitmek**Eřřēç:** Eşek**Ewwel:** Evvel**Ewwel bin āhir:** Gelmiş geçmiş, Ezelden ebede**-F-****Fahfuri ~ Fahfuri:** Çin porseleni, Çok kıymetli porselenden yapılan yemek kabı**Fanus:** Petrol lambası, Petrolla çalışan bir tür aydınlatma aleti, Fener**Farraş:** Hademe, Okul temizliğini yapan kişi, Okul temizlik görevlisi, Okul hizmetlisi**Fe:** Bu nedenle, Bundan dolayı, Bu yüzden, Dolayısıyla**Fehıs:** Kontrol etme, Muayene etme, İnceleme**Fellah:** Fellah, Çiftçi, Ekinci, Ziraatle uğraşan kişi**Ferde:** Çuval**Ferı':** Bölüm, Kısım

Fetre: Süre, Zaman, Müddet

Fewakih: Meyve, Meyveler

Fewic tedrib: Eğitim alayı, Yanaşık düzen eğitimi, Askeri eğitimi

Fıls: Eski Irak parası

Fıratmağ: Atmak

Fiter: Araba tamircisi

-G-

Garaç ~ Garaç: Garaj, Otopark

Gırgır: Çark

Gılas: Bardak, Su bardağı

Gomapis: Pis su birikintisi, Kirli su birikintisi

Gulabaroja: Çekirdek

Günorta: Öğle vakti

-Ġ-

Ġer: Gayri, Artık, Bundan sonra, Bundan böyle, Başka zaman.

Ġerib: 1) Garip, 2) Yabancı, Kimsesiz

Ġezeb: Gazap, Öfke, Hiddet

Ġurfe: Oda

-H-

Hazaman: Ne zaman

Hanaw: İç, İçle ilgili, Dâhilî

Hara: Nere, Nereye

Hawan: Havan

Hawar: 1) Bağırarak, Çığlık, 2) İmdat

Horın: Korna

-H-

Haddad: Demir işleri yapan usta, Demirci

Hadise: Hadise, Olay

Hâfız: Kur'an-ı Kerim'i ezberden okuyabilen kişi

Hait: Perde, Çit, Tülbent, Duvar

Hakat: Söz, Laf

Hal: Hâl, Durum, Vaziyet

Haliyen: Şu anda, Halihazırda, Halen

Hambal: Hamal, Taşıyıcı

Hammi ~ Hamsı: Hepsi

Hanut: Kantin, Kafeterya

Hasadet: Hasedcilik, Kıskançlık

Hasar: Hisar

Haşiyeye: Ev halkı, Aile, Yakın kişiler, Çevre, Etraf, Beraberindekiler, Arkadaşlar

Hawız: Havuz

Haya: Utanma, Edeb, Ar, Namus, Çekinme

Hediye : Bahçe

Hefle: Eğlence gecesi, Tören

Helwe: Helva

Hesbel usul: Usule göre, Usulden dolayı, Usul gereğince

Heşe: Afedersiniz, Düzeltirim anlamına özür sözü

Hette: Hatta

Hewiş: Avlu.

Hez étmeğ: Hoşlanmak, Sevmek

Hısab elemeğ ~ Hısab etmeğ: Hesap yapmak

Hile hewe: Hile

Hoqqa ~ Huqqa: Okka

-H-

Haḥ: Halk

Haraba: Harabe, Yıkı

Hayyat: Terzi

Ħekenas: Kürek

Ħepenc ~ Ħepenç: Kepenk

Ħerat: Sebil, Allah rızası için su dağıtılan yer

Ħerĥız: Hırsız

Ħeste: Hasta

Ħesteĥana: Hastahane

Ħetım: Kur'an Hatmi, Kur'an-ı Kerim'i sonuna kadar okuyup bitirmek

Ħetib: Hatip, Câmî'de müslümanlara dini nasihatlar ve güzel sözlerle hitâbeden vazifeli zat.

Ħısım: Akraba

Ħurma: Hurma

Ħutuba: Nişan

-i-

İ'dadiye: Lise

İ'ta: Verme, Ödeme

İ'timad: Güven, Güvenerek bağlanmak

İ'tiyadi: Normal, Adi, Sıradan, Alışılmış şey

İbtida'i ~ İptida'i: İlkokul

İcirmî: Yirmi

İcne: İğne

İççi: İki

İçindî: İkinci, İkinci vakti

İfirmeğ: Üfürmek, Üflemek

İĥtiram : Saygı, Hürmet

İĥtiyar: İhtiyar, Yaşlı

İqna': Râzı etme, İnandırma, Bir konuda birinin inanmasını sağlama

İl: Yıl, Sene

İlâ: -e kadar.

İmşag: Yumuşak

İncilîz: İngiliz

İndî: Şimdi

İndikî: Şimdiki

İsıtme: Sıtma hastalığı

İsrehet: İstirahat, Rahat etme, Dinlenme

İsti‘dad: İstidat, Yetenek, Bir şeyin kabulüne ve kazanılmasına olan fitrî meyil

İsti‘mal ~ İsti‘mal: Kullanma, Faydalanma

İstiğlal: İstismar, Birinin iyi niyetini kötüye kullanma

İstiqbal: Karşılama, Karşılıyış, Gelen bir kimseyi karşılama

İşa‘a: Röntgen filmi

İşlemeğ: Çalışmak, İş yapmak

İtirmeğ: Kaybetmek

İtmeğ: Kaybolmak

İtti: Acı, Keskin

İttifaq: Anlaşma

İzdiḥām: Kalabalık, Aşırı kalabalık

İzerî: Üzeri

-K-

Kārabā ~ Kahraba : Elektrik

Kāsıb: İşçi, Kazanmak için çalışan, Çalışan, Esnaf

Katıb: Katip, Yazan, Yazıcı, Kitâbet eden

Ke-ennehu: Güya, Öyle gibi, Sanki

Kepîr: Çardak

Kere: Kez, Defa

Kıçık: Küçük

Kıra: Kira

Kulye: Fakülte

Kup: Kupa bardak, Fincan

-Q-

Qa‘a: Salon

Qabırsan: Kabristan, Mezarlık

Qahmağ: Kalkmak

Qābır: Kabir, Mezar

Qāput: Palto

Qaldırma: Merdivan

Qana'at: Kanaat

Qāni': Kanaat eden, Kendinde olan helâla razı olup, başkasının hiçbir şeyine göz dikmeyen

Qan enmeğ: Kan akmak

Qanşar: Karşı

Qāzı: Kadı, Şeriat kanunlarına göre davalara bakan hakim, Dini nikah kıyen din görevlisi

Qedim: Kadim, Eski, Eski zaman, Uzun zamandan beri var olan, Başlangıcı olmayan

Qel'e ~ Qele: Kale

Qemere: Araba

Qamis: Gömlek

Qensēri: Kapalı çarşı

Qepenç ~ Qepenc: Kepenk

Qılaw: Şişman

Qınara: Kınara, Kasap dükkânlarında et asılan çengel

Qınnab ~ Qınnap: Kınnap, Kalın ip

Qırej: Kireçli saç

Qırıhlarda: Kırklı yıllarında

Qırıp ~ Cēcirmeğ: Geçirmek

Qızcılı: Kız tarafı

Qız tapmağ: Kız bulmak

Qir: Zift, Katran

Qohı: Koku

Qolı uzın: Uzun kollu

Qonşı: Komşu

Qoyın: Koyun

Qum Su: Yudum su

Quwwat: Kuvvet, Güç

Qücbın: Köşe, Zaviye

-L-

Lellüç ~ Lellüç: Salıncak

Lellüç Dibi: Çocuk parkı, Oyun parkı, Çeşitli eğlence ve oyun kuruluşları bulunan alan

Lêwîn: Renk

Lökîs: Lüks, Gazla çalışan bir tür lâmba

-M-

Ma'anet: Izdırap, Sıkıntı, Acı, Keder, Üzüntü

Ma'attal: Muattal, İşsiz, Boş

Madayıh: Peygamber Muhammed (S.A.V)'i öven sözler, Medhe lâyıık işler ve hareketler

Maḥkama: Mahkeme

Malla: Molla, Din görevlisi, Cami imamı

Mamosta: Öğretmen

Manqala: Mangal

Mantiqa: Mıntıka, Mahalle, Semt, Bölge

Marasim: Merasim, Tören

Maşakil: sorunlar, problemler

Mat'am : Restoran, Lokanta

Ma'ruf: Tanınmış, Bilinen, Meşhur

Maraq: Merak

Maya: Sermaye, Para, Mal

Matā'im : Restoranlar, Lokantalar

Me'ışet: Maişet, Geçim, Geçinme, Yaşayış, Yaşama

Meçine: Makine

Meḥel: Büro, Yazıhane, İş yeri

Me'ide: Mide

Mećmu'e: Grup, Cemaat, Topluluk, Kişiler

Meğsel : Lâvabo

Memleçēt: Memleket

Mesail: Meseleler, Sorunlar

Meselen: Mesela

- Meşik:** Beyin
- Meşteb:** Okul
- Methaf:** Müze
- Méwlid:** Mevlüt
- Mew'id:** Tarih, Randevu
- Mewzu' :** Mevzu, Konu
- Meydan:** Meydan, Alan, Saha, Tavuk, Horoz, Hindi v.b hayvanların pazarı
- Mi'amele:** Muamele, İşlem
- Mi'awın:** Muavin, Yardımcı
- Mi'ellim:** Muallim, Erkek öğretmen
- Mi'esker:** Ordugâh, karargâh
- Mıbarak ~ Mımbarak:** Mübarek
- Mıgrıb ~ Mıgrıp:** Akşam, Akşam vakti
- Mihim ~ Muhim:** Mühim, Önemli
- Mıhafaza ~ Maḥafaza:** Valilik, Erbil Valiliği
- Mıhafız:** Vali
- Mıḥawele:** Uğraşma, Bir şeyi yapmaya girişme
- Mıḥette:** Trafo, Elektrik trafosu, Elektrik dağıtım merkezi, İstasyon
- Mına:** Buna
- Mınasebe/Münasebe:** Kutlama, Etkinlik, Önemli gün, Şölen, Tören
- Mınca:** Az, Azıcık, Bu kadar
- Mıncıg:** Çimdiklemek
- Mınnan:** Bundan
- Mırtah:** Rahat, İçi rahat, Huzurlu, Konforlu
- Mısafaha etmeg:** Tokalaşmak
- Mısqal:** Miskal, Yirmidört kıratlık (4, 5 gr. kadar) bir ağırlık ölçüsü, 4,810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi
- Mıstawa:** Seviye
- Mıstemir:** Devamlı, Sürekli
- Mıtaba'a:** Takip etmek, İzlemek
- Mıtasarrıf:** Eskiden, vilâyetten küçük olan Sancağın en büyük idâre âmiri
- Mıtawasta :** Ortaokul

Mütercīm ~ Mutercīm: Mütercim, Çevirmen

Minmeğ: Binmek

Mobayıl: Cep telefonu

Mucib: İcabet eden, Uyan, İcâb eden, Lâzım gelen

Muhtâc: Muhtaç, İhtiyacı olan

Mus: Jilet, Ustura

Musallaḥ: Silâhlı (kişi)

Musıl: Musul

Muwafaqa: Uymak, Anlaşmak, Karşılıklı anlaşma, Razı olma, Müsade

Muwazzaf: Memur, Devlet memuru

Muzemmid ~ Mızemmid: Hemşire, Sağlık teknisyeni, İlk yardım görevlisi, Hasta bakıcı

Müberide: Su ile çalışan klima benzeri elektrikli serinletici alet

Müdde: Müddet, Süre

Müezzin: Ezan okuyan

Mühtem: Meraklı, Alakalı, İlgili

Müsta'id: İstidadı olan, Kabiliyetli, Uyanık, Anlayışlı, Akıllı

Müşkile: Sorun, Problem

Müteessir: Üzüntülü

Müzmin: Kronik, Süreğen, Zamanla yerleşmiş olan hastalık

-N-

Nā'ur: Su değirmeni

Na'car: Marangoz.

Nāciḥ: Başarılı öğrenci, Sınıf geçen öğrenci

Nāfure: Fıskiye

Nağada: Ne kadar

Nahwayı: Nasıl

Nāḥsı: Hangisi

Nāşir'ın: Çirkin (genellikle kız ve kadınlar için kullanılır)

Nazdar: Yakışıklı, Güzel, Hoş, Sevimli

Ne'ne': Nane

Nece: Nasıl

Nece: Kaç, Ne kadar

Neci: Niçin

Nedi: Nedir

Nefer: Kişi, Şahıs, İnsan

Neft: Petrol

Nekum ~ Newek: Belki

Nene: Anne

Nesi: Nesi

New: Çeşit, Tür

Newdi: Neyin var?, Canını sıkan ne?, Neden rahatsızsın?

Nisbet: Nispet, Bağlılık, İlgi, Bağıntı, İlinti

Nihaiyen: Kesinlikle, Kesin olarak, Katiyen, Yüzde yüz

Nihayetinde: Sonunda

Nohut: Nohut

Nuqıstanlıg: Eksiklik, Kusurluluk

Nuqsan: Noksan, Eksik

-O-

O wāhıt: O vakit, O zaman

O bir: Öbür, Öteki, Diğer

Odın: Odun

Olaşmağ: Ulaşmak, Yetişmek

Onı: Onu

-Ö-

Öc: Ön

Örtiç ~ Örtic: Yorgan, Yastık ve döşeğe verilen genel ad

Ötüllü: Ötürü, Bir şeyden dolayı

Öz: Kendi

-P-**Paklamağ:** Temizlemek**Paqlawa:** Baklava**Palık:** Tortu, Kalıntı**Pāntur:** Pantolon**Pas:** Otobüs, Yolcu taşıyan**Pātri:** Akü, Pil**Pāyız :** Sonbahar, Güz**Pēndīr:** Peynir**Peqreç:** Bakraç**Pırtaqal:** Portakal**Piremiş:** Petrolla çalışan pompalı ocak, Petrol ocağı**Pi:** İçyağı, Hayvan yağı**Pikeb:** Pikap, Kamyonet**-R-****Ra'san:** Hemen, Derhâl**Raqam:** Rakam, Sayıları göstermek için kullanılan işaretlerden her biri**Rawarut:** Hırsız, Çakal, Başı boş gezen hırsız tipler**Reddi ziyare:** İade-i ziyaret, Daha önce yapılan ziyarete ziyaretle karşılık verme**Rehētī:** Huni**Reiys sıhğa:** Başhekim**Rez:** Sıra, Dizi**Rısıq:** Rızık**Ribāṭ:** Kravat**Rubi :** Eskiden Irak'ta kullanılan madeni para birimi**-S-****Sa'dunawa:** Erbil'in en eski mahallelerinden biri**Sabba:** Beton**Sada:** Sâde**Saffin :** Sınıfın

Saqqa: Saka, Evlere, çeşmeden su taşımaya iş edinmiş olan kimse

Salawat: Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için okunan dua

Sallaçe : Buzdolabı

Sanewi : Lise

Santim: Santimetre

Sarraç: Silah, tabanca, av tüfeği ve benzeri şeyleri satan kimse

Sāwıg: Soğuk

Sawzawat: Sebzeler

Sebbeḥ: Sabah

Sebet: Sepet

Sebzwat: Sebzevat, Sebze, Zerzevat

Seḥeb: Sahip

Seleşmeğ: Konuşmak

Serć: Eyer

Seri ': Seri, Hızlı

Sērīn: Serin

Serf etmeğ: Harcamak, Sarfetmek

Serkār: İş yeri sorumlusu, İş başı, Müdür, İşçi çavuşu

Seydelye: Eczane

Seyfi: Yazlık, Yaza ait, Yaz mevsimiyle ilgili

Seyere: Araba

Sıcin: Hapishane, Cezaevi

Sıleḥ: Silâh

Sınā 'a: Sanayi

Sından: Örs, Ayakkabıcı örsü

Sīnī: Tepsi

Sımarlamağ: Ismarlamak

Sīmīc ~ Sīmīç: Kemik

Sır: 1) Gizli, 2) uyuşma

Sıtil: Çelik, Çelikten yapılmış

Sibil: Pişirilmiş topraktan yapılan bir çeşit pipo

Sidara: Eskiden erkeklerin giydikleri bir tür şapka

Sora: Sonra

Sorişmağ: Hâl hatır sormak, Hasb-i hal etmek, Görüşüp konuşmak

Su'al: Sual, Soru

Su'bet: Sohbet

Subhanalla: Sübhanallah

Subıg: Boya

Suwı: Suyu.

Suwağ étmeğ: Sıvamak

Sümbül ~ Sımbıl: Başak

Sünnet-i Müekkede: Peygamberin (S.A.V) devam edip pek az terk buyurmuş olduğu sünnettir

-Ş-

Şahad: Şahit

Şaqqa: Şaka

Şalman: Demir profil, H demir profili, U demir profili

Şarwal: Şalvar

Şecirt ~ Şecird: Çıрак

Şeççer: Şeker

Şeñin: Şarj

Şeñ: Şeyh, Dini lider, Tarikat lideri

Şembe: Cumartesi günü

Şeb: Berber şapı

Şer'i: Şeriata uygun, İslâmiyetçe makbul olan, İsam hukukuyla ilgili, Şeriat kanun hükümlerine göre

Şereze: Tanıma, İyi bilme, Tanıdık, Bilinen

Şerbet: Meyve suyu

Şeri'e: Şeriat

Şert: Şart, Koşul

Şık: Şek, Şüphe, Kuşku

Şıqata: Kibrit

Şıtwi: Kışlık, Kışa ait, Kış mevsimiyle ilgili

Şibit: Dereotu

Şiş: Demir, Demir hasır, Çelik hasır, İnşaat demiri

Şor: Tuzlu

Şorba: Çorba.

Şuranqa: Şırınga, İğne

Şurib ~ Şurub: Şurup

Şurta: Polis

Şüşewat: Züccaciye

-T-

Ta' affün: Kokuşma, Çürüyüp kokuşma, Pis kokma

Ta' arıf: Tanımak, Birbirini bilmek

Tab'an: Elbette, Şüphesiz, Tabî, Doğal olarak

Ta' cil: Erbil şehrinin en eski mahallelerinden birisi

Ta' qim: Dezenfekte, Sterilizasyon, Arındırım, Arıtma, Temizleme

Ta' zim: Saygı gösterme, Hürmet, Riayet

Tafasil: Ayrıntı, ayrıntılar, ayrıntılı

Taḥdit: Belli etme

Tāḥım: Takım

Taḥir: Tehir, Geciktirme, Sonraya bırakma

Taḥsis olmağ: Bir şey veya bir kimse için ayırmak

Taqqa: Tabanca, tüfek sesi, Silâh sesi

Talab: İsteme, Dileme, İstem, Talep

Tangaw: Heyecan, Heyecanlanma

Tapqa/Taqpa: Kerpiç tuğla

Tapmağ: Bulmak

Tapo: Tapu

Taraş: Tıraş

Tasmim: Dizayn, Tasarım

Tatawır: Gelişme, Kalkınma

Tawari: Acil

Taya: Araba lastiği, Araba tekerleği

- Tayfa:** Grup, Ekip, Takım
- Te'ziye:** Taziye
- Tebenni:** Benimseme, Kabullenme, Evlat edinme, Kabul, Edinme
- Teççe:** Tekke, Dergâh
- Tēçi:** Teki, gibi
- Teğziye:** Öğrenciler için yapılan devlet gıda yardımı, Besin
- Teħîr:** Tür, Çeşit, Sınıf, Cins
- Teħwil:** Tahvil, Çevirme (para), Dönüştürme (para), Havale
- Teħerrüç:** Mezuniyet, mezun olma, bitirme
- Tekeli:** Karışık
- Teqeddüm:** Gelişme, İlerleme, Gelişim, Kalkınma
- Teqriben:** Yaklaşık olarak, Aşağı yukarı
- Telebe:** Talebe, Öğrenci
- Teneçe ~ Tençe:** Teneke
- Terç:** Terk
- Teretüre:** Dereotu
- Terfi':** Yükselme, Derece, Rütbe alma
- Tertib etmeğ:** Düzenlemek, Tertip etmek, Tanzim etmek, Düzene koymak
- Tesemmüm:** Zehirlenme
- Tewaşîh:** Dini tören, Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi
- Tewessi':** Genişleme, İlerleme, Büyüme
- Tewzi':** Dağıtmak, Dağıtım yeri, Herkesin hisselerini ayırıp vermek
- Teyrawa:** Erbîl'in en eski mahallelerinden birisi
- Têz:** Erken, Çabuk, Acele, Hızlı
- Têztîr:** Daha erken, *tîr* (daha) anlamı vardır
- Tîçilmeğ:** Dikilmek
- Tîfenç:** Tüfek
- Tizap:** Kezzap, Asit
- Toppane:** Futbol maçı
- Toy:** Düğün
- Töçmeğ:** Dökmek
- Tukan:** Dükkan

Tüç: Tüy

Türçmen: Türkmen

Turumbel ~ Turembel: Araba

-U-

Uşag: Çocuk

Ustıra: Ustura, Jilet

Utmağ: 1) Utmak, Ütmek, Kazanmak, Yenmek, 2) Yutmak

Utuzmağ: Utuzmak, Ütüzmek, Yitirmek, Kaybetmek, Yenilmek

-Ü-

Üreç ~ Ürec: Yürek

Üz: Yüz

Üzim: Üzüm

-W-

Wacıb ~ Wacıb: Vacip, Lüzumlu, Mecburi olan, İslam dinine göre yapılması gerekli olan

Wahıt: Vakit, Zaman

Walla: Vallahi

Warmag: Evlenmek

Wasta : Torpil

Wazi´: Durum, Hal, Vaziyet

Weçil: Vekil

We Hakede: Bu yüzden, Böylelikle, Böylece, Dolaysıyla

Welhasıl: Sözün kısası, Kısacası

Welime: Düğün ziyafeti, Sevinç ve sürur günleri verilen ziyafet

Wereqe: Kâğıt

Wezife: Vazife, Görev, Bir kimsenin yapmaya mecbur olduğu iş

-Y-**Yad:** Zihin, Akıl, Hatırlama**Yaḥamağ :** Yıkamak**Yarda:** Yarda, 91,44 cmlık İngiliz uzunluk ölçü birimi**Yāzın cünü:** Yaz mevsimi**Yazıya:** Dışarıya, Ova, Kır**Yēlpize:** Yelpaze**Yen:** Veya**Yānesib:** Piyango, Nasip kısmet, Takdiri ilahi**Yence:** Evlenme işlerinde aracılık eden kadın, Geline kılavuzluk eden kadın**Yēnci:** Yeni**Yennen sora:** Yedikten sonra**Yērimeğ:** Yürümek**Yēw:** Ev**Yiğıştirmeğ:** Toplamak, Bir araya getirmek**Yığmağ:** Yığmak, Toplamak**Yımırta:** Yumurta**Yıddi:** 1) Yedi, Altıdan sonra gelen sayının adı, 2) Düğün veya nikah ertesindeki hafta yapılan ve geline para ve altın gibi takıların hediye edildiği tören, Düğünden yedi gün sonra, kaynatanın yaptığı çağrı**Yo ~ Yoḥ:** Yok, Hayır**Yola salmağ:** Göndermek, Uğurlamak, Yollamak**Yünç:** Yün**-Z-****Zawayid :** Fazla, Fazlalıklar, Fazla şeyler**Zehmet:** Zahmet**Zehire:** Zahire, Anbarda saklanan yiyecek, Hububat**Zencin:** Zengin**Zewaé :** Evlilik**Zılām:** İri yapılı erkek, Zebellah, İriyarı**Zılıq:** Pazı

Zĩncĩr: Zincir

Zĩrēç: Zeki, Çalışkan, Başarılı

Zubın: Tũrkmen erkeklerinin giydikleri geleneksel bir kıyafet

EK 3: RESİMLER

ERBİL KALESİ

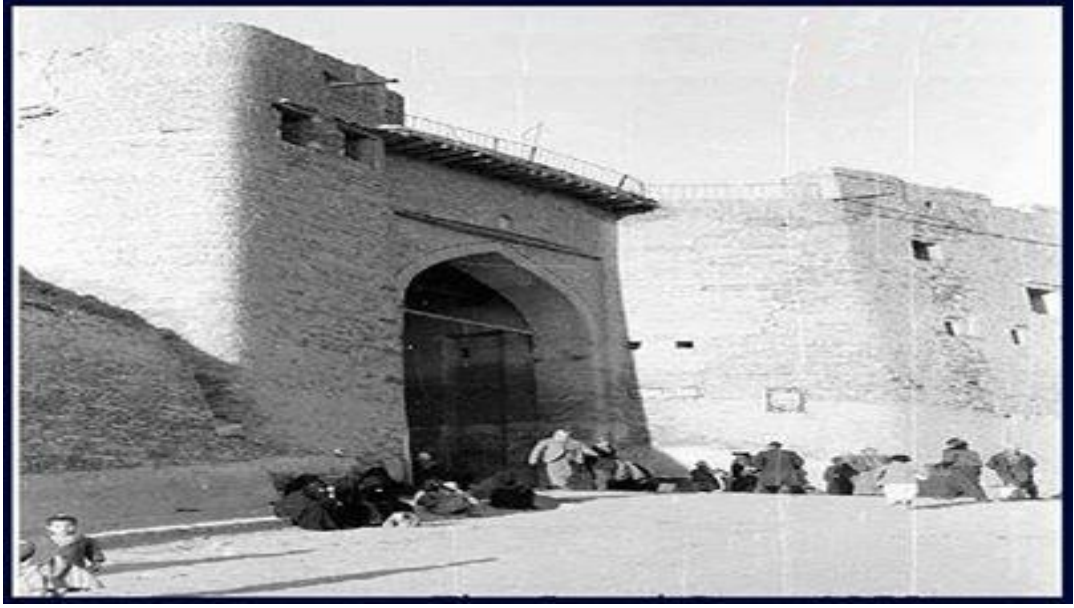
ERBİL ÇARŞISI

ERBİL KARAKOLU

ERBİL ÇARŞISI

ERBİL - KALE KAPISI

ERBİL ÇARŞISI

ERBİL ÇARŞISI

ERBİL - KALENİN ÇEVRESİNDEKİ DÜKKANLAR

ERBİL - KALENİN ÇEVRESİNDEKİ DÜKKANLAR

ERBİL - KALENİN ÇEVRESİNDEKİ DÜKKANLAR

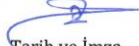

ERBİL - ÇÖL MÎNARESİ

ERBİL - BEHAL ŞELALESİ

EK 4: ORJİNALLİK RAPORU

 <p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="margin: 0;">Tez Başlığı / Konusu: <u>Erbil Türkmen Ağzı (İnceleme-Metin)</u></p> <p style="text-align: right; margin: 0;">Tarih: <u>18.06.2015</u></p> <p style="margin: 0;">Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam <u>128</u> sayfalık kısmına ilişkin, <u>18.06.2015</u> tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % <u>2</u> 'tür.</p> <p style="margin: 0;">Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p style="margin: 0;">Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p style="margin: 0;">Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right; margin: 0;"><u>18.06.2015</u> Tarih ve İmza</p> <p style="margin: 0;">Adı Soyadı: <u>Zana BİLAL</u></p> <p style="margin: 0;">Öğrenci No: <u>N12225820</u></p> <p style="margin: 0;">Anabilim Dalı: <u>Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları</u></p> <p style="margin: 0;">Program: <u>Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları</u></p> <p style="margin: 0;">Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p style="margin: 0;"><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="margin: 0;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center; margin: 0;"> Prof. Dr. Nurettin DEMİR</p>

EK 5: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

	<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>	
Tarih: 25.06.2015	
Tez Başlığı / Konusu: Erbil Türkmen Ağzı (İnceleme - Metin)	
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
25.06.2015 Tarih ve İmza	
Adı Soyadı: Zana Bilal Öğrenci No: N12225820 Anabilim Dalı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.	
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p> <p style="font-size: 1.2em; font-family: cursive;">Etik kurul onay geçirmektedir</p> <p style="font-size: 1.2em; font-family: cursive;">Nurettin Demir</p> <p>Prof. Dr. Nurettin DEMİR</p>	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	

ÖZGEÇMİŞ

1 Ağustos 1979 tarihinde Irak'ın Erbil şehrinde emekli bir baba ve ev hanımı bir annenin 7 çocuğundan ikincisi olarak dünyaya geldim. Evli ve bir kız çocuğu babasıyım. İlkokul, ortaokul ve liseyi (1998-1999) Erbil'de tamamladım. Daha sonra Türkiye'ye gelerek bir yıl Gazi Üniversitesi Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde (TÖMER) 1999-2000 tarihleri arasında Türkçe hazırlık eğitimimi tamamladım. 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'ndan mezun oldum. Üniversiteden mezun olduktan sonra Irak'ın Erbil şehrine geri döndüm. Daha sonra Erbil'de Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Bakanlık Özel Kalem Ofisine memur olarak atandım. Bir yıl burada çalıştıktan sonra Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Oğuzhan Türkmen Temel Okuluna öğretmen olarak atandım. Hala Türkiye Türkçesi dersleri verdiğim bu okulda iki yıl çalıştıktan sonra görevime bir yıl ara vererek yüksek lisans eğitimimi yapabilmek için Türkiye'ye döndüm ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'ne 2013-2014 Eğitim Öğretim yılında kaydoldum. Tez konum olan "Erbil Türkmen Ağzı" adlı çalışmamı Prof. Dr. Nurettin Demir danışmanlığında hazırladım.